

**TÜRKİYE-KUZEY KAFKASYA İLİŞKİLERİ:
KUZEY KAFKASYA'DAN TÜRKİYE'YE ÖĞRENCİ HAREKETLİLİĞİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**T.C. BAŞBAKANLIK
Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
Uzmanlık Tezi**

Ramazan COŞGUN

**Tez Yöneticisi:
Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR**

Temmuz 2014

ANKARA

ONAY

Ramazan COŐUN tarafından hazırlanan TÜRKiYE-KUZEY KAFKASYA İLişKİLERİ: KUZEY KAFKASYA'DAN TÜRKiYE'YE ÖĞRENCİ HAREKETLİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ adlı bu çalışmanın uzmanlık tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

16 Temmuz 2014

Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR

Tez Yöneticisi

BEYAN

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

16 Temmuz 2014

Ramazan COŞGUN

ÖZET

TÜRKİYE-KUZEY KAFKASYA İLİŞKİLERİ: KUZEY KAFKASYA'DAN TÜRKİYE'YE ÖĞRENCİ HAREKETLİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Coşgun, Ramazan

T.C. BAŞBAKANLIK
Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
Uzmanlık Tezi

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR

Rusya Federasyonu'nun güney topraklarını oluşturan Kuzey Kafkasya Bölgesi, sahip olduğu etnik, din ve dil gibi çeşitlilikler açısından dünyanın en karmaşık bölgelerinden biri kabul edilmektedir.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya coğrafyasıyla eskisinden daha çok ilgilenmeye başlamıştır. Zaman zaman bölgeye verilen önem değişkenlik göstermiş olsa da SSCB'nin dağılmasının akabinde daha yakın ilişkiler kurulabilmiştir. SSCB sonrası dönemde ilişkilerin gelişmesinde 1864 sürgünüyle Anadolu topraklarına yoğun olarak yerleşen ve “Çerkes” üst kimliği ile tanımlanan Kuzey Kafkasyalı halkların kurmuş oldukları sivil toplum örgütlerinin yanında, kamu kurum ve kuruluşlarımızın yürüttüğü faaliyetler de etkili olmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye-Kuzey Kafkasya ilişkilerinin tarihsel seyri ile gerek diaspora örgütlenmeleri gerekse kamu kurumlarımızın bölge halklarıyla irtibatlarını güçlendirmek için kurduğu işbirliği alanları üzerine odaklanılmıştır. Bu işbirliği alanları içerisinde en önemli unsur olarak bölgeden Türkiye'ye öğrenci hareketliliği konusu gerek bursluluk verileri gerekse üniversitelerin işbirliği protokolleri kapsamında değerlendirilmeye çalışılmış ve bölge öğrencilerinin Türkiye'yi tercih etmelerinde etkili olan etmenler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kuzey Kafkasya, Diaspora, Öğrenci Hareketliliği

ABSTRACT

TURKEY-NORTHERN CAUCASUS RELATIONS: EVALUATION OF THE STUDENT MOBILITY FROM NORTHERN CAUCASUS TO TURKEY

Coşgun, Ramazan

Supervisor: Assoc. Prof. Fethi GÜNGÖR

Northern Caucasus region, which composes the southern part of the Russian Federation, is accepted one of the complex regions in the world due to ethnic, religious, linguistic etc varieties that the region has.

After the 1774 Kuchuk Kaynardji Treaty, Ottoman State began to take an interest in Northern Caucasus region much more than before. Although the given importance to the region changed time to time, closer relationships was able to be established after the collapse of the USSR. As well as diaspora organisations which was established by the Northern Caucasian people who were settled to Anatolian territory after the “1864 Great Exile” and are defined by “Circassian” upper identity, Turkish public institutions have crucial roles in developed relations after Post-Soviet era.

In this study, it is focused on historical process of Turkey-Northern Caucasus relations and the collaboration fields which is constituted to strengthen connection links with locals by both diaspora organizations and Turkish public institutions. As being one of the most important tool, student mobility from Northern Caucasus to Turkey is going to be evaluated by using the number of given scholarships and within universities’ collaboration protocols . The factors that makes the students eargerly to get higher education in Turkey are going to be classified.

Keywords: Turkey, Northern Caucasus, Diaspora, Student Mobility

TEŞEKKÜR

Bu tezi hazırladığım süreçte benden akademik bilgi birikimiyle yardımlarını ve yol göstericiliğini esirgemeyen tez danışmanı hocam Sayın Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR'e, bu süreçte kendilerini ihmal ettiğim, bana sabırla katlanan sevgili aileme teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
1.GİRİŞ: ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ	1
1.1 Çalışmanın Konusu	1
1.1.1 Kafkasya'nın Fiziki ve Beşeri Coğrafyası	2
1.2 Çalışmanın Amacı ve Yöntemi	6
1.3 Çalışmanın Önemi	8
1.4 Çalışmanın Sınırlılıkları	9
1.5 Çalışmanın İçeriği	10
2. KUZEY KAFKASYA BÖLGESİ	12
2.1 Stratejik Önemi	12
2.2 Nüfus ve Etnik Yapı	13
2.2.1 Genel Nüfus Verileri	13
2.2.2 Etnik Gruplar	15
2.2.3 Nüfus Artış Hızı	19
2.3 İdari Yapı	20
2.3.1 Yeltsin Dönemi	20
2.3.2 Putin Dönemi	22
2.3.3 Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi'nin Oluşturulması	23
2.3.4 Özerk Cumhuriyetler	25
2.3.4.1 Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti	25
2.3.4.2 Dağıstan Özerk Cumhuriyeti	29
2.3.4.3 İnguşetya Özerk Cumhuriyeti	31
2.3.4.4 Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti	33
2.3.4.5 Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti	35
2.3.4.6 Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti	37
2.3.4.7 Adıgey Özerk Cumhuriyeti	40

2.4 Dini Yapı	44
2.4.1 Kuzey Kafkasya İslam Koordinasyon Merkezi	46
2.5 Güvenlik Sorunu	47
2.5.1 Kafkas Emirliği Kuruluş Açıklaması	47
2.5.2 Etki Alanları.....	48
2.5.3 Faaliyet Stratejileri.....	49
3. KAFKAS DİASPORASI ve	
TÜRKİYE KUZEY KAFKASYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SEYRİ	52
3.1 Kafkas Diasporası	52
3.1.1 Diaspora Kavramı	52
3.1.2 Kafkas Diasporasının Oluşumu	54
3.1.3 Çerkeslerin Kafkasya'dan Sürülmesi.....	56
3.1.4 Sürgün Edilen Kuzey Kafkasyalıların Sayısı.....	58
3.1.5 Sürgün Güzergahı	59
3.1.6 Diaspora'da Çerkes Nüfusları	61
3.1.7 Türkiye'de Çerkes Yerleşimleri.....	62
3.2 Türkiye- Kuzey Kafkasya İlişkilerinin Tarihsel Seyri	64
3.2.1 Osmanlı Devleti Dönemi	64
3.2.1.1 Çerkes Örgütlenmelerinin Başlaması.....	66
3.2.1.2 Teşkilat-ı Mahsusa'nın Faaliyetleri	69
3.2.2 Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemlerinde Kuzey Kafkasyalılar	70
3.2.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem	74
3.2.4 SSCB Sonrası Dönem	75
3.2.4.1 Çeçenistan Sorunu: Rusya ile Diaspora Arasına Sıkışan Türkiye	76
3.2.4.2 Gelişen İşbirliği Mekanizmaları.....	79
3.2.4.2.1 Eğitim.....	79
3.2.4.2.2 Kardeş Şehirler.....	80
3.2.4.2.3 Ekonomik İşbirlikleri	82
4. TÜRKİYE-KUZEY KAFKASYA İLİŞKİLERİNİN	
ÖĞRENCİ HAREKETLİLİĞİ BOYUTU	86
4.1 Uluslararası Öğrenci Hareketliliği	86
4.1.1 Kuramsal Çerçeve.....	86
4.1.2 Uluslararası Öğrenci Hareketliliğine Genel Bakış	89
4.1.2.1 Rusya Federasyonu	92
4.1.2.1.1 Uluslararası Öğrenci Sayısı.....	92
4.1.2.1.2 Kota Uygulaması	94

4.1.2.1.3 Türk Öğrencilerin Sayısı.....	95
4.1.2.2 Türkiye.....	96
4.3 Türkiye-Kuzey Kafkasya Öğrenci Hareketliliğinde Önemli Aktörler.....	99
4.3.1 Türkiye’den Kuzey Kafkasya’ya Yönelim	99
4.3.1.1 Diaspora Örgütlenmeleri.....	99
4.3.1.2 Anavatana Yerleşen Vatandaşlar	101
4.3.2 Kuzey Kafkasya’dan Türkiye’ye Yönelim	101
4.3.2.1 Diyanet İşleri Başkanlığı	102
4.3.2.1.1 Dini Hizmetler	103
4.3.2.1.2 İlahiyat ve İmam Hatip Öğrencileri	104
4.3.2.2 Milli Eğitim Bakanlığı	106
4.3.2.2.1 Büyük Öğrenci Projesi.....	106
4.3.2.2.2 1992-2011 Arası Dönemde Kuzey Kafkasyalı Öğrenci Veriler	107
4.3.2.3 Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	108
4.3.2.3.1 Türkiye Bursları	110
4.3.2.3.2 Kuzey Kafkasyalı Burslu Öğrencilerin Mevcut Durumları	112
4.3.2.3.3 Mezun Envanteri Çalışmaları.....	115
4.3.2.4 Üniversiteler	116
4.3.2.4.1 Değişim Programları ve İşbirliği Protokolleri.....	116
4.4 2013 Yılı Türkiye Bursları Başvurularında Kuzey Kafkasyalı Adayların Türkiye’yi Tercih Etme Gerekçeleri	118
4.4.1 Eğitim Kalitesi	122
4.4.2 Ortak Dil, Kültür ve Din Faktörü.....	123
4.4.3 Bölgesel Etkinlik.....	124
4.4.4 Yüksek Eğitim Giderleri	125
4.4.5 Türkiye’deki Kafkasyalıların Varlığı.....	125
4.4.6 Burs İmkanları	126
4.4.7 Yakın Tavsiyesi	126
5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	127
KAYNAKÇA.....	131

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 2010 Yılı RF Nüfusunun Bölgelere Dağılımı.....	15
Tablo 2: Rusya’da En Kalabalık İlk 10 Etnik Grup.....	16
Tablo 3: Kuzey Kafkasya’da Türk ve Akraba Toplulukların Nüfusları	18
Tablo 4: Kuzey Kafkasya Federal Bölge Nüfusu	19
Tablo 5: Çeçenistan’ın Etnik Dağılım Tablosu.....	26
Tablo 6: Dağıstan’ın Etnik Dağılım Tablosu	30
Tablo 7: İnguşetya’nın Etnik Dağılım Tablosu.....	31
Tablo 8: Kuzey Osetya’nın Etnik Dağılım Tablosu.....	34
Tablo 9: Kabardey-Balkar’ın Etnik Dağılım Tablosu.....	36
Tablo 10: Karaçay- Çerkes’in Etnik Dağılım Tablosu.....	38
Tablo 11: Adıgey’in Etnik Dağılım Tablosu	41
Tablo 12: Mahalli İdarelere Ait Kardeş Şehirler Tablosu.....	81
Tablo 13: DİB’in Kardeş Şehirler Tablosu	82
Tablo 14: Uluslararasılaşma Parametreleri	86
Tablo 15: Yıllara Göre Türkiye’deki Uluslararası Öğrenci Sayıları (2008-2012).....	97
Tablo 16: Türkiye’de En Fazla Öğrenci Bulunan Ülkeler (2012-2013)	98
Tablo 17: Mevcut İlahiyat ve Lise Düzeyindeki Öğrenci Sayıları.....	105
Tablo 18: Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri Burslandırma Verileri (1992-2010)	108
Tablo 19: Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerinden Seçilen Başvurular	120

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kuzey Kafkasya Bölgesi Haritası	11
Şekil 2: Yıllara Göre Rusya Federasyonu Nüfusu.....	14
Şekil 3: Türkiye’de Çerkes Yerleşimleri	62
Şekil 4: Yıllara Göre Uluslararası Öğrenci Hareketliliği	89
Şekil 5: Uluslararası Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Ülkeler	90
Şekil 6: Ülkelerin Uluslararası Öğrenci Payındaki Değişim (2000-2011)	91
Şekil 7: Uluslararası Öğrencilerin Geldikleri Bölgelere Göre Dağılımı (2011).....	91
Şekil 8: Rusya’da Uluslararası Öğrenci Sayıları (2011).....	92
Şekil 9: Ülkeleri Dışında Öğrenim Gören Rus Öğrencilerin Sayısı	93
Şekil 10: Türkiye’deki Uluslararası Öğrencilerin Sayısındaki Değişim	97
Şekil 11: Mevcut Burslu Öğrencilerin Özerk Cumhuriyetlere Dağılımı	113
Şekil 12: Mevcut Burslu Öğrencilerin Öğrenim Düzeyleri.....	114

KISALTMALAR LİSTESİ

BÖP:	Büyük Öğrenci Projesi
ÇİTC:	Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti
ÇKTC:	Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti
DEİK:	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
GFB:	Güney Federal Bölge
KAFDAV:	Kafkas Araştırma Kültür Dayanışma Vakfı
KAFFED:	Kafkas Dernekleri Federasyonu
KE:	Kafkas Emirliği
KKFB:	Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi
MİGM:	Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü
OECD:	Uluslararası Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ÖSYM:	Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi
RF:	Rusya Federasyonu
RFEBB:	Rusya Federasyonu Eğitim ve Bilim Bakanlığı
RFİK:	Rusya Federal İstatistik Kurumu
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TB :	Türkiye Bursları
TCS :	Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Toplulukları Sınavı
TDV :	Türkiye Diyanet Vakfı
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UIS:	UNESCO İstatistik Enstitüsü
UNESCO:	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UÖDK:	Uluslararası Öğrenciler Değerlendirme Kurulu
YTB:	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

1. GİRİŞ: ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Türkiye-Kuzey Kafkasya ilişkileri ile Kuzey Kafkasya'dan Türkiye'ye yönelen öğrenci hareketliliğini inceleyen bu tez çalışması giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

1.1 Çalışmanın Konusu

Türkiye ile tarihi, kültürel, dini, dil ve soy bağları olan bir bölge olmasına rağmen Kuzey Kafkasya Bölgesi, hakkında çok şey bilindiği sanılan ancak aksine, pek az şey bilinen bir coğrafyadır.

Coğrafi ve jeostratejik konumu nedeniyle, tarihsel süreçte birçok devletin hakimiyet mücadelesine sahne olan bu coğrafyada, Türklerle Kuzey Kafkasya halklarının ilk teması 11. yüzyılın başlarına kadar uzanmakla birlikte bölge halklarıyla yakın ilişkilerin kurulabilmesi 18. yüzyılda gerçekleşebilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgede cereyan eden elim olaylar neticesinde Osmanlı Devleti, Halifelik makamının da etkisiyle, sürgüne uğrayan Müslüman bölge halkları için yeni bir liman, yeni bir yerleşim merkezi olmuştur.

Bu süreçte Anadolu'da ve Osmanlı'nın diğer bölgelerinde iskânları sağlanan Kuzey Kafkasyalılar, 20. yüzyılın başları itibariyle kültürel faaliyetlerde bulunmak üzere sivil toplum kuruluşları oluşturabilmişlerdir. Zamanla diasporada ortaya çıkmaya başlayan dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşları, anavatanları olan Kuzey Kafkasya ile ilişkilerde hatırı sayılır bir aktör olmuş, ilişkilerin gelişmesinde önemli roller üstlenmiştir.

Diaspora örgütlenmeleri kanalıyla sürekli canlı tutulan Kuzey Kafkasya ile ilişkilere Türk dış politikası açısından bakıldığında, bu canlılığın sürekli olmadığı,

bazı dönemlerde bölgenin önceliğinin yükseldiği, bazı zamanlar da ise yok denecek kadar azaldığı göze çarpmaktadır.

Diaspora ile anavatan arasındaki ilişkiler, SSCB'nin dağılmasıyla önemli bir ivme kazanmıştır. SSCB'nin dağılmasını takip eden 10 yıl içerisinde, Kuzey Kafkasya bölgesinin Rusya Federasyonu sınırları içerisinde yer alması sebebiyle, bölgede Türk-Rus ilişkilerini olumsuz etkileyecek bir takım hadiseler yaşanmış olsa da Türkiye, gerek tarihi ve coğrafi yakınlık, gerekse bölgedeki soydaş ve akraba topluluklarımızın varlığı dolayısıyla, kamu diplomasisi araçlarıyla bölge halklarıyla ilişkilerin kuvvetlendirilmesi için uğraş vermiştir.

Kuzey Kafkasya bölgesine odaklanan bu çalışmanın amacı, Türkiye ile tarihi, kültürel, dini, dil ve soy bağları olan, akademik literatürde sıkça kullanılan haliyle, Kuzey Kafkasya bölgesinin neresi olduğunu tanımlamak, bölgenin jeopolitik, etnik, demografik, dini, idari ve politik yapıları ile geçmişte bölgede yaşanan çatışma ve kriz alanları hakkında verilen bilgiler ışığında bölge hakkında farkındalık oluşturmak, Türkiye'nin farklı dönemlerde Kuzey Kafkasya'ya yönelik politikalarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda bölge ile gerek kamu gerekse sivil toplum kanallarıyla tesis edilen işbirliği mekanizmalarının etkinliğini ve en önemli kamu diplomasisi araçlarından biri olarak kabul edilen uluslararası öğrenci hareketliliği noktasında bölge özerk cumhuriyetlerinden Türkiye'ye yönelen öğrenci hareketliliğinde rol oynayan aktörlerle bu alandaki sayısal verileri değerlendirmektir.

1.1.1 Kafkasya'nın Fiziki ve Beşeri Coğrafyası

Coğrafi anlamda, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında doğu-batı uzantılı sıradağlara adını veren "*Kafkasya*"nın kelime kökeni M.Ö. 490 yılına kadar uzanmaktadır. Eski Yunan yazarlarından Aiskhylos, günümüzde Kafkasya olarak

adlandırılan dağları “**Kavkasos Dağı**” olarak ifade etmiştir (Tavkul, 2009). 1. Yüzyıl yazarlarından Plinius, Kafkasya için “**Graucasus**” (İskit dilinde Ak Kar) adının kullanıldığını ileri sürmüştür (Tavkul, 2009).

Kafkasya’yı, Araplar diller dağı anlamına gelen “**Cebel-i Elsine**” (Yalçinkaya, 2006), J.Klaproth “**Koh-Kaf**” (Farsçada Kaf Dağı) olarak isimlendirmiştir (Tavkul, 2009). Ruslar, 18.yy’ın başlarından itibaren bugünkü kullanımına en yakın haliyle “**Kavkaz**” biçiminde kullanmış, Osmanlı Devleti de Rusların bu tanımlamasından sonra Kafkasya adını kullanmaya başlamıştır (Tavkul, 2006).

Batısında Taman Yarımadası, doğusunda Hazar Denizi’nin batısındaki Apşeron Yarımadası, kuzeyinde Kafkas Dağlarının sona erdiği Don ve Kuma ağız bölgesi, güneyinde ise Aras Nehri Vadisi ile Kafkas Platosu bulunan yaklaşık 444.000 km²’lik yüzölçümüne sahip olan bölge Kafkasya olarak tanımlanmaktadır. F.Güngör’e göre Kafkasya, doğuda Hazar denizinin batı kıyılarından başlayıp kuzeybatıda Azak ve Karadeniz’e kadar uzanan kıta koridorudur (Güngör, 2012). Kafkasya’nın kuzeyinde “**Büyük Kafkaslar**”, güneyinde “**Küçük Kafkaslar**” dağları bulunmaktadır. Kafkasya’nın büyük bir bölümünü kaplayan Büyük Kafkaslar yaklaşık olarak 1200 km uzunluğunda olmakla birlikte ortalama yüksekliği 2000 metrenin altına düşmemektedir. En yüksek noktalarını 5.642 metre ile Elbrus Dağı (Oşhamafe, Mingi Tav), 5.203 metre ile Dıh Tav ve 5.114 metre ile Koştan Tav oluşturmaktadır.

Dağlık coğrafi yapı, bölgedeki ulaşım ağını olumsuz etkilemiştir. Bazı bölgeler arasında doğrudan erişim imkanı bulunmamaktadır. Ulaşım geçitler sayesinde mümkün olmaktadır. Kuzey Osetya’yı Güney Osetya’ya bağlayan “**Daryal**

Geçidi” ile Dağıstan’ı Azerbaycan’a bağlayan **“Derbent Geçidi”**, Kuzey Kafkasya’yı Güney Kafkasya’ya bağlayan önemli geçitlerdir.

Kafkasya; diller, dinler ve milletler ülkesi olarak birçok etnik gruba, dile, halka ev sahipliği yapan dünyanın ender bölgelerinden bir tanesidir (Yıldırım, 2007). Yüksek dağların ulaşım üzerinde her ne kadar olumsuz etkileri olsa da, farklı halkların varlıklarını sürdürebilmelerinde, kültürlerini korumalarında bu yüksek dağların oluşturduğu doğal koruma alanlarının olumlu katkısı yadsınmaz. Geçit vermeyen dağlar, her bir halkı belirli bir bölgede yaşamaya zorlamıştır (Çelik, 2012).

Kişiler arası iletişimin ve kültürün önemli bir aktarıcısı olan **“dil”** açısından zorlu Kafkasya coğrafyasına bakıldığında, Kafkas dağları üzerinde 40 ila 80 dolayında farklı dilin konuşulduğu iddia edilmektedir (Oğurlu, 2012). Bölgede konuşulan diller genel olarak 3 grupta toplanmaktadır: (Tavkul, 2006)

a- Kafkas Dilleri

1- Abhaz-Adıge Dilleri (Batı Kafkaslarda)

Abhaz, Abaza, Şapsığ, Bjeduğ, Jane, Besleney, Abzeh, Hatkoy, Temirgoy (Kemirguey), Natuhay, Kabardey halkları tarafından konuşulmaktadır.

2- Çeçen-Lezgi Dilleri (Doğu Kafkaslarda)

Çeçen-İnguş, Lezgi, Avar, Lak, Dargı, Tabasaran, Rutul, Tsahur, Agul halkları tarafından konuşulmaktadır.

b- Türk Dilleri

1- Karaçay-Malkar (Orta Kafkaslarda)

2- Kumuk (Dağıstan’da)

c- İran Dilleri

1- Oset (Orta Kafkaslarda)

2- Tat (Dağıstan’da)

Yukarıda sıralanan grupların haricinde, Türk lehçelerinin Kıpçak grubunun Kıpçak-Nogay alt grubuna ait Türk lehçesi olan Nogay Tatarlarının dili Nogayca ve Dağıstan civarında ticaret amacıyla yerleşik Azerilerin dili Azerice de yer almaktadır.

Kuzey Kafkasya gerek coğrafi, gerekse kültürel açılarından kolayca tanımlanamayan bir bölge özelliği göstermektedir. Coğrafi anlamda ortalama yüksekliği 2000 metrenin altına düşmeyen yüksek dağları barındıran bu bölge, yüksek dağların oluşturduğu etki alanıyla coğrafyacılar tarafından **“Kuzey ve Güney Kafkasya”** olarak ikiye bölünerek isimlendirilmiştir: Kafkas Dağlarının kuzeyi **Kuzey Kafkasya**, güneyi ise **Güney Kafkasya** olarak tanımlanmıştır. Coğrafi olarak yapılan bu ayrımın siyasi olarak da kalıcı hale getirilmesi Sovyetler Birliği döneminde gerçekleştirilmiş (Öztürk, 2013) ve Kuzey-Güney Kafkasya şeklindeki tanımlama, bölgenin bölündüğü ve birbirlerine karşı ötekileştirilmiş olduğu gibi bir algıya yol açmaktadır (Gürel, 2013).

Kafkasya üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Prof. Dr. Ufuk Tavkul, Kuzey – Güney Kafkasya şeklinde yapılan tanımlamalara karşı çıkmakta ve bu tür bir ayrımın, bölgenin tarihi, etnik, sosyolojik ve kültürel yapısını bilmeyen siyaset bilimciler tarafından literatüre sokulduğunu ifade etmekte ve bilimsel olan tasnifin ise, Kafkas halklarının yaşadığı etnik ve kültürel coğrafyanın **“Kafkasya”**, Güney Kafkasya olarak adlandırılan, Rusların **“Zakavkaz”**, İngilizlerin **“Transcaucasus”**, Osmanlı ile Arapların ise **“Mavera-i Kafkasya”** olarak adlandırdıkları ve Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’ı kapsayan coğrafyanın ise **“Kafkas Ötesi/Transkafkasya”** olduğunu dile getirmektedir (Tavkul, 2012). Akademik literatürde, tarihsel olarak **“Kafkasya”** olarak bilinen bölge, **“Kuzey Kafkasya”** olarak incelenmektedir.

Bölgenin kolayca tanımlanamamasındaki bir diğer faktör ise bölgenin kültürel kimliğinden ileri gelmektedir. Kültürel coğrafya olarak bölgenin tanımlanması, en az siyasi tanımlama kadar tartışmalı ve zordur. Nüfusunun %80'inden fazlasını Rusların oluşturduğu, slav kültür alanına ait olan Krasnodar Kray'ın Kuzey Kafkasya'da bulunması, Kafkas dağlarının güneyinde bulunan Abhazlar ile Kafkasya'nın yerli haklarından Abazaların aynı halktan olmasına rağmen coğrafi ve siyasi olarak Kuzey Kafkasya tanımının dışında kalmaları, aynı ulusal değerlere sahip tek bir halk olmalarına rağmen bölünmüş Kuzey ve Güney Osetya halkları, bu tanımlamanın zorluğunu temsil noktasında önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Besleney, 2012).

Dağıstan, Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkes, Kuzey Osetya, İnguşetya ve Çeçenistan Özerk Cumhuriyetleri "**Kuzey Kafkasya**" bölgesi içerisinde yer alırken, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan "**Güney Kafkasya**"da yer almaktadır. 2008 yılında bağımsızlıklarını ilan ederek Gürcistan'dan ayrılan Abhazya ve Güney Osetya da Güney Kafkasya'da yer alan diğer devletlerdir.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın konusunda belirtilen genel esaslar çerçevesinde bu çalışmayla,

- Stratejik öneme haiz Kuzey Kafkasya'nın etnik, demografik, dini ve idari yapısıyla bölgede kriz alanları ile güvenlik boyutunu tehdit eden aktörlerine dair bilgilerin sunulması,
- Kafkas diasporasının oluşum sürecini ortaya koyarak yayıldıkları bölgeler ve nüfusları hakkındaki verilerin paylaşılması,

- Çeşitli dönemlerde farklılık arz eden Türkiye'nin Kuzey Kafkasya siyasetinde etkili olan faktörlerin ortaya konulması,
- Gerek diaspora örgütlenmelerinin gerekse kamu kurum ve kuruluşlarının Türkiye ile Kuzey Kafkasya ilişkilerinde üstlendikleri rollerin ortaya konulması,
- Bölge halklarıyla ilişkilerin güçlendirilmesinde önemli bir araç olarak kabul edilen eğitim destekleri bağlamında Kuzey Kafkasya'dan Türkiye'ye gelen öğrenci verilerinin değerlendirilmesinin yapılması, öğrencilerin Türkiye'ye gelme isteklerinin arkasında yatan gerekçelerin tespit edilmesi,
- Türkiye'nin bölgesel çıkarları noktasında Kuzey Kafkasya'da etkinliğini arttırabilecek önerilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma yöntemi konusunda, açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgiler sunulması amacıyla kaynakçada belirtilen referans kitap, makale, araştırma, rapor, web sitesi gibi kaynaklardan istifade edilmiştir. Türkiye-Kuzey Kafkasya ilişkilerinin incelendiği 3'üncü bölümde, SSCB sonrası dönemde Türkiye'nin KuzeyKafkasya'da cereyan eden hadiseler karşısında takındığı tutumların tespitinde o döneme ait gazete ve TBMM arşivlerinden istifade edilmeye çalışılmıştır.

Bölgeden Türkiye'ye öğrenci hareketliliğinin değerlendirilmesinde, kamu kurumlarımız ile diaspora örgütlenmelerinin bölgeden Türkiye'ye öğrenci akışına sundukları katkılar, ilgili kurum ve kuruluşların raporları ile faaliyet çıktılarından istifade edilmiştir. Özellikle Türkiye Bursları kapsamında Kuzey Kafkasya kökenli adayların Türkiye'de eğitim alma isteklerinin ardındaki gerekçelerin tespit edilebilmesi amacıyla, 2013 yılında Türkiye Burslarına lisans ve lisansüstü

düzeylede başvuru yapan adaylar arasından 42'sinin niyet mektupları incelenerek, gerekçeler tasnif edilmiştir.

1.3. Çalışmanın Önemi

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan, farklı kültürlerin birleşim noktasında bulunan Kafkasya bölgesine dair akademik çalışmalara, SSCB sonrası dönemde ağırlık verilmiştir. Sovyet rejiminin dağılmasını takip eden birkaç yılda Türkiye'de bölge üzerine yapılan akademik çalışmaların sayısı oldukça azdır.

Türkiye'nin soydaş ve akraba topluluklarına ev sahipliği yapan bölgelerden biri kabul edilen Kuzey Kafkasya özelinde, Türkiye ile soydaş ve akraba topluluklar arasında kaynaşmanın yeniden tesis edilebilmesi, bölge halklarının sosyo-kültürel, etnik ve toplumsal yapılarını inceleyen akademik çalışmaların ortaya çıkması 1990'ların sonuna doğru mümkün olabilmektedir. 2000'li yıllar itibariyle Kuzey Kafkasya üzerine yapılan çalışmalar, Çerkeslerin diasporik kimlikleri ile bölgenin güvenliğine dair yaklaşımlar ekseninde oluşmuştur.

Dünyanın en güvenliksiz bölgelerinden biri kabul edilen Kuzey Kafkasya coğrafyasının Türkiye'nin hemen yanı başında yer alması, Türkiye'nin bölgeyle ortak tarihi, dini, kültürel bağlarının bulunması, Türk ve akraba topluluklara ev sahipliği yapan bir bölge olması, 1864 yılı itibariyle Anadolu başta olmak üzere Osmanlı topraklarına yerleşmeye başlayan Kuzey Kafkasyalıların varlığı, Türkiye'yi bölgeyle ilgilenmeye zorlamaktadır.

Yapılan bu çalışma, Türkiye ile olan bağları dolayısıyla Kuzey Kafkasya Bölgesine dair ihtiyaç duyulan kapsamlı bir çalışmanın gerekliliği neticesinde ortaya çıkmıştır. Bölgenin iç dinamiklerinden dünyanın çeşitli yerlerine dağılan Kafkas diasporasına, Türkiye ile ilişkilerin tarihsel süreçteki seyrinden

gelişen/geliştirilebilecek işbirliği alanlarına değinen bu çalışmanın, bölge çalışmalarında bütüncül bir kaynak olarak kullanılabilmesi amaçlanmıştır. Karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesinde en önemli işbirliği alanlarından biri olan “eğitim” faktörü, öğrenci hareketliliği boyutuyla ayrı bir bölüm olarak ele alınarak, kamu kurum ve kuruluşlarımızın bu alandaki katkılarının olumlu/olumsuz çıktılarının ortaya konulması hedeflenmiştir.

1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma, günümüzde Rusya Federasyonu’nun bir parçası durumunda olan Kuzey Kafkasya coğrafyası ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın kapsamını bölgenin etnik, siyasi ve dini özellikleri, özerk cumhuriyetlerin yapıları, bölgenin güvensizliğindeki gerekçeler, Türkiye’nin bölgeyle ilişkilerinde diaspora ve kamu kurumlarının etkisi ile bölgeden Türkiye’ye öğrenci hareketliliği oluşturmaktadır. Bu çerçevede, kaynak olarak karşılaşılan ancak konuyu kapsamından uzaklaştıracak, konuları ziyadesiyle derinleştirecek, kapsamını genişletecek verilerin kullanılmasından kaçınılmıştır.

Çalışma Rusya toprakları üzerinde yoğunlaştığından, Rusya federal yapısı içerisinde Güney Federal Bölge’nin bir parçasına dahil olan ancak Kafkas kültürünün önemli parçalarından kabul edilen Adıgey, Kuzey Kafkasya Bölgesi içerisinde incelenmiş ancak Kafkas kültürünün diğer parçaları olarak kabul edilen ve 2008’de Gürcistan’dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Abhazya ve Güney Osetya çalışmanın dışında tutulmuştur.

1.5. Çalışmanın İçeriği

Çalışma, Giriş ve Sonuç bölümleri dahil olmak üzere 5 bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, Kuzey Kafkasya Bölgesi'nin stratejik konumu, demografik, etnik ve dini durumu, idari bölge yapılanması içerisinde özerk cumhuriyetlerin iç dinamikleri ve bölgede istikrarsızlığa neden olan faktörler irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Kafkas diasporası ile Türkiye-Kuzey Kafkasya ilişkileri üzerinde durulmuştur. Kuzey Kafkasya'dan sürgün edilerek Osmanlı topraklarına yerleşen, "**Çerkes**" üst kimliğiyle tanımlanan Kuzey Kafkasyalı halkları diaspora olma sürecine iten nedenler, bu halkların sürgün sırasında karşılaştıkları güçlükler ile diasporadaki nüfusları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye ile Kuzey Kafkasya ilişkilerinin tarihsel akışına, resmi makamların politik eylem ve söylemlerinin arka planında yatan gerekçelere ve SSCB sonrası gelişen işbirliği imkanlarına bu bölümde yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, Türkiye ile bölge özerk cumhuriyetleri arasında eğitim işbirliklerine değinilmiştir. Buldukları ülkeden eğitim alma amacıyla başka bir ülkeye giden öğrencilerin gerçekleştirdiği eylemi tanımlayan "**uluslararası öğrenci hareketliliği**" kavramı, kavramsal boyutuyla açıklanmaya çalışılmıştır. Kuzey Kafkasya'nın Rusya'nın bir parçası olması nedeniyle, Rusya ve Türkiye'de genel olarak uluslararası öğrencilere dair veriler sunulmuş, Türkiye Bursları özelinde öğrencilerin Türkiye'de eğitim almak istemelerinin gerekçelerine ulaşılması hedeflenmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarımızla diaspora örgütlenmelerinin eğitim/öğrenci hareketliliği noktasında uyguladıkları politikalar hakkında bilgiler sunulmuştur.

Şekil 1: Kuzey Kafkasya Bölgesi Haritası

2. KUZEY KAFKASYA BÖLGESİ

Coğrafi olarak Rusya Federasyonu'nun (RF) güney topraklarında yer alan, idari anlamda Rusya'nın 8 federal bölgesinden birini oluşturan Kuzey Kafkasya Bölgesi, gerek stratejik konumu gerekse nüfus ve etnik özellikleri bakımından diğer bölgelere nazaran oldukça farklı bir yapıdadır. Rusya'yı Karadeniz kanalıyla açık sulara ulaştırabilmesi, enerji güzergahları, nüfusun etnik, dini ve kültürel çeşitliliği, buna ek olarak bölgenin dünyanın en istikrarsız ve güvenliksiz bölgelerinden birisi olarak kabul edilmesi, Kuzey Kafkasya'yı araştırılması gereken önemli bir bölge kılmaktadır.

2.1. Stratejik Önemi

Kuzey Kafkasya'yı Rusya gözünde vazgeçilmez kılan unsurlar; Karadeniz ve Hazar kıyılarına komşuluğu, Rusya'nın buğday ve mısır gereksinimini karşılayan verimli Kuban ve Terek ovalarına sahip olması, Kuzey Kafkasya'yı güneye bağlayan Daryal Geçiti'nin bulunması, zengin petrol kaynaklarının varlığı ve enerji hatları güzergahında bulunması olarak karşımıza çıkmaktadır (Kanbolat, Kış 2011).

Kuzey Kafkasya Bölgesi stratejik olarak Rusya'nın en kritik, belki de en önemli bölgesi konumundadır. Harita üzerinde bölgenin konumu incelendiğinde, Hazar Denizi'ne olan komşuluğu ile Orta Asya-Avrupa bağlantısının tam ortasında bulunan bir bölgeyle karşılaşmaktadır. Hem Karadeniz'e hem de Hazar Denizi'ne kıyısı olması Rusya'nın Karadeniz üzerinden açık denizlere açılmasına, bu sayede Süveyş Kanalı'na kadar ilerleyebilmesine imkan vermektedir.

Bu şekilde Rusya'nın Karadeniz'e çıkış noktasını kaybetmesi, Rusya'nın sıcak denizlere inmesini engelleyecektir (Tavkul, 2012). Stavropol, Krasnodar gibi Rus nüfusun ağırlık olarak bulunduğu yerler, Rusya'nın bölge menfaatleri için oldukça önemlidir.

Kuzey Kafkasya Bölgesi'ni Rusya için vazgeçilmez kılan diğer bir etken ise ekonomik gerekçelere dayanmakta ve bölgenin, zengin doğal kaynaklarıyla enerji hatları güzergahı üzerinde bulunmasından ileri gelmektedir. Rusya'nın Kafkasya'daki petrol rezervlerinin % 34'ü Stavropol bölgesinde, % 33'ü Çeçenistan ve İnguş Cumhuriyeti'nde, % 27'si Krasnodar bölgesinde, % 5'i Dağıstan'da ve % 1'i Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nde bulunmaktadır (Tavkul, 1999). Rusya'nın petrol kaynaklarının % 70'inin Sibirya'da bulunuyor olmasına rağmen en kaliteli petrol Çeçenistan'da çıkarılmaktadır. En yüksek doğalgaz üretimi Dağıstan'da yapılmakla birlikte Adıgey, Stavropol ve Krasnodar önemli doğalgaz rezervlerine sahiptir. (Taştekin, 2002).

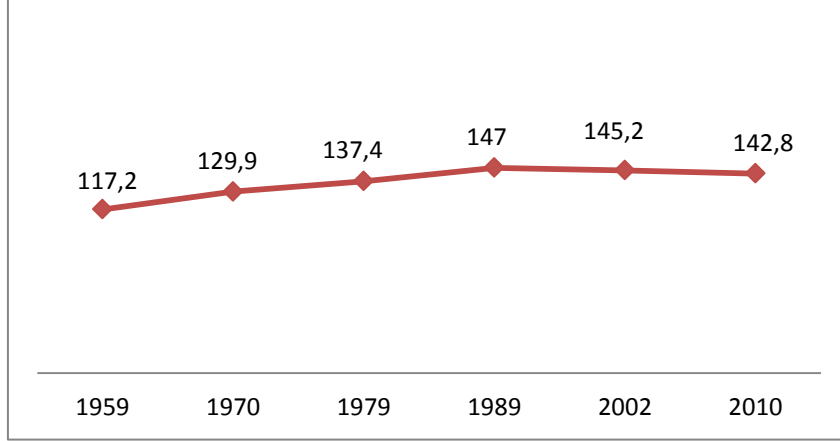
2.2. Nüfus ve Etnik Yapı

2.2.1. Genel Nüfus Verileri

Sahip olduğu 17.750.400 km²'lik yüzölçümüyle dünyanın en büyük ülkesi konumunda olan Rusya'nın nüfusu, 2010 nüfus sayımına göre 142.856.000 olarak gerçekleşmiştir. Rusya'da yapılan son 6 nüfus sayımının sonuçlarına bakıldığında, Sovyetler Birliği dağılana kadar nüfusun artış eğilimi gösterdiği ancak sonraki yıllarda nüfusun giderek azaldığı göze çarpmaktadır. Şekil 2'de görüldüğü üzere Rusya Federal İstatistik Kurumu (RFİK) verilerine göre, 1959 yılında 117,2 milyon olarak gerçekleşen nüfus, 1970'te 129,9 milyona, 1979'da 137, 4 milyona ve 1989 yılında ise 147 milyona ulaşmıştır. Nüfusun 2002 yılında 145,2 milyon olarak

gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda, 2010 yılı nüfusunun 2.2 milyon dolayında azalmış olduğu göze çarpmaktadır.

Şekil 2: Yıllara Göre Rusya Federasyonu Nüfusu

Kaynak: RİFK, <http://www.gks.ru/PEREPIS/report.htm>

Bu azalmada hiç şüphesiz en önemli gösterge artan ölüm oranları ve azalan doğum oranlarıdır. Rus demograflar, 2010 nüfusunun 2002 yılına nazaran azalmış olmasında etkili ana faktörlerin alkol, uyuşturucu ve intiharlar olduğunu, bu faktörlerin toplumda yaygın olmasının gerekçelerinin de sosyo-ekonomik adaletsizlik, düşük gelir düzeyi, yalnızlaşma, rüşvetin yaygınlığı gibi birtakım gerekçelerin etkili olduğunu ifade etmektedir (Arslan, 2012). Düşük doğum oranları Rusya genelinde genç nüfusun da azalmasına neden olduğundan, gelecekte karşılaşılabilecek sorunların önüne geçilebilmesi adına Rus makamları **“çok çocuklu aile modeli”**ni teşvik edici birtakım kararlar almıştır. (DünyaBülteni, 2013).

Rusya idari yapılanması içerisinde en kalabalık nüfusu, 38.4 milyonluk nüfus ile Moskova merkezli Merkezi Federal Bölge oluştururken, ülkenin 3'te 1'ini kaplamasına rağmen ancak Moskova Bölgesi kadar nüfusa sahip olan ve ülkenin en az yerleşim sağlanan bölgesi 6.3 milyonluk nüfus ile Uzak Doğu Federal Bölgesi'dir.

(Tablo 1) Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi, tüm nüfusun yaklaşık olarak %7'sini taşımaktadır.

Tablo 1: 2010 Yılı RF Nüfusunun Bölgelere Dağılımı

Federal Bölgeler	Nüfus		Toplam Nüfus İçindeki Oran	
	2002	2010	2002	2010
Merkezi Federal Bölge	38.0	38.4	%26.2	%26.9
Volga Federal Bölgesi	31.1	29.9	%21.5	%20.9
Sibirya Federal Bölgesi	20.1	19.3	%13.8	%13.5
Kuzey Batı Federal Bölgesi	14.0	13.6	%9.6	%9.5
Güney Federal Bölgesi	14.0	13.9	%9.6	%9.7
Ural Federal Bölgesi	12.4	12.1	%8.5	%8.5
Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi	8.9	9.4	%6.2	%6.6
Uzak Doğu Federal Bölgesi	6.7	6.3	%4.6	%4.4
Rusya Federasyonu	145.2	142.9	%100	%100

Kaynak: (Jarzynska, 2011)

2.2.2 Etnik Gruplar

Rusların en büyük etnik grubu oluşturduğu (111.016.896 kişi) Rusya'da, Kuzey Kafkasya'nın yerli halklarından Çeçenler (1.431.360 kişi) ile Avarlar (912.090 kişi), ülke genelindeki en kalabalık ilk 10 etnik grup arasında yer almaktadır. (Tablo 2)

Tablo 2: Rusya’da En Kalabalık İlk 10 Etnik Grup

Sayı	Etnik Grup	Nüfusu	Ülke Nüfusundaki Oranı
1	Ruslar	111.016.896	80.9
2	Tatarlar	5.310.649	3.8
3	Ukraynalılar	1.927.988	1.4
4	Başkurtlar	1.584.554	1.1
5	Çuvaşlar	1.435.872	1
6	Çeçenler	1.431.360	1
7	Ermeniler	1.182.388	0.8
8	Avarlar	912.090	0.6
9	Mordvalar	744.237	0.5
10	Kazaklar	647.732	0.4

Kaynak: (Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoi Statistiki, 2012)

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf

Çalışmanın birinci bölümünde ifade edildiği üzere, Rusya Federasyonu’nun güney topraklarını oluşturan Kuzey Kafkasya Bölgesi, etnik çeşitlilik bakımından oldukça zengin bir bölgedir. Kafkas kültürünün üreticisi olan **“Kafkasya Halkları”**nı oluşturan toplulukları Prof.Dr. Ufuk Tavkul şu şekilde tanımlamaktadır: (Tavkul, 2012)

“Kafkas Kültürünün yaratıcısı olan ve onu nesiller boyu yaşatarak günümüze kadar ulaşmasını sağlayan Kafkasya Halkları, Karadeniz’den Hazar Denizi’ne doğru uzanan bir hat boyunca şu halklardan oluşur:

- *Kafkas Dağlarının güney eteklerinden, Karadeniz sahillerine uzanan bölgede yaşayan **Abhazlar** ve onların Kafkas Dağlarının kuzey eteklerinde yaşayan akrabaları **Abazinler**. Her iki halk da **Abaza** ortak etnik adı altında birleşir.*
- *Nüfuslarının tamamına yakını Türkiye topraklarına sürülen, Kafkasya'da kalan çok küçük bazı grupları Abhazlar ve Adıgeler arasında eriyerek yok olan **Ubıhlar**.*
- *Karadeniz kıyılarından orta Kafkasların düzlüklerine kadar yayılmış olan ve Abzeh, Şapsığ, Hatkoy, Natuhay, Bjeduğ, Temirgoy, Jane, Besleney ve Kabardey gibi kabilelere ayrılmış olan **Adıgeler**.*
- *Orta Kafkaslar'da Elbruz Dağının çevresinde yüksek dağlık arazide yaşamakta olan **Karaçay-Malkarlular**. Her iki halk da kendilerine verdikleri Tavlu (Dağlı) ya da Alan adları altında birleşirler.*
- *Orta Kafkaslarda Daryal geçidinin kuzeyinde ve güneyindeki dağlık bölgede yaşamakta olan **Osetler**. Bu halk kendilerini İron ve Digor adları altında iki kabileye ayırır.*
- *Doğu Kafkaslarda Terek Irmağı havzasında yaşamakta olan **Çeçen-İnguşlar**. Bu iki halk "Vaynah" adı altında birleşirler.*
- *Doğu Kafkasların dağlık kısımları ile Hazar Denizi kıyılarına kadar uzanan Dağıstan Bölgesinde yaşamakta olan **Avar, Lezgi, Dargı, Kumuk, Lak, Tabasaran, Rutul, Tsahur halkları**."*

Adigeçen etnik gruplar dışında oldukça az sayıda nüfusa sahip, farklı etnik özellikler taşıyan küçük gruplar da bulunmaktadır. İlaveten, Kafkasya kültürünün birer parçası olmamakla birlikte siyasi kararlar sonucu bölgeye yerleştirilen Nogaylar ile Ahıskalılar da Kuzey Kafkasya'da mukim etnik topluluklardandır.

Tablo 3: Kuzey Kafkasya’da Türk ve Akraba Toplulukların Nüfusları

Sayı	Etnik Grup	Nüfusu
1	Çeçenler	1.431.360
2	Avarlar	912.090
3	Darginler	589.386
4	Osetler	528.515
5	Kumuklar	503.060
6	Kabardeyler	516.826
7	Lezgiler	473.722
8	İnguşlar	444.833
9	Karaçaylar	218.403
10	Laklar	178.630
11	Tabasaranlar	146.460
12	Adıgeler	124.835
13	Balkarlar	112.924
14	Ahıska Türkleri*	109.883
15	Nogaylar	103.660
16	Abazalar (Abazin)	43.341
17	Rutullar	35.240
18	Agullar	34.160
19	Tsahurlar	12.769
20	Abhazlar	11.249
21	Tatlar	1585

**Aidiyetini Türk ve Mesket Türkleri olarak yazanların toplamıdır.*

Kaynak: (Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoi Statistiki, 2012)

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf

Kuzey Kafkasya’nın etnik mozağini oluşturan Türk soylu ve akraba toplulukların Rusya Federasyonu içerisindeki toplam nüfusları, 2010 nüfus sayımı baz alınarak, Tablo 3’te gösterilmektedir. Buna göre Kuzey Kafkasya’daki en büyük etnik grubu 1,4 milyonluk nüfusuyla Çeçenler oluşturmaktadır.

2.2.3 Nüfus Artış Hızı

1990’lardan beri düşme eğilimi gösteren Rusya nüfusunun aksine, Kuzey Kafkasya’da nüfus artış hızı oldukça yüksektir. Tablo 4 incelendiğinde görüleceği üzere, Dağıstan’ın 2002 yılında yaklaşık 2,576,000 olan nüfusu, 2010 yılında yaklaşık olarak %13 oranında yükselerek 2,910,300’e ulaşmıştır. Nüfus artışı, Çeçenistan’da %14, İnguşetya’da %11, Kuzey Osetya’da %3,8 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artışı bölgedeki tüm cumhuriyetlerde görülmemiştir. Nüfus, Kabardey Balkar’da %4,6 oranında, İnguşetya’da ise % 11 oranında azalmıştır.

Tablo 4: Kuzey Kafkasya Federal Bölge Nüfusu

Bölge	Nüfus (2002)	Nüfus (2010)
Dağıstan Cumhuriyeti	2576,5	2910,3
İnguşetya Cumhuriyeti	467,3	412,5
Kabardey Balkar Cumhuriyeti	901,5	860,0
Karaçay Çerkes Cumhuriyeti	439,4	477,8
Kuzey Osetya Cumhuriyeti	710,3	713,0
Çeçenistan Cumhuriyeti	1103,7	1269,0
Stavropol Kray	2735,2	2786,2
Toplam Nüfus	8933,9	9428,8

Kaynak: (Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoi Statistiki, 2012)

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf

İnguşetya nüfusundaki %11 oranındaki düşüşü İnguşetya Federal İstatistik Servisi Başkanı İbrahim Kurkiyev, 2002 yılında İnguşetya’da bulunan ancak sonraki tarihlerde Çeçenistan’a geri dönen Çeçen mültecilere bağlamaktadır (Ajans Kafkas, 2011). Nüfusu azalan diğer bir cumhuriyet olan Kabardey Balkar’daki düşüş ise,

ekonomik gerekçelerle gerçekleşen göçlerle açıklanmakta ve bölgeyi terk edenlerin önemli bir kısmını da Rusların oluşturduğu ifade edilmektedir (Ajans Kafkas, 2013). Nüfuslarına dair genel değerlendirmelere yer verilen özerk cumhuriyetlerin kendi nüfus ve etnik topluluklarına dair detaylı bilgilere, idari yapılanma içerisinde tek tek değinilecektir.

2.3. İdari Yapı

Rusya Federasyonu, 1990'da ilan ettiği Bağımsızlık Deklarasyonu ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nden ayrılmıştır.* SSCB'den ayrılan 15 devletten birisi olan Rusya'da, bağımsızlığın ardından gelişen süreç içerisinde Devlet Başkanları, merkezi idare ile federal birimler arasındaki ilişkilerde farklı politikalar uygulamışlardır. Söz konusu politikaları, özerk cumhuriyetlerin özgürlükçü yapıya kavuştukları Yeltsin dönemi ile daha merkeziyetçi politikaların izlendiği Putin dönemi olarak değerlendirmek mümkündür. Putin sonrası Devlet Başkanlığı koltuğuna oturan Medvedev de, Putin'in yürüttüğü merkeziyetçi politikalarını devam ettirmiş ve 2010 yılında federal bölgelere ilişkin yeni bir kararname yayınlamıştır.

2.3.1. Yeltsin Dönemi

Rusya Federasyonu'nun 1993 tarihli Anayasasının 1. Maddesinde Rusya'nın, cumhuriyetçi hükümet yapısıyla demokratik, federal bir hukuk devleti olduğu, 5. Maddesinde Rusya Federasyonu'nun federal merkezle olan ilişkilerde eşit haklara sahip cumhuriyetler, kraylar, oblastlar, federal statüdeki şehirlerden, özerk bölge ve

* SSCB'nin resmen dağılması, 21 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan'ın o zamanki başkenti Almatı'dan dünyaya duyurulan deklarasyonla gerçekleşmiş oldu.

özerk illerden oluştuğu ifade edilmektedir (The Constitution of the Russian Federation, 1993).

Rusya Anayasası'nda federal birimlerin merkezle olan ilişkilerinde eşit haklara sahip olduğu ilkesinin aksine Yeltsin döneminde bu ilkeye ters düşen, merkeziyetçi olmayan federal yapı oluşturulmuştur. Bu merkeziyetçi olmayan asimetrik yapının otorite boşluğu olarak değil, Yeltsin'in demokrasi ve bireysel özgürlüğe vermiş olduğu değer olarak görülmesi gerekmektedir. Yeltsin dönemi, **“özgürlükler dönemi”** olarak nitelendirilebilmektedir (Arslan, 2012). Yeltsin, bu dönemde özerk birimlere **“yutabildiğiniz kadar egemenlik alın”** şeklinde seslenmiştir (Hill, 2005).

Rusya federalizminin hukuki temeli, 1992 tarihli Federasyon Anlaşması ve 1993 tarihli RF Anayasasıyla belirlenmiş, ancak federal sistemi esas olarak belirleyen etmen, federal merkez ile federe cumhuriyetler arasında yapılan anlaşmalar olmuştur (Arslan, 2012). Federasyon Anlaşmasını kabul etmeyen Tataristan Cumhuriyeti, 1994'te Rus yetkililerle yetki paylaşımını içeren bir anlaşmaya imza atarak Rusya içerisindeki konumunu kabul etmiş ve bu anlaşmayla diğer özerk cumhuriyetlere kıyasla özellikle ekonomik alanlarda önemli ayrıcalıklar elde etmiştir (Moukharlamov, 1997). Yapılan bu tür anlaşmalar, Tataristan ve Çeçenistan ile başlamış, zamanla diğer federal birimlerle de imzalanmıştır.

Yeltsin döneminin sonlarına doğru, merkez ile federe bölgeler arasında güç dağılımının yeniden Rusya lehine çevrilmesi için politikalar üretilmeye başlanmış ancak 1. Çeçen Savaşı'nda Rusya'nın savaşı kaybetmesiyle bölgeyle ilişkiler daha çarpık durumu gelmiş, karşılıklı restleşmelere zemin hazırlanmış, radikal İslam'ın önü açılmış ve ekonomik bozulmalar görülmeye başlanmıştır (Bingöl, Bahar 2013). Yeltsin'in takip ettiği özgürlükçü politikalar, bazı kesimlerce ülke bütünlüğü için

tehdit olarak algılandığından tasvip edilmemiş (Arslan, 2012) ve 2000 yılında Devlet Başkanlığı seçimlerini Vladimir Putin kazanmıştır.

2.3.2. Putin Dönemi

Yeltsin'in 1999 yılının son gününde istifa etmesiyle Rusya'nın idaresini geçici süreyle devralan istihbarat örgütü FSB'nin Başkanı Putin, Mart 2000 yılında yapılan Devlet Başkanlığı seçimini %52,94 oy oranıyla kazanmış, en yakın rakibi Züganov ise %29,21 oy alabilmiştir (Electoral Geography, 2000). Yeltsin'in Putin'i halefi olarak bırakarak istifa etmesi sürpriz olarak değerlendirilmiş, Yeltsin'in bu kararı kendi rızasıyla mı yoksa baskılar neticesinde mi aldığı henüz açıklığa kavuşturulamamıştır (Tanrısever, 2000).

Putin, güçsüzleşen merkezi otoritenin federal bölgeler üzerindeki otoritesini yeniden sağlamak için 1999'da Çeçenistan'ın yeniden işgal edilmesi emrini vermiştir. Merkezi otoritenin güçlendirilmesi yönünde Rusya, 7 federal bölgeye ayrılmış, federe birimlerin egemenlik haklarında kısıtlamalara gidilmiştir. Federal bölge ayrımında Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri, Güney Federal Bölge içerisinde kalmıştır. Putin'in yaptığı merkezîyetçi yapılanmaların ardındaki en önemli gerekçe, 1. ve 2. Çeçenistan savaşlarının etkisiyle oluşan Rusya'nın bütünlüğünün tehlikede olduğu algısı olmuştur (Arslan, 2012).

İdari yapılanmanın merkezileşmesi yönünde atılan adımlardan bir diğeri ise Kuzey Osetya'nın Beslan şehrinde gerçekleştirilen terör saldırısının sonrasında gerçekleşmiştir. Eylül 2004'te gerçekleştirilen okul saldırısının ardından yerleşmiş yolsuzluk ve yetersiz sosyal şartlar, bölgesel şiddet olayları ile terör eylemlerine yönelik grupların artmasının arka planındaki ana gerekçeler olarak değerlendirilmiştir. (Hill, 2005).

Putin'in Beslan sonrasında 2004 yılında ilan ettiği reformlar kapsamında, özerk bölgelerdeki cumhurbaşkanlarının seçimle işbaşına gelmesi uygulaması kaldırılmış ve Cumhurbaşkanlarının, Rusya Devlet Başkanı tarafından doğrudan atanması uygulamasına geçilmiştir (Has, 2013). Özellikle, Beslan olayı sonrasında merkezileşme yönünde yapılan reformlar Batı dünyasında endişeyle karşılanmıştır. Aralarında Çek Cumhuriyeti Eski Cumhurbaşkanı Vaclav Havel, İsveç Eski Başbakanı Carl Bildt, ABD'li Senatör John McCain, Filozof Francis Fukuyama gibi sembol isimlerin de bulunduğu 100 kişi tarafından imzalanan ve Putin'in Beslan sonrası yaptığı reformları eleştiren bir mektup gönderilmiştir. Mektupta, Beslan'daki trajedinin Rusya'da demokrasiyi zayıflatmak için kullanıldığı endişelerinin arttığı ifade edilmiştir (BBC, 2004).

2012 yılında 3. kez Rusya Devlet Başkanlığı koltuğuna oturan Putin, Nisan 2013'te yayınladığı bir kararname ile 2004 yılında uygulamaya konan devlet başkanlarının doğrudan merkez tarafından atanması uygulamasını kaldırmıştır. Yeni uygulama, federal bölge meclislerindeki ve Devlet Dumasındaki partilerin sundukları adaylar arasından Rusya Devlet Başkanı 3 aday belirlemekte, adaylar bölgede yapılacak halk oylamasıyla ya da bölge meclisi tarafından yönetici olarak seçilmelerini içermektedir. Bu uygulama, Rusya'nın federal bölgelerdeki kontrolü elinde tutmak istediğinin açık bir göstergesidir (Has, 2013).

2.3.3. Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi'nin Oluşturulması

26 Mart 2000 Devlet başkanlığı seçimlerini kazanan Vladimir Putin, 23 Haziran 2000 tarihinde çıkarmış olduğu bir yasayla, Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi'nin (KKFB) adını, Güney Federal Bölge (GFB) olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikle "*Kuzey Kafkasya*" terimi ortadan kaldırılmış, "*Güney Rusya*"

kavramıyla bölgenin adı Ruslaştırılmış ve bölge Rusya içlerine doğru büyütülmüştür (Kanbolat, 2006). Federal bölge yapılanması; Merkezi Federal Bölge, Kuzey Batı Federal Bölge, Güney Federal Bölge, Volga Federal Bölgesi, Ural Federal Bölgesi, Sibirya Federal Bölgesi ve Uzak Doğu Federal Bölgesi olarak 2010 yılına kadar devam etmiştir.

19 Ocak 2010 tarihinde Devlet Başkanı Medvedev tarafından çıkarılan 82 No'lu kararnameyle Kuzey Kafkasya Bölgesi, GFB'den çıkarılmış ve yeni kurulan sekizinci bölge olan KKFB'ye dahil edilmiştir (Özdal, 2012). Buna göre KKFB:

- Dağıstan
- Kabardey Balkar
- Çeçenistan
- İnguşetya
- Karaçay- Çerkes
- Kuzey Osetya
- Stravropol Kray'dan oluşmaktadır.

Oluşturulan yeni yapılanmada, Kafkas kültürünün önemli bir parçasını oluşturan Adıgey Cumhuriyeti, KKFB'ye dahil edilmeyerek GFB'nin parçası olarak kalmaya devam etmiştir. Adıgey Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Aslan Tahkushinov, Adıgey Cumhuriyeti'nin Kuzey Kafkasya Federal Bölgeye bağlanmama durumunu, Adıgey'in bölgede diğer özerk cumhuriyetlere göre daha sakin ve istikrarlı konumda olmasıyla açıklamıştır (Ayan, 2010). Adıgey'in Kuzey Kafkasya'dan ayrı tutulması diasporada *“somundan koparılan ilk lokma”* olarak değerlendirilmiştir. (Karayel, 2010).

“Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi projesinin, Kuzey Kafkasya'da yaşayan halkları etnik kimlikten ziyade farklı ortak paydalarda bir araya getirmek, çoğunluk

oluşturan etnik unsurları idari ve siyasi olarak birbirinden ayırmak, katı Rus bürokrasisi olan sloviki üzerinde düzenlemeler yapmak, yolsuzluk, rüşvet, insan hakları ihlalleri ve kaçakçılık gibi suçların önünü kesmek amacıyla olduğu Rus yetkililer tarafından belirtilmektedir. Rusya'ya bu plana iten başlıca sebepler, Çeçen mücadelesinin Rusya'ya verdiği her türlü zayıat ve bu mücadelenin farklı şekillerde bölgeye yayılmasından kaynaklanmaktadır.” (Öztarsu, 2010)

Merkezi Pyatigorsky kenti olan KKFB'nin sorumluluğuna, Krasnoyark Bölgesi eski valisi Aleksandr Hloponin getirilmiştir. Bölgedeki ekonomik durum ve asayişten sorumlu Bölge Valisi, Rusya Federasyonu devlet başkanı ile federal birimlerin cumhurbaşkanları arasındaki iletişimi sağlamakta, özerk cumhuriyetlerin ilgili yöneticileri karşılaştıkları sorunlarını, isteklerini doğrudan Devlet Başkanına iletememektedir (Arslan, 2012).

2.3.4. Özerk Cumhuriyetler

2.3.4.1. Çeçenistan Cumhuriyeti

Kuzey Kafkasya'nın ortasında bulunan Çeçenistan; Dağıstan, Kuzey Osetya, İnguşetya ile Stavropol Kray ile sınır komşusudur. Çeçenistan'ın asli unsurlarından Çeçenler, günümüzde sınır komşusu olan İnguşlarla akraba birer topluluktur. Bu iki grup, Sovyetler Birliği dağılana kadar Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ana unsurlarını oluşturmuşlardır. Bu iki özerk yapının tek çatı altında birleşerek Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almaları 1936 Anayasasıyla gerçekleşmiştir (Yalçınkaya, 2006).

Daha önce nüfus verilerine değinildiği üzere, 2010 nüfus sayımına göre Çeçenistan'ın nüfusu 1.269.095'dir. Çeçenistan'ın nüfusu 2002 yılına nazaran % 14 düzeyinde artış göstermiştir (Tablo 4). Ülkedeki etnik dağılım, diğer Kuzey

Kafkasya ülkelerine göre daha homojen bir görünüm sergilemektedir. Çeçenistan'ın yaklaşık olarak % 95'i etnik Çeçenlerden oluşmaktadır. Çeçenlerden sonra en büyük etnik grubu ise Ruslar oluşturmakta ve ülke nüfusunun yaklaşık % 2'sine tekabül etmektedirler (Tablo 5).

Tablo 5: Çeçenistan'ın Etnik Dağılım Tablosu

Etnik Grup	Nüfus	Oran
Çeçenler	1206551	95,3
Ruslar	24382	1,9
Kumuklar	12221	1,0
Avarlar	4864	0,4
Nogaylar	3444	0,3
Tabasaranlar	1656	0,1
Türkler	1484	0,1
Tatarlar	1466	0,1
İnguşlar	1296	0,1

Kaynak: (Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoi Statistiki, 2012)

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf

1944 yılı Çeçen ve İnguşlar için acı bir yıl olmuştur. Stalin'in emriyle, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlara yardım ettiği ileri sürülen Çeçen ve İnguş halkları sürgüne gönderilmiş ve Sibiryaya içlerine doğru zorlu bir yolculuğa katılmak durumunda kalmışlardır. Çeçen ve İnguşlarla beraber, Karaçaylar, Balkarlar, Kırım Tatarları ve Ahıskalılar da aynı kaderi paylaşmışlardır. Zorlu yolculuk esnasında insanların yüzde 20'si hayatlarını kaybetmiştir. Çeçen ve İnguşların anavatanlarına

geri dönüşleri, sürgünden 13 yıl sonra, 1957’de Sovyetler Birliği Yüksek Şurası kararıyla gerçekleşmiştir (Taştekin, 2002).

Sovyetler Birliği’nin dağılması bu iki halkın örgütsel düzeyde ayrılma sürecini de başlatmıştır. Sovyetler Birliği sonrası dönemde Çeçenler, bağımsız birer devlet olma yolunda girişimlerde bulunmuş ancak İnguşlar, 1992 referandumuyla Sovyetler Birliği’nden ilk kopan devlet olan Rusya’nın bir parçası olarak kalma yönünde tercihte bulunmuştur. Akraba olan, aynı etnik kökenden gelen bu iki halkın farklı talepleri, Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti’nin ikiye bölünmesinde ana etken olmuştur.

Çeçenistan, 1991 yılında **“Çeçen-İçkerya Cumhuriyeti”** adıyla bağımsızlığını ilan etmiş ve bu süreçte en büyük rolü de bir Kızılordu subayı olan Cahar Dudayev üstlenmiştir. Bağımsız bir Çeçen-İçkerya Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu’na hoşnut karşılanmamıştır. Çeçenistan toprakları, 1994’te I. Çeçen ve 1999’da II. Çeçen Savaşlarına sahne olmuştur. 12 Mayıs 1997’de 5 maddelik **“Rusya Federasyonu ile Çeçen-İçkerya Cumhuriyeti Arasında Barış ve Karşılıklı İlişkilere Dair Anlaşma”** imzalanmıştır. Çeçenistan ve Rusya’nın *“taraf”* olarak imza attıkları bu anlaşma, Çeçenistan’ın Rusya tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınıp tanınmadığı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Uluslararası Hukuk Profesörü Francis Boyle, bu anlaşmayla Çeçen-İçkerya Cumhuriyeti’nin, Rusya Federasyonu’na bağımsız bir devlet olarak tanındığını savunmuştur. (Boyl, 1999). Ancak **“barış”** anlaşmasında belirtilen şartlar sadece yazılı metin olarak kalmış, fiiliyatta **“savaş”** yeniden bu toprakların kaderi olmuştur.

Çeçenistan ile başa çıkamayacağını düşünen Rusya yönetimi **“Çeçenleştirme”** politikalarını uygulanmaya başlamıştır. Önemli siyasi, askeri ve idari kadrolarda etnik Çeçenlerin atanması sürecini ifade eden Çeçenleştirme süreci

2003 yılında başlamıştır (InternationalCrisisGroup, 2012). Geçmişteki tecrübelerin ışığında, Rusya'nın günümüzde Çeçenistan'da izlediği temel politika, güvenilebileceği bir kişiye yönetim yetkilerini vererek riskleri en aza indirmeye çalışmak olmuştur (Kasım, 2009). Bu politika, halihazırda 2004 yılında bombalı suikast sonucu hayatını kaybeden Çeçenistan eski müftüsü ve Devlet Başkanı Ahmed Kadirov'un oğlu olan Ramzan Kadirov ile yürütülmektedir. Ramazan Kadirov, 2007 yılında Vladimir Putin tarafından Devlet Başkanı olarak atanmış ve 2012 yılında da görev süresi 5 yıl süre daha uzatılmıştır. Kadirov'un ismi, muhaliflere ve insan hakları aktivistlerine hayat sahası tanımadığı ve korku imparatorluğu kurduğu iddialarıyla sık sık gündeme gelmektedir (Ajans Kafkas, 2012).

Çeçenistan Başbakan Yardımcısı Hasan Hakimov'un Türkiye ile Çeçenistan arasında eğitim işbirliklerinin geliştirilmesi için çeşitli düzeylerde gerçekleştirdiği temalar neticesinde, 10-14 Mayıs 2014 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı yetkilileri resmi temaslarda bulunmak üzere Çeçenistan'a bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyarette Çeçenistan Eğitim Bakanı İsmail Baykhanov, Çeçenistan'daki eğitime dair çeşitli veriler paylaşmıştır. Buna göre; bölgede 455 okul bulunmakta ve buralarda 227.552 öğrenci eğitim görmektedir. 2014 yılında Çeçenistan ortaöğretim kurumlarından 13.288 öğrenci mezun olmuş ancak bu öğrencilerin sadece 4000-4500 kadarı Çeçenistan yükseköğretim kurumlarında eğitim alabilmektedir. Çeçenistan'ın 4 üniversitesi bulunmaktadır. Grozni'de bulunan bu üniversiteler; Çeçenistan Devlet Üniversitesi, Çeçenistan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Grozny Devlet Petrol ve Teknik Üniversitesi ile Kunta Hacı İslam Üniversitesi'dir. Bu 4 üniversitede toplam 32.243 öğrenci eğitim almaktadır.

Çeçenistan, özellikle İngiltere (Study Group ve INTO) ve Almanya (DAAD) ile yaptığı işbirlikleri neticesinde, 2008 yılı itibariyle yurtdışına burslu statüde öğrenci göndermek için hazırlıklara başlamıştır. 2009 yılında 88, 2010 yılında 85 ve 2011 yılında da 81 öğrenci olmak üzere toplam 284 öğrenci Almanya ve İngiltere yükseköğretim kurumlarına gönderilmiştir (Chechenski Gosudarstvenny Universitet, 2014).

2.3.4.2. Dağıstan Özerk Cumhuriyeti

“Dağlar ülkesi” anlamına gelen Dağıstan; Çeçenistan, Stavropol Kray, Kalmukya, Gürcistan ve Azerbaycan ile kara sınırını olan Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi’ne dahil özerk bir cumhuriyettir. Rusya’nın jeostratejik konuma sahip güney ülkelerinden olan Dağıstan, Asya kıtasıyla Avrupa kıtasının ayrıldığı noktada yer almakta, Kazakistan, Türkmenistan ve İran ile de deniz bağlantısı olan bir ülke konumundadır (Asker, 2012).

1916 yılına dayandırılan verilere göre Dağıstan’da 81 ayrı ulusun yaşadığı ifade edilmektedir (Çomak, 2005). Dağıstanlılar; Doğu Kafkas halklara verilen genel bir isimdir. Avarlar, Dağıstan’daki bu halklar arasındaki en kalabalık topluluğu oluşturmaktadır (Tablo 6). Çoklu etnik yapı içerisinde, 14 dilin resmi statüsü bulunmaktadır. Bu diller, Avarca, Agulca, Kumukça, Lezgice, Rusça, Dargince, Zahirca, Çeçence, Nogayca, Lakça, Tabasaranca, Rutulca, Azerice ve Tatça’dır. (Beliaev ve Buranbaeva, 2005)

Dağıstan; 1917’de Kuzey Kafkasya Dağlıları İnisiyatifine, 1918’de ise Dağlı Cumhuriyetine katılmış, 1920’de Dağıstan Halklarının Olağanüstü Kurultayı neticesinde özerkliği ilan edilmiş, 1921’de ise *“Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti”* adını almıştır. 1991’de Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra

“*Dağıstan Cumhuriyeti*” olmuştur. Dağıstan Cumhuriyeti’nin yeni anayasası 1994 yılında kabul edilmiş, yürürlükteki son anayasası ise 2003 tarihinde kabul edilmiştir (Asker, 2012).

Tablo 6: Dağıstan’ın Etnik Dağılım Tablosu

Etnik Grup	Nüfus (2010 yılı verileri)	Oran
Avarlar	850011	29,4
Darginler	490384	17,0
Kumuklar	431736	14,9
Lezgiler	385240	13,3
Laklar	161276	5,6
Ruslar	104020	3,6
Azeriler	130919	4,5
Tabasaranlar	118848	4,1
Çeçenler	93658	3,2
Nogaylar	40407	1,4
Rutullar	27849	1,0
Agullar	28054	1,0
Tsakhurlar	9771	0,3
Ermeniler	4997	0,2

Kaynak: (Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoi Statistiki, 2012)

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf

Cumhuriyet içerisindeki gerek siyasal gerekse ekonomik anlamda devletin önemli mekanizmalarını oluşturan yapılardaki görevlendirmelerde etnik gruplar

arasında paylaşım yapılmaktadır. Bölgede istikrarı sağlayan güç paylaşımı mekanizması, zaman içerisinde yolsuzluk, bürokratik hantallık, ekonomik çöküntü ve işsizlik gibi sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur (Besleney, 2012). Bölgenin yaşadığı sancıkların bir diğeri ise, sıkça karşılaşılan terör eylemlerinden ileri gelmektedir. Günümüzde Dağıstan, Kafkas Emirliği adlı Vahhabi oluşumun faaliyet sahası içerisinde bulunmakta ve Çeçenistan'dan Dağıstan'daki Vahhabilere sunulan destek, Kafkas Emirliği'nin bölgede yerleşik olması Dağıstan'ı, Kuzey Kafkasya çatışmalarının merkez bölgesi yapmaktadır (Öztarsu, 2010).

2.3.4.3. İnguşetya Özerk Cumhuriyeti

İnguşetya; Kuzey Osetya, Çeçenistan, Kabardey Balkar, Stavropol Kray ve Gürcistan ile sınırdış bir özerk cumhuriyettir. Çeçenistan açıklanırken de izah edildiği üzere, İnguşlar, Çeçenler ile akraba bir topluluktur. İnguşetya'nın etnik yapısı Çeçenistan gibi homojen bir görünüm sergilemektedir. Cumhuriyetteki en büyük etnik grup %94'lük oranla İnguşlardır. İnguşları, %4,6'lık oranla Çeçenler izlemektedir (Tablo 7).

Tablo 7: İnguşetya'nın Etnik Dağılım Tablosu

Etnik Grup	Nüfus (2010 yılı verileri)	Oran
İnguşlar	385537	94,1
Çeçenler	18765	4,6
Ruslar	3215	0,8

Kaynak: (Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoi Statistiki, 2012)

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf

1936 Anayasasıyla birleştirilen Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 15-17 Mayıs 1992'de toplanan Çeçen-İnguş Kongresi kararları çerçevesinde, İnguşetya Meclisi'nce Haziran ayında yapılan toplantıda Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nden ayrılarak Rusya Federasyonu'na bağlı bir özerk cumhuriyet oldukları ilan edilmiş ve Çeçenlerle yapılan protokol çerçevesince de 1934 yılındaki sınırları aynen kabul edilmiştir (Yalçınkaya, 2006).

1944 yılında Çeçenler gibi sürgün edilen İnguşlar, Kruşçev döneminde 1957 yılında topraklarına geri dönebilmişlerdir. Bu geri dönüş sonrasında İnguşlar, kendilerinin olduğunu iddia ettikleri topraklar üzerinde hak iddaa etmeye başlamışlardır. 1944'te Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan ve *İnguş – Oset çatışmasının* yaşanmasına neden olan *Prigorodni Rayonu*, 1944 sürgününün ardından Stalin tarafından Kuzey Osetya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmış ve 1957'de topraklarına geri dönüş izni verildiğinde de Prigorodni Rayonu, Kuzey Osetya'ya bağlılığını sürdürmüştür (Rezvani, 2010). Prigorodni Rayonu ile üzerinde hak iddia ettikleri 7 eski İnguş köyünü geri alamamışlardır (Karayel, 1998).

Osetler ile İnguşlar arasındaki gerilim 1992'de çatışmaya dönene kadar devam etmiştir. İnguşlar, 1970'de Prigorodni Rayonu için gösteriler düzenlemiştir. Sonraki süreçte ise İnguşların Kuzey Osetya'da mülk edinmesinin yolu kapatılmıştır (Krag ve Funch, 1994). 1992'de yaşanan olayların silahlı çatışmaya dönmesi, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti'nce 1991 yılında alınan, 2. Dünya Savaşı esnasında sürgün edilen halklara haklarının iadesini sağlayan kanunun Kuzey Osetya yönetimince uygulanmaması neticesinde olmuştur (Besleney, 2012).

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 1996 tarihli raporuna göre, 31 Ekim-5 Kasım tarihleri arasındaki çatışmalarda 583 kişi hayatını kaybetmiş, 939 kişi yaralanmış, 261 kişi ise kayıp olarak rapor edilmiş ve 1093 kişi esir alınmıştır (Watch, 1996). Prigorodni Rayonu halen Kuzey Osetya toprakları içerisinde yer almaktadır. Yaşanan bu büyük çatışma, İnguşlar ile Osetler arasındaki potansiyel çatışma alanı olarak varlığı sürdürmektedir.

İnguşetya'nın, Kuzey Osetya dışında Çeçenistan ile de sınır problemi bulunmaktadır. Son dönemlerde Çeçenistan'ın, İnguşetya ile olan sınırının yeniden belirlenmesi yönündeki talebi ve radikal örgütlerle mücadelede İnguşetya'nın gereken hassasiyeti göstermediğine yönelik eleştirileri, iki cumhuriyet arasında gerginliğe neden olmaktadır. Eylül 2012'de Çeçenistan Devlet Başkanı Ramazan Kadirov, İnguşetya'nın Sunjen bölgesi ile Malgobek bölgesinin bir kısmının Çeçenistan'a ait olduğunu, resmi olarak bu bölgenin kendilerine ait olduklarını ispatlayabileceklerini ve Rusya federal kanunları çerçevesinde çözüm aranacağını ifade etmiştir (UsakGündem, 2012). İnguşetya Devlet Başkanı Yunusbek Yevkurov ise sınır konusunda herhangi bir taviz verilmeyeceğini açıklamıştır.

18 Ekim 2012'de Çeçen Parlamentosu, Sunja Bölgesinin sınırlarını tanımlayan bir yasada bir değişiklik yaparak, 2003 yılında Ahmet Kadirov ile Murat Zazikov arasında imzalanan anlaşmayla İnguşetya'ya verilen Sunja Bölgesi Çeçenistan sınırları içerisinde tanımlanmıştır. Söz konusu değişiklik 9 Şubat 2013 tarihinde uygulamaya konulmuştur (RFERL, 2013).

2.3.4.4. Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti

Kuzey Osetya; Kabardey-Balkar, İnguşetya ve 2008 yılında Gürcistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Güney Osetya ile kara sınırı bulunan, 8000 km²'lik

yüzölçümüne sahip bir cumhuriyettir. “*Alanlar*” olarak da bilinen Osetler, günümüzde bölünmüş, iki idari örgütlenmenin unsurları durumundadırlar. Kuzey Osetya Rusya Federasyonu içerisinde yer almasına karşın, Güney Osetya 2008 yılına kadar Gürcistan’ın özerk bir cumhuriyeti iken 2008 Rusya–Gürcistan Savaşı sonrasında bağımsızlığını ilan etmiştir.

Dil özellikleri bakımından Hint- Avrupa dil ailesinden İran dilleri grubunda değerlendirilen Osetler, Farsçaya yakın bir dil kullanmakta, ancak dilleri büyük ölçüde Kafkaslaşarak çevre kafkas ülkelerinin dillerinden ve Rusçadan etkilenmiştir (Yalçınkaya, 2006). 2010 yılı verilerine göre Osetler cumhuriyet nüfusunun %65’ini, Ruslar ise %20’sini oluşturmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8: Kuzey Osetya’nın Etnik Dağılım Tablosu

Etnik Grup	Nüfus (2010 yılı verileri)	Oran
Osetler	459688	65,1
Ruslar	147090	20,8
İnguşlar	28336	4,0
Ermeniler	16235	2,3

Kaynak: (Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoi Statistiki, 2012)

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf

Çoğunluk itibarıyla Ortodoks Hristiyan olan Osetler, tarih boyunca Ruslarla hep iyi ilişkiler içerisinde olmuş ve diğer Kafkas ülkelerine mesafeli durmuştur (Karayel, 1998). Ortodoks halkı ve zorlu coğrafyada Kuzey Kafkasya ile Güney Kafkasya’yı birbirine bağlayan Daryal Geçidi’nin Kuzey Osetya’daki varlığı, bu cumhuriyeti Rusya açısından önemli kılmaktadır (Besleney, 2012).

İnguşetya bölümünde de ifade dildiği üzere, 1944 sürgününden sonra geri dönüş hakkı verilen İnguşlar ile Osetler arasında Prigoridny Bölgesi özelinde başlayan hak talepleri, 1992’de silahlı çatışmaları beraberinde getirmiştir. Yaşanan olaylar, İnguşların büyük oranda ülkeden ayrılmalarıyla yatışmıştır.

Günümüzde Kuzey Osetya’nın Güney Osetya ile birleşebileceğine dair bazı öngörülerde bulunmaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Güney Osetya’nın, Kuzey Osetya ile birleşerek Rusya Federasyonu’nun bir parçası olacağı yönündeki talepler gündeme gelmeye başlamıştır (Yalçınkaya, 2006). İki cumhuriyetin birleşmesi yönündeki istekler, Güney Osetya’nın bağımsızlığının ardından da devam etmiştir. 2008 savaşından sonra basın açıklaması yapan Güney Osetya Devlet Başkanı Eduard Kokoeti, Rusya ile bütünleşmelerinin gündemde olduğunu açıklamıştır (Dünya, 2008). Daha sonra yapmış olduğu açıklama da ise sözlerinin yanlış anlaşıldığını ve büyük özverilerle elde edilen bağımsızlıktan vazgeçme niyetlerinin olmadığını ifade etmiştir (Habertürk, 2008). Devlet Başkanının bağımsızlığın korunması yönündeki açıklamalarına rağmen siyasiler birleşme yönündeki taleplerini yinelemektedirler. Güney Osetya’nın “Birleşik Osetya Partisi” üyeleri, Kuzey ve Güney Osetya’nın Rusya bünyesinde tek çatı altında birleşmesi hususunda referanduma gidilmesi ve referandumun da Haziran 2014’te yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle yapılması taleplerini Cumhurbaşkanına iletmışlerdir (Ajans Kafkas, 2014).

2.3.4.5. Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti

Kuzey Osetya, İnguşetya, Karaçay Çerkes ve Stavropol Kray ile komşu olan Kabardey-Balkar, 12.500 km²’lik yüzölçüme sahip özerk bir cumhuriyettir. Cumhuriyete adını veren Kabardey ve Balkarlar farklı kökenlere sahip bir

topluluklardır. Kabardeyler, Adıgeler ile akraba olmasına karşın Balkarlar, Karaçaylılar ile aynı kökenden gelen, aynı dili konuşan bir topluluktur. Balkarlara çeşitli çalışmalarda Malkarlar da denilmektedir. Cumhuriyette egemen unsur Kabardeyler nüfusun % 57'sini oluştururken Balkarların oranı ise % 10 dolayındadır (Tablo 9).

Tablo 9: Kabardey-Balkar'ın Etnik Dağılım Tablosu

Etnik Grup	Nüfus (2010 yılı verileri)	Oran
Kabardeyler	490453	57,2
Ruslar	193155	22,5
Balkarlar	108577	12,7
Türkler	13965	1,6
Osetler	9129	1,1
Ermeniler	5002	0,6
Ukraynalılar	4800	0,6
Koreliler	4034	0,5
Romanlar	2874	0,3
Çerkesler	2475	0,3
Tatarlar	2375	0,3
Azeriler	2063	0,2
Çeçenler	1965	0,2

Kaynak: Kaynak: (Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoi Statistiki, 2012)
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf

Kabardey-Balkar, 1922 yılında özerk bölge, 1936 yılında cumhuriyet olmuştur. Balkarlar, 1944 yılında, Çeçen ve İnguşlar gibi, II. Dünya savaşında Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Orta Asya ve Sibiryaya içlerine sürülmüş, “Balkar” adı cumhuriyet adından çıkartılmış, 1957’de geri dönüş hakları verildikten sonra Cumhuriyet adı eski haline döndürülmüştür. Malkarlar, geri döndüklerinde eski topraklarını alamadıkları ve Kabardeylerin siyasi ve kültürel baskılarına maruz kaldıkları gerekçeleriyle “**Töre**” adını verdikleri teşkilatla haklarını aramaya başlamışlardır (Karayel, 1998).

İki etnik grup arasında zaman zaman yüksek sesle dile getirilen bir gerginlik söz konusudur. İki grup arasında, özellikle Balkarların rahatsızlığın temel nedeni iktidardan dışlanmışlık ve fırsatların eşit ölçüde paylaşılabilmesi olarak görülmektedir (Taştekin, 2005).

2.3.4.6 Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti

Karaçay-Çerkes; Kabardey-Balkar, Stavropol Kray, Krasnodar Kray ve Abhazya ile sınır komşusudur. Özerk cumhuriyetin adından da anlaşılacağı üzere, iki farklı kimliğe sahip toplulukların, Karaçayların ve Çerkeslerin, birleştirilmesinden oluşturulmuştur. Topluluklar arasında suni olarak oluşturulmuş bu ayırım, Kabardey-Balkar’da da kendisini göstermektedir. Kafkasya’nın yerli halklarından olan Çerkesler; Adıgey, Kabardey- Balkar ve Karaçay-Çerkes’te 3 bölgede hayat sürmektedir. Karaçaylar ise Kuzey Kafkasya’da Balkarlar ile önemli bir Türk topluluğudur.

Karaçay-Çerkes’te yaşayan etnik gruplar 2 temel grupta toplamak mümkündür: “**Yerli Halklar**” ve “**Dışarıdan gelen halklar**”. Yerli Halklar grubunu Karaçaylılar, Adıgeler ve Abazalar oluştururken “dışarıdan gelen halklar” grubu ise

çeşitli gerekçelerle 17-19.yy'da bölgeye gelen Nogaylar, Ruslar ve Rus Kazaklarından oluşmaktadır (Tavkul, 2012). Karaçay-Çerkes'te Karaçayca, Çerkesce, Abazaca, Rusça ve Nogayca resmi dildir. Etnik dağılımda Karaçay % 41'lik kesimi oluşturmaktadır. Rusların oranının %31,6 olduğu cumhuriyette Çerkesler'in oranı yaklaşık olarak %12'dir (Tablo 10).

Tablo 10: Karaçay- Çerkes'in Etnik Dağılım Tablosu

Etnik Grup	Nüfus (2010 yılı verileri)	Oran
Karaçaylar	194324	41,0
Ruslar	150025	31,6
Kazaklar	465	0,1
Çerkesler	56466	11,9
Abazinler	36919	7,8
Nogaylar	15654	3,3
Osetler	3142	0,7
Ermeniler	2737	0,6
Ukraynalılar	1990	0,4

Kaynak: (Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoi Statistiki, 2012)

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf

1918 yılında kurulan “*Birleşik Kafkasya Dağları Cumhuriyeti*”nin bir parçası olan Karaçay ve Balkarlar, Sovyetler Birliği'nin bu cumhuriyet üzerinde hakimiyet kurmasıyla iki ayrı cumhuriyetin parçaları haline gelmişler, 1922'de ayrı ayrı Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar özerk yönetimleri kurulmuştur (Yalçınkaya, 2006). 1944 yılında Çeçen, İnguş ve diğer halklar gibi topraklarından sürgün

edilmişler ve 1957 yılında geri dönüş izini verilene kadar topraklarından uzak kalmışlardır. Bu geri dönüş diğer özerk bölgelerde de görüldüğü üzere, sorunları da beraberinde getirmiştir. Karaçay'ın özerk bölge statüsü, sürgün sonrasında verilmemiş, Karaçay, Çerkes ve Abazaların birleştirilmesiyle Karaçay-Çerkes Özerk bölgesi oluşturulmuştur. Karaçaylar ile Çerkes ve Abazalar, Rus- Kazak etnik grupları arasında etnik ve siyasi sorunlar baş göstermeye başlamıştır (Tavkul, 2012).

1991-1992 arasında Karaçay-Çerkes toprakları üzerinde Karaçay, Çerkes, Abaza, Nogay ve Rus Kazakları olmak üzere 5 cumhuriyet kurulmuş ve ülke genelinde cumhuriyetin bütünlüğünün korunması yada bölünmesi temasıyla düzenlenen 1992 tarihli referandumda, bütünlüğün korunması düşüncesi % 75 oy oranıyla baskın çıkmıştır (Besleney, 2012). 1992'de gerçekleştirilen referandum öncesinde Karaçaylar "**Camagat**" adını verdikleri örgütlenmeleriyle Çerkesler ise oluşturdukları "**Dünya Çerkes Birliği**" yapılanmasıyla bağımsızları yolunda çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.

1999'da gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimleri, Karaçaylar, Çerkesler ve Abazalar arasında iktidar mücadelesine sahne olmuştur. Seçimlerin ilk turunu kazanan Çerkes aday Stanislav Derev, ikinci turda Karaçay kökenli Vladimir Semenov'a yenilmiştir. Ülkedeki istikrarsız ortam, iktidarın paylaşılması yoluyla giderilmiş, Devlet Başkanının Karaçay, Başbakanın Çerkes, Meclis Başkanının Rus olacağı bir mekanizma geliştirilmiştir (Besleney, 2012). 2011 yılında, Rusya Devlet Başkanı Medvedev, Karaçay Çerkes Cumhurbaşkanı Boris Ebzeyev'i görevden almıştır. 2011 yılından beri Cumhurbaşkanlığı görevini Karaçay kökenli Raşit Temrezov yürütmektedir.

Karaçay-Çerkes'teki istikrarsız ortam gerek cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçim süreçlerinde gerekse etnik gerekçelerle halk arasında çıkan kavga ortamlarıyla

varlığını sürdürmektedir. Cumhuriyetteki etnik grupların örgütlü yapıları Karaçay-Çerkes'te barış ve huzur ortamının sağlanması için ortak çağrılarda bulunmaktadır.

2.3.4.7. Adıgey Özerk Cumhuriyeti

Adıgey; Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi'nde yer almayan, Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleriyle herhangi bir kara sınırı bulunmamasına rağmen Kafkas kültür ve siyasi coğrafyası içerisinde, bölgeden bağımsız düşünülemez özerk bir cumhuriyettir. Rusların yaklaşık olarak %64'ünü oluşturduğu cumhuriyette Adıge oranı %25'ten ibarettir (Tablo 11). Adıgeyerin toprakları üzerinde kurulmuş bu cumhuriyette, etnik olarak Adıgeyer, Ruslardan sonra gelmektedir. Bu durum, 19.yy'da yaşanan sürgünle açıklanabilmektedir. 1864 yılında yaşanan sürgünde, sürgüne maruz kalanların büyük bir bölümünü Adıgeyer oluşturmuştur.

Azınlık durumundaki Çerkeslerin, çoğunluk olan Ruslardan iktidarda eşit temsil talepleri 1990'larda gerginliklere neden olmuştur. Gerginlikler herhangi bir çatışmaya mahal vermeden, sulh yoluyla çözülmüştür. Anayasal zemine oturtulan ve bölgenin istikrarlı yapıya kavuşmasında önemli paya sahip "*Parite*" adı verilen sistem ile bürokraside Çerkesler ve Ruslar eşit temsile kavuşmuşlar, Çerkesçe ve Rusça resmi dil olmuş, cumhurbaşkanının her iki dili biliyor olması zorunlu hale getirilmiştir. 2000'lerin başından itibaren "Parite" sistemi uygulamadan kaldırılmıştır (Besleney, 2012).

Adıgey'in bugünkü idari yapısının temelleri Sovyetler Birliği döneminde atılmıştır. 1922'de Çerkes (Adıge) Özerk Bölgesi olarak kurulmuş, 1925'te cumhuriyet adında revizyona gidilerek Adıge (Çerkes) Özerk Bölgesi olarak adlandırılmış ve 1928'de ise Karaçay-Çerkes ile karıştırıldığı gerekçesiyle bölge adından Çerkes ifadesi atılmıştır. 5 Haziran 1990'da özerk cumhuriyet statüsüne

yükseltilen Adıgey Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1992'de Rusya'nın federal bir birimi olarak Adıgey Özerk Cumhuriyeti yeniden kurulmuştur (Paşu, 2009). Rusya'nın 2000 yılındaki federal yapısında, diğer Kuzey Kafkasya özerk cumhuriyetleriyle beraber Güney Federal Bölge içerisinde kalmış, 2010 yılındaki değişiklikte de Güney Federal Bölgesi'ndeki konumunu korumuştur.

Tablo 11: Adıgey'in Etnik Dağılım Tablosu

Etnik Grup	Nüfus (2010 yılı verileri)	Oran
Ruslar	270714	63,6
Adıgeler	107048	25,2
Ermeniler	15561	3,7
Ukraynalılar	5856	1,4
Kürtler	4528	1,1
Çerkesler	2651	0,6
Tatarlar	2571	0,6
Romanlar	2364	0,5

Kaynak: (Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoi Statistiki, 2012)
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf

Adıgey'in Güney Federal Bölge içerisinde kalması, diğer Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinden ayrı tutulması, Adıgey'in Krasnodar Kray ile birleşeceği, Adıgey Cumhuriyetinin pasifize edileceği yönündeki tezlerin güçlenmesine neden olmuştur. Krasnodar Kray Valisi Aleksandr Tkaçev, 2005 yılında yaptığı bir açıklamada Krasnodar Kray ile Adıgey'in birleşmesi isteğini dile getirmesi, Türkiye'deki

diaspora tarafından olumlu karşılanmamış ve tepkilerini hazırladıkları bir mektupla gerek Adıgey gerekse Dünya Çerkes Birliği'nin yetkili makamlarına iletmişlerdir (KAFFED, 2005). Bölgenin en huzurlu ve istikrarlı bölgesi Adıgey'in geleceğine yönelik atılacak adımlar, Kafkasya Bölgesindeki özerk cumhuriyetlerden de doğrudan tepki görecektir.

Adıgey'de *eğitime* dair veriler incelendiğinde bu topraklarda açılan ilk okul 1803 yılında Kafkaslıların eğitimi için açılmış olduğu görülmektedir. 19.yy sonlarına doğru bölgede açılan okul sayısı 7'ye yükselmiştir. Günümüze gelene kadar Adıgey'de eğitim sistemi çeşitli evrelerden geçmiş, eğitim modernizasyonu noktasında önemli atılımlar yapılmıştır. 2011 yılında eğitimde modernizasyon çalışmaları kapsamında, Adıgey Cumhuriyeti'nin federal bütçesinden ayrılan 102 milyon rublelik fon, 2012 yılında iki buçuk kat büyüyerek 356 milyona ulaşmıştır. (Respublika Adıgeya, 2014)

01.09.2012 tarihli verilere göre Adıgey'de alan öğrenci sayısı 45,789'dur. Cumhuriyette 149 devlet okulu, 2 özel ortaöğretim kurumu ve 9 akşam okulu bulunmaktadır. Toplam okulların %76,5'i kırsal bölgede, %23,5'i de kent merkezlerinde bulunmaktadır. Kırsal bölgelerdeki öğrenci sayısı 23.832 iken, kent merkezlerinde bu rakam 19.947'dir. Cumhuriyette ayrıca 129 okul öncesi eğitim veren okul bulunmaktadır. (Respublika Adıgeya, 2014)

2012-2013 akademik verilerine göre, 4259 öğrenci 9. sınıfta (lise 1), 3199 öğrenci ise 11. sınıfta (lise son) sınıfta eğitim almıştır. Adıgey'de yükseköğrenim görmek isteyen öğrenciler için Adıgey Devlet Üniversitesi ve Maykop Devlet Teknoloji Üniversitesi olmak üzere 2 üniversite bulunmaktadır. (Respublika Adıgeya, 2014)

Tarihi 1940 yılına kadar uzanan ve 2010 yılında 70. yaşını kutlayan ‘*Adıgey Devlet Üniversitesi*’ bünyesinde 2 enstitü ile Adıgey ve Krasnodar bölgeleri genelinde 7 branşta 11 fakülteyi bünyesinde barındırmaktadır. 42 uzmanlık alanında 14.000’den fazla öğrenciyi barındıran üniversitede, 646 akademisyen vardır. Bunların 24’ünü etnik Rus ve diğer ülkelerden gelen akademisyenler oluşturmaktadır. (Respublika Adıgeya, 2014)

Adıgey Devlet Üniversitesi’nin çeşitli üniversitelerle işbirlikleri bulunmaktadır. Başta Rusya’nın diğer bölgelerindeki ve Bağımsız Devlet Topluluğu ülkelerindeki üniversiteler ile işbirlikleri bulunmaktadır. Son dönemlerde Türkiye, Suriye, Ürdün, Nijerya, Sudan, Çad gibi yakın ve uzak coğrafyalardan öğrenciler Adıgey Üniversitesi’ne eğitim için gelmiştir.

Adıgey’in diğer bir üniversitesi ise “*Maykop Devlet Teknoloji Üniversitesi*” dir. Üniversite, 11,500’den fazla öğrenci ve öğretim görevlisine ev sahipliği yapmakta ve 10 fakültesi bulunmaktadır. Çeşitli uluslararası örgütlerin üyesi olan üniversitenin, Berlin, Dresden, Hanover ve Münih Üniversiteleri ile öğrenci ve öğretim görevlisi değişim anlaşmaları bulunmaktadır. (Respublika Adıgeya, 2014)

Çok etnisiteli Rusya’da temel eğitim Rusça verilmekte olup, azınlık gruplar kendi dillerinde eğitim talep edebilme haklarına sahiptirler. 2011 yılında Adıgey Milli Eğitim Bakanlığı okul öncesi eğitim kurumlarında dil hakları ve etno-kültürel ihtiyaçların giderilmesine yönelik uygulamaları denetlemiştir. Bu denetimlerde 123 okul öncesi kurumun 117’sinde Adıgey’in kompozisyonu oluşturan halkların geleneklerine dair eğitimlerin verildiği tespit edilmiştir. Bu denetimlerde, ülke genelindeki eğitim kurumlarında 22.895 kişinin Adıgece öğrendiği, Adıgece öğrenen sayısında artış yaşandığı ancak Rusça konuşan öğrenciler arasında ise %5,3 oranında bir azalma olduğu görülmüştür. Bunun gerekçeleri olarak da, bu öğrencilerin

Adıgece yerine ‘Rus edebiyatında Adıgey’ ve ‘Adıge Cumhuriyeti halklarının kültürü’ gibi seçmeleri ders alabilmeleri gösterilmektedir. (Respublika Adıgeya, 2014)

2.4. Dini Yapı

Kuzey Kafkasya bölgesi dini motifler açısından, etnik özelliklerinde de ifade edildiği üzere, zengin bir bölgedir. Ağırlıklı olarak Müslüman nüfusun yaşadığı bölgede, diğer dinlere mensup etnik topluluklar da bulunmaktadır. Rusya’daki Müslümanların en az % 40’ı bu bölgede yaşamaktadır (Gerek, 2011). Tamamına yakını Sünni Müslüman olan Çeçenler, Çerkesler, İnguşlar, Dağıstan halkları ile Türki halkların yanında Ruslar, Osetler ve Abhazların bir kısmı Ortodoks’tur. Karaçay-Balkarlar, Çerkesler, Abazalar arasında Hanefilik yaygın iken, Çeçenler, İnguşlar ve Dağıstan halkları arasında Şafilik yaygın durumdadır. Bunların dışında Azeriler Şii ve Tatlar ise Yahudidir (Besleney, 2012). Kuzey Kafkasya’nın geleneksel islami yapısı içerisinde Sufizm önemli bir yer tutmakta ve Nakşibendiyye, Kadiriyye, Yeseviyye, Müceddidi tarikatları oldukça yaygın durumdadır.

Bölgede İslamla tanışan ilk yer Dağıstan olmuştur. 7. yüzyılda İslam’ın ulaştığı bu bölgede İslamın yaygınlaşması 15.-16.yüzyılları bulmuş ve 16.y.y’a gelindiğinde Dağıstan *“bahru’l-ulûm” (ilimler denizi)* sıfatıyla alınır hale gelmiştir (Gürbüz, 2012). İslamiyet’in Kuzeybatı Kafkasya (Çerkesya)’da yayılması 13.yy’da başlamış ve Osmanlı ve Kırımlıların çalışmaları neticesinde İslamiyetin tam olarak yaygınlaşması 18. yy’da tamamlanmıştır (Özsaray, 1998).

Ateizm’in yaygın olduğu Rusya’da, din öğretiminin yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılmaktadır. Son yıllarda ilkokul seviyesinden başlamak üzere din

derslerinin konulması ve dini içerikte yayınlar yapacak tv kanalının açılması önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir.

Ağustos 2012 itibariyle, “AI-RTV” yayın hayatına başlamıştır. Devlet televizyonu olarak 24 saat yayın yapacak olan ve Tataristan, Başkurdistan ile Kuzey Kafkasya bölgesinin tamamında izlenebilen televizyonun Genel Yayın Yönetmenliğini Rüstem Arifcan yapmaktadır (Yeni Şafak, 2012). Yeni kurulan Tv kanalı ile, radikal islamcılığın yaygın olduğu Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinde İslamiyetin halka doğru olarak anlatılarak Vahhabi öğretinin neden olduğu şiddet eylemlerinin azaltılması hedeflenmektedir.

Televizyon kanalının yanında, genç bireylerin din konusunda daha bilinçli eğitim almaları için alınan önmelerden biri de “2012-2013 eğitim öğretim yılı itibariyle din ve ahlak bilgisi derslerinin 4. sınıflardan başlamak üzere zorunlu hale getirilmesi ve Ortodoks Hristiyanlık, Musevilik, İslamiyet gibi dinlerin yanında Budizm, Dünya dinleri kültürü ve ahlak etiği derslerinin haftada 1 saat olmak üzere tercihli hale getirilmesi olmuştur. Zorunlu derslerin seçiminde ortaya çıkan tablo Rusya Eğitim Bakanlığı yetkililerince ifade edildiği üzere: Ahlak Etiği-557 bin 507 öğrenci, Ortodoks Kültürü- 428 bin 955 öğrenci, Dünya Dinleri Kültürü-286 bin 50 öğrenci, İslam Kültürü-54 bin 275 öğrenci, Budizm Kültürü-4 bin 996 öğrenci ve Musevi Kültürü-690 öğrenci tarafından tercih edilmiştir (Sabah, 2012).

Öğrencilere müfredatlarda seçtikleri dinle ilgili genel bilgiler verilmekte, Hristiyanlık ve Yahudiliği seçenlere kutsal kitaplarıyla ilgili birer ders saati ayrıldığı ancak Kur’an-ı Kerim için böyle bir ders saatinin olmadığı, Müslümanların sorumluluklarına değinilen ders saatlerinin fazla olmasının da gençlerin geleneksel İslam anlayışıyla yetiştirilmesi arzusundan kaynaklandığı ifade edilmektedir (Dualı, 2013).

Rusya'nın 8 federal bölgesinde yaşayan Müslümanlar, Rusya Müslümanları Merkezi Ruhani İdaresi, Rusya Müftüler Konseyi, Rusya Genel Müftülüğü ve Kuzey Kafkasya İslam Koordinasyon Merkezi etrafında örgütlenmişlerdir.

2.4.1. Kuzey Kafkasya İslam Koordinasyon Merkezi

Kuzey Kafkasya İslam Koordinasyon Merkezi 1998 yılında kurulmuştur. Koordinasyon merkezine Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri ile Adıgey ve Kalmukya Cumhuriyeti bağlıdır. Bu Cumhuriyetler:

- Adıge Cumhuriyeti ve Krasnodar Bölgesi
- Karaçay Çerkes Cumhuriyeti ve Stavropol Bölgesi
- Kabardey Balkar Cumhuriyeti
- Osetya Cumhuriyeti
- İnguşetya Cumhuriyeti
- Çeçenistan Cumhuriyeti
- Dağıstan Cumhuriyeti
- Kalmukya Cumhuriyeti'dir

Bu sekiz cumhuriyetin oluşturdukları müftüler her üç yılda bir kendi aralarından baş müftülerini seçerler. Şu an Baş Müftü Karaçay Çerkes Cumhuriyeti müftüsü İsmail Berdiyev'dir. 2003 yılından beri bu görevi sürdüren Berdiyev, 18 Nisan 2012'de karşısına aday çıkmaması sonucu oy birliği ile dördüncü kez bu görevi üstlenmiştir (Ajans Kafkas, 2012).

Nisan 2012 itibarıyla Çeçenistan Dini İdaresi, Kuzey Kafkasya Müslümanları Koordinasyon Merkezi'nden ayrılmıştır. Çeçenistan müftüsü Sultan Mirzayev, merkezin Çeçenlerin itibarını düşürdüğü, uzun zamanlar başkan tarafından toplantı yapılmadığı, üyelerin toplantı taleplerinin Başkan tarafından göz ardı edildiği ve

merkezin fonksiyonel bir yapıda olmadığı gerekçeleriyle ayrıldığını açıklamıştır (KafkasOnline, 2012).

2.5. Güvenlik Sorunu

Kuzey Kafkasya, belli bir merkez odaklı olmayan ve orta yoğunluklu, tüm bölgeyi kapsayan asimetrik bir savaş alanı olarak tanımlanmaktadır (Cornell, 2012). Rusya'nın en sorunlu bölgesi olan bu coğrafyaya, akademik yazında "Rusya'nın Gordiyon Düğümü", Rusya'nın Filistini, Rusya'nın İç Çevresi, Rusya'nın En Şiddetli Bölgesi gibi isimler atfedilmektedir (Bingöl, Bahar 2013). Dondurulmuş çatışmalarla beraber fakirlik, terör, etnik milliyetçilik gibi sorunları bünyesinde barındıran, güvenlik riskinin yüksek olduğu ve "kördüğüm" olarak ifade edilen bir bölgedir (Purtaş, 2013). Söz konusu bu faktörler, bölgede istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir. Güvenlik noktasında en önemli aktör, bölgede varlığını sürdüren Vahhabi/Selefi bir oluşum olan *Kafkas Emirliği*'nin varlığıdır.

2.5.1. Kafkas Emirliği Kuruluş Açıklaması

2007 yılında Doku Umarov, Kafkasya'da şeriat kurallarına dayanan Kafkas Emirliği'nin kuruluşunu ve kendisinin de "Emir" olduğunu ilan etmiştir. Umarov, KE'nin resmi yayın organı gibi hareket eden ve farklı dillerde yayın yapan Kavkaz Center internet sitesinde yayınlamış olduğu *1 No'lu Emirname* ile Kafkas Emirliği'nin İslami Devleti'nin kurulduğunu, *2 No'lu Emirname* ile de Kafkas Emirliği bölgelerinde Şeriat yönetiminin ilan edildiğini duyurmuştur (Kavkaz Center, 2007). KE, dünya tarihinde internet üzerinden ilan edilmiş tek sanal devlet olma özelliğine sahiptir (Türker, 2013).

İmzaladığı kararnamelerde Kafkasya Emirliği Emiri Ebu Osman adını kullanan Umarov, Hicri 29 Ramazan 1428'de, 1 ve 2 no'lu kararnamelere ilaveten bir dizi "**Emirname**" daha imzalamıştır. Söz konusu emirnameler,

-3 No'lu Emirname: Kafkasya Emirliği yapısında "Vilayet" idari-bölge biriminin oluşturulması,

-4 No'lu Emirname: Çeçen-İçkerya Cumhuriyeti'ni Kafkasya Emirliği Nohçiyço (İçkerya) vilayetine çevrilmesi,

-5 No'lu Emirname: 3 no'lu kararnameye dayandırılarak Dağistan Vilayeti, Nohçiyçö (İçkeriya) Vilayeti, Ėalğayçö (İnguşetiya) Vilayeti, İriston (Osetiya) Vilayeti, Nogay Bozkır Vilayeti ve Kabardey, Balkar ve Karaçay Birleşik Vilayeti'nin kurulması,

-6 No'lu Emirname: 3 ve 5 No'lu Emirnamelere dayanarak Kafkasya Emirliği vilayetleri il başkanları kurumunun tesis edilmesi,

-7 No'lu Emirname: 2, 4 ve 6 No'lu Emirnamelere dayanarak Çeçenistan İçkerya Cumhuriyeti devlet başkanlığı kurumunun lağvedilmesi,

-8 No'lu Emirname: 2 ve 4 No'lu emirnamelere dayanarak Eski Çeçenistan İçkerya Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun lağvedilmesi hususlarını içermektedir (Kavkaz Center, 2007).

2.5.2. Etki Alanları

Açıklanan kararnamelerden de anlaşılacağı üzere KE, vilayet esasına dayanmakta ve başlıca faaliyet alanlarını Dağistan, Çeçenistan, İnguşetya, Osetya, Kabardey Balkar ve Karaçay-Çerkes oluşturmaktadır. 6 No'lu emirnamede ilan edildiği üzere, oluşturulan "**Vilayetler**"in başında birer "**Emir**" ünvanını kullanan valiler bulunmaktadır.

İfade edildiği üzere, KE'nin varlığını gösterdiği bölgeler sadece Kuzey Kafkasya bölgesi ile sınırlı değildir. El-Kaideyle bağlantılı olduğu gerekçesiyle Umarov, 10 Mart 2011 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından terörist listesine alınmış, 29 Temmuz 2011 tarihinde ise Kafkas Emirliği'nin El Kaideyle bağlantılı gruplar arasında olduğu kararı alınmıştır. Söz konusu kararda, 8 Şubat 2010 tarihinde Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesinin Kafkas Emirliğinin terörist grup olarak tanıdığı ve faaliyetlerinin Rus topraklarında yasaklandığına da vurgu yapılmıştır (United Nations, 2011). El-Kaide'ye duyulan yakınlık, örgütün faal bulunduğu tüm yerlerde Kuzey Kafkasya kökenlilerinde de silahlı faaliyetlere katılımlarını beraberinde getirmektedir.

Aktif olarak silahlı bir şekilde sürdürülen mücadele dışında çeşitli sivil toplum kuruluşları, KE'ye sempati duyan, bir gün onlara katılmayı arzu eden gençlerin yetiştirilmesi adına bir çok ülkede gönüllü faaliyetlerde bulunmaktadır. Türkiye'de de başta Çeçen kökenliler olmak üzere, diğer Kuzey Kafkasya halklarına yönelik faaliyetlerde bulunan sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır.

2.5.3 Faaliyet Stratejileri

KE taraftarları kendilerini etnik ayrılıkçı milliyetçi gruplar olarak değil, küresel cihadın bir parçası olarak görmekte ve El-Kaide benzeri mücadeleyi benimseyen bu gruplar hem Rus yöneticileri hem de Rusya ve Kafkasya'daki sivilleri hedef alabilmektedir (Türker, 2013).

Kafkaslardaki Rus hakimiyeti karşılık düzenlenen ve asker, polis, istihbarat görevlisi ya da üst düzey bürokratları hedef alan suikast haberlerine hemen her gün rastlanmaktadır. Bölgede selefî öğretiyi eleştiren, bölgede hoşgörü tesis etmeye çalışan, devletle barışık yaşayan din görevlileri de eylemlerde hedef olarak

gösterilmektedir. Bunun en somut örneklerinden birisi, 2012 Ağustos ayında Dağıstan'ın önemli Sufi kanaat önderlerinden Şeyh Sait Atsayev'e düzenlenen ve kendisiyle 5 müridinin de ölümüne neden olan bombalı suikasttir (The Moscow Times, 2012).

Kuzey Kafkasya ile özdeşleşen bu tür sansasyonel eylemlerde **“kara dul”** olarak adlandırılan, eşlerini Ruslarla girilmiş çatışmalarda kaybetmiş kadınlar kullanılmaktadır. Bu kadınların 2002 yılında Moskova'da gerçekleştirilen tiyatro baskınında, 2010 yılındaki Moskova Metrosundaki patlamalarda kullanıldıkları ifade edilmektedir (Has, 2014).

Kafkas Emirliği, son zamanlarda Rusya'nın huzurlu bölgelerinden Tataristan'da da eylemlerine başlamıştır. Kafkas Emirliği'nin Tataristan'daki uzantısı **“Tataristan Mücahitleri”** adıyla eylemler gerçekleştirmektedir. Tataristan Mücahitleri, 2012 yılı Temmuz ayı içerisinde Kazan'da Bölge Müslümanları Dini Yönetimi Eğitim Dairesi Başkanı Valiulla Yakupov'un öldürüldüğü ve Tataristan Müftüsü İldus Fayzov'un ise yaralandığı bir saldırı gerçekleştirmiştir (Rusya'nın Sesi Radyosu, 2012).

KE Emiri Umarov, Çerkesleri için sürgünün başladığı yer kabul edilen Soçi topraklarında Şubat ayında düzenlenecek Soçi Kış Olimpiyatlarının yapılmaması yönünde Rusya muhalefetine verdiği destek neticesinde, Rusya topraklarında eylemsizlik kararı almış ancak Rusya'nın, KE'nin bu tutumunu zayıflık olarak algılaması ve Kafkasya'ya 45.000 ek asker göndermesi neticesinde, almış oldukları eylemsizlik kararını kaldırdığını açıklamıştır (InternationalPressMedya, 2013). Umarov, Soçi Olimpiyatları'nın engellenmesi için bütün imkanlarıyla çalışacaklarını, saldırılar düzenleyeceklerini ve saldırıların Kuzey Kafkasya dışına taşabileceği tehdidinde bulunmuştur (Has, 2014).

Olimpiyatlar yaklaşırken 29-30 Aralık 2013 tarihlerinde, Soçi'ye 700 km uzaklıktaki Volgograd kentinde en az 30 kişinin öldüğü intihar saldırıları gerçekleştirilmiş ve saldırıları Dağıstan'dan bir grubun işlediğine dair video görüntüleri yayınlanmıştır (KavkazCenter, 2014). Doku Umarov'un açıklamaları ışığında, Olimpiyatlara az bir süre kala Rusya genelinde özellikle Soçi bölgesi civarındaki terör eylemlerinin önlenmesi için tedbirler alınmıştır.

Ocak 2014'te Çeçenistan Cumhurbaşkanı Ramzan Kadirov, KE Emiri Doku Umarov'un öldürüldüğünü ancak henüz naaşına ulaşamadığını açıklamıştır (Haberrus, 2014). Buna karşılık Rusya Başbakanı Medvedev, ölümüne ilişkin güvenilir kanıtlara ulaşılan kadar güvenlik güçlerince, Umarov'un hayatta olduğunun değerlendirilmesi gerektiği açıklamasında bulunmuştur (Caucasian Knot, 2014). KE Emiri Doku Umarov'un ölümü Mart ayından doğrulanmış ve yerine Ali Ebu-Muhammed'in atandığı ilan edilmiştir. (Ajans Kafkas, 2014a)

Yukarıda özetlenmeye çalışılan Kuzey Kafkasya topraklarından sürgün edilen ve başta Türkiye olmak üzere birçok ülkeye yerleşen, sürgün edilenlerin büyük çoğunluğunu Çerkeslerin oluşturması nedeniyle "**Çerkesler**" üst kimliğiyle tanımlanan Kuzey Kafkasyalı halklar Türkiye ile anavatanları arasında ilişkilerin gelişmesinde görevler üstlenmiş durumdadır. Diasporanın oluşum süreci ve yayılmış oldukları ülkelerdeki nüfuslarına dair verilerle Türkiye-Kuzey Kafkasya ilişkilerinin tarihsel seyrine üçüncü bölümde yer verilecektir.

3. KAFKAS DİASPORASI

ve

TÜRKİYE-KUZEY KAFKASYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SEYRİ

3.1. Kafkas Diasporası

3.1.1. Diaspora Kavramı

Diaspora, Türk Dil Kurumu'na; herhangi bir ulusun ve inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer, herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, Yahudilerin ana yurtlarından ayrılarak yabancı ülkelerde yerleşen kolları olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2014).

“*Diaspora*” kelimesi köken itibariyle Yunanca bir sözcüktür. "Diaspora" terimi Yunanca "*dia*" (etraf) ve "*speiro*" (ekmek) kökenlerinden gelmektedir. Yunanlılar diasporayı, yeni topraklara göç ve kolonizasyon olarak algılamışlardır. Modern anlamda diaspora kavramı, büyükçe bir bölümü birkaç nesil boyunca anavatanlarından ayrı kalan aynı zamanda tarihi vatanlarıyla duygusal ya da sembolik bile olsa bağlarını sürdüren etnik grupları ifade etmektedir (Ritzer, 2007).

Diaspora çalışmalarında önemli bir isim olan William Safran, diasporaların ortak özelliklerini tanımlamaya çalışmış ve 6 özellik etrafında diasporaları tanımlamıştır (Safran, 1991). Safran'a göre, daha çok klasik diasporaları tanımlayan, diaspora özellikleri şunlardır :

- Anavatandan uzakta en az iki farklı bölgeye dağılmaları,
- Anavatanla ilgili anıları, efsanelerini sürdürmeleri,
- Ev sahibi ülkelerde tam olarak kabul görmeme inancı,
- Anavatana geri döneceklerine dair inançlarının varlığı,

- Anavatanın gelişimi, refahına dair adanmışlık,
- Anavatanla kurulan düzenli ilişkilerdir.

Robert Cohen, Safran'ın görüşleri doğrultusunda diasporaların ortak özelliklerini geliştirmiş ve diasporalar, 9 ortak özellikte tanımlanmıştır (Cohen, 2008):

1. Anavatandan iki ya da daha fazla yabancı bölgeye yayılmaları,
2. Ek olarak; iş, ticari ya da kolonyal emeller doğrultusunda ana vatandan ayrılmaları,
3. Anavatan hakkında müşterek hafıza ve efsanelerin varlığı,
4. Anavatanın korunması, yenilenmesi ve refahına dair adanmışlık duygusu,
5. Dolaylı ilişkiler ya da aralıklı ziyaretlerle bile olsa anavatana geri dönüş hareketleri,
6. Ortak tarih, kültür, din ve kader bilincine dayanan güçlü etnik grup bilinci,
7. Ev sahibi toplum tarafından tam olarak kabul görülmeme düşüncesi,
8. Başka ülkelerde yerleşik aynı etnik kökenden gelenler arasındaki empati ve ortak sorumluluk duygusu,
9. Yaratıcı ve farklılıkların zenginleştirdiği, çoğulcu yaşam olasılığıdır.

Bir grubun diaspora olarak tanımlanabilmesi için aranan özellikler, ifade edildiği üzere, farklılık gösterebilmektedir. Ancak diaspora özellikleri arasından en az 3 kriter esas alınabilmektedir:

1. Topluluğun anavatanlarından en az iki ya da daha fazla farklı coğrafyaya yayılmaları,

2. Kalıcı olmasa da, anatanları dışındaki yerlerde uzun soluklu kalmaları ancak bu süreçte anavatan ile yeni yerleşim yeri arasındaki gidiş-gelişleri de içermesi,
3. Diasporayı oluşturan ve ayrı yerlerde yaşayan gruplar arasındaki sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkileridir (Van Hear, 1998).

Diaspora klasik kavramıyla zorunlu göçler sonucu ortaya çıkan durumu ifade ederken, modern diaspora kavramı göçmen, misafir işçi, sığınmacı, mülteci gibi durumlar neticesinde vatanlarından ayrı düşmüş gruplar için kullanılmaktadır (Kaya, 2011). Klasik diasporaların bireyleriyle, çoğunluğu oluşturan “öteki” toplum ile arasında belirgin toplumsal ve kültürel sınırlar bulunmakta, klasik diaspora bireyleri çoğunluk ile karışmamaya özen göstermektedir (Kaya, 2001).

Diasporanın kavramsal açıklamaları dikkate alındığında klasik diaspora tanımlamaları için örnek teşkil eden Yahudi, Yunan diasporaları gibi, Çerkes diasporası da klasik diaspora özellikleri göstermektedir.

3.1.2. Kafkas Diasporasının Oluşumu

Türkiye’deki Kuzey Kafkasyalılar, Kafkaslarda Çarlık Rusya karşısında verilen mücadelenin sembol isimlerinden Şeyh Şamil’in yakalanmasının akabinde, 1864’te bölgede Rus hakimiyetinin sağlanması sonucu Osmanlı topraklarına sürgün edilenlerin torunlarıdır (Kılıçoğlu ve Kekevi, 2008). Anadolu topraklarında Çerkes diasporasının oluşumuna neden olan toplu yer değiştirme hareketlerinin göç mü yoksa sürgün mü olduğuna dair söylem farklılıkları bulunmaktadır.

“**Göç**” en basit tabiriyle, yer değişikliği olarak tanımlanabilmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski olan göç kavramı, coğrafi bir mekan değiştirmenin sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleri olarak ifade edilmektedir (Özer, 2004).

Göç kavramı, ülke sınırları içerisinde gerçekleşen iç göçler ile savaşlar, iç çatışmalar ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle başka ülkelere yapılan dış göçler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Göç, iten ve çeken nedenler olmak üzere 2 başlık altında incelenmektedir (Bahar, 2009). Kafkasya’dan Osmanlı Devleti’ne yapılan göç hareketlerinde itici nedenler etkili olmuştur (Saydam, 1997).

“**Sürgün**” ise Türk Dil Kurumu’nca, ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse, sürülme işi, nefiy, bir kimsenin sürüldüğü yer olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2014). Sürgün, başka bir kaynaktan ise, kendi ülkesinden, malından, mülkünden, kültüründen, sosyal yaşantısından, ailesinden ve mensup olduğu toplumdaki koparıma şeklinde tanımlanmaktadır (Yürükel, 2004).

A.Sağır, geçmişle kıyaslandığında belli evreler geçirmekle birlikte bugün gündemimizi kırdan-kente göçler ya da ekonomik göçler değil zorunlu yer değiştirmelerin meşgul ettiğini, zorunlu yer değiştirmelerde mültecilik ile sürgün olgularının dikkate alınması gerektiğini ve sürgünler mevzu bahis olduğunda yine zorunlu bir göç söz konusu olmakla birlikte “**isteğe bağlı**” ve “**istek dışı**” olmak üzere iki farklı biçimde değerlendirilebileceği belirtmektedir. İsteğe bağlı göçleri kişilerin iradesine bırakıldığını belirtmektedir (Sağır, 2011).

“İstek dışı sürgünler ise devlet eliyle resmi bir politika olarak uygulanır. Burada istek dışı sürgünlerin üç yönü vardır. Genelde bu tür sürgünler devlet içinde gerçekleşir ve irade dışıdır. Yani insanlar gruplar ve topluluklar halinde yaşadıkları

yerlerden alınarak yine devlet eliyle farklı bir bölgeye yerleştirilmeleri söz konusudur.” (Sağır, 2011)

Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına gerçekleştirilen toplu yer değiştirme hareketleri, Kafkas diasporası tarafından “sürgün” olarak kabul edilmektedir. Kafkas kökenli akademisyenlerden Fethi Güngör de, Çerkeslerin Kafkasya'dan Anadolu'ya gelişini sürgün olarak değerlendirmekte, zorunlu kitlesel nüfus hareketlerinin göç olarak adlandırılmasını doğru bulmadığını ifade etmektedir. (Güngör, 2006).

Yukarıdaki bilgilere dayanarak Kafkasya'da yaşanan gelişmeler sonrasında yaşanan kitlesel değişimleri sadece göç olarak nitelendirmenin doğru olamayacağı ve durumun tanımlanması için sürgün olgusunun kullanılmasının daha uygun olacağı değerlendirilerek, çalışmanın diğer bölümlerinde yaşanan hadiseler **“sürgün”** olarak ifade edilecektir.

3.1.3. Çerkeslerin Kafkasya'dan Sürülmesi

19. yy Çerkes tarihinde bir dönüm noktası olmuş ve günümüzde 30'dan fazla ülkede Çerkes diasporasının ortaya çıkması, bu yüzyılda Kuzey Kafkas halklarının özgürlükleri için verdikleri Kafkas Savaşları neticesinde oluşmuştur (Abreg, 2006). İki asır süren Rus-Kafkas savaşlarının Çerkeslerin mağlubiyetiyle sonuçlanması, sürgünle neticelenen elim olayların yaşanmasındaki temel neden olmuştur (Güngör, 2006).

Rus-Kafkas Savaşları, Kafkasya'nın yerli halklarıyla Çarlık Rus ordusu arasında 18. ve 19. yy'da gerçekleşen savaşların ne zaman başladığına dair genel bir kanı bulunmamaktadır. Ancak sürgün ve Rus-Kafkas savaşları üzerine yapılan

çalışmalarındaki yaygın kanaat, savaşların bitiş ve sürgünlerin başlangıç tarihinin “1864” yılı olduğudur.

Kafkasya’daki hakimiyet mücadelesi 18.yy’ın sonlarına doğru şiddetlenmiş ve II. Katerina döneminde sonra eren Osmanlı Devleti’nin ağır bir yenilgi aldığı 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşlarının sonunda “*Küçük Kaynarca Anlaşması*” imzalanmıştır. 1816 yılına kadar Osmanlı ve Fransızlarla yapılan savaşlar nedeniyle Rusya, Kafkasya’ya büyük bir güçle hakim olamamış, bu nedenle de Kafkasyalılar kimi zaman başarılar elde etmişlerdir (Berzeg N. , 1996).

Küçük Kaynarca Anlaşmayla Rusya’nın bölgeye yerleşmesi kolaylaşmış ve 18.yy sonunda Rusya, Güney Kafkasya dahil olmak üzere tüm Kafkas coğrafyasında hakimiyet kurmuştur. Rusya’nın Karadeniz’deki konumunu güçlendiren ve Kuzey Kafkasya’da büyük ölçüde hakimiyet kurmuştur (Bingöl, Bahar 2013).

19. yy’a gelindiğinde; Avagyan, 19. yy’da da Kafkasya’daki hakimiyet mücadelesini kendi içinde;

1. İlk Dönem (1816-1846): Rusların Kafkasya’yı kontrol için çabaları,

2. İkinci Dönem (1846-1856): Kafkasya’nın işgal edilmesi ve Kazakların yerleştirilmesi,

3. Üçüncü Dönem (1856-1864): İşgalin tamamlanması ve sürgün dönemi olarak 3 döneme ayırmaktadır (Avagyan, 2004).

Avagyan’ın 1864 sürgününe kadar yaptığı 3 dönemlik sınıflandırma, farklı kaynaklarda Hazırlık Savaşları Dönemi, Sürgün Savaşları Dönemi ve Ölüm-Kalım Savaşları Dönemi olarak da gruplandırılmaktadır (Aslan, 2006). Sürgünle neticelenen şiddetli savaşların “*Ölüm-Kalım Savaşları*” veya “*Üçüncü Dönem*” olarak adlandırılan dönem aralığında yaşanmıştır.

1859'da İmam Şamil'in esir düşmesiyle, Çeçenistan-Dağıstan bölgesinde cereyan eden olaylar, Çerkesya'ya kadar genişlemiş ve Çerkeslerin ve Abazaların direnişiyile, devam eden mücadele bir süre daha devam etmiştir. 21 Mayıs 1864'te "*Kbaada Yaylası*"nda yapılan son savaş neticesinde muhaceret süreci hızlanmıştır (Aslan, 2006).

3.1.4. Sürgün Edilen Kuzey Kafkasyalıların Sayısı

21 Mayıs 1864'te savaşın resmen sona ermesinin ardından Ruslar, bölgede kolonyal faaliyetlere hız verilmiştir. Rusya'nın kolonizasyon politikasının en belirgin halkası, "*eski ahaliyi göç ettirmek ve yerine yeni halklar getirip yerleştirmek*" olmuştur (Saydam, 2011). Sürgüne uğrayan kadim Kafkas halklarının yerine Ruslar ve Kazaklar yerleştirilmeye başlanmıştır.

Sürgüne maruz kalan Kafkasyalıların sayıları hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. F. Güngör, Osmanlı Devleti'ne sürgün edilenlerin sayısı konusunda araştırmacıların 600 binden 2 milyona kadar rakamlar kaydettiklerini, kayıtdışı hareketler de dahil olmak üzere 1860'lı yıllarda Kafkasya'dan sürülenlerin sayısının 2 milyonu geçtiğini belirtmekte ve sürgün edilenlerin %50'sinin açlık, hastalık, soğuk ve deniz tutması gibi nedenlerden ötürü hayatını kaybettiğini ifade etmektedir (Güngör, 2006).

A. Saydam, sürgün esnasında hayatlarını kaybedenlerin oranını %25-30 olarak ifade etmekte ve göç etmek üzere memleketlerinden ayrılan Kırım ve Kafkasyalıların sayısını 1 milyon ile 1 milyon 200 bin arasında vermektedir (Saydam, 1997).

*“Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Hakları Hukukunun Uygulanması İçin Uluslararası Mekanizma Konferansı”*nda sunulmak üzere hazırlanan Kafkas Vakfı raporunda, 1864’te Rusların Kafkasya’daki iskân politikaları sonucu yurtlarından ayrılan Kafkasyalı sayısı 1 milyon 500 bin olarak ifade edilmektedir (Taştekin ve Özkaya, 2002). S. Berzeg de benzer şekilde, 1858-1864 yılları içerisinde yurtlarından kovulanların sayısının 1 milyon 500 bin olduğunu ifade etmektedir (Berzeg S. E., 2006).

Rus kaynakları, 1864 yılında yoğunlaşan bu sürgün eylemleri neticesinde topraklarından ayrılan Çerkeslerin sayısını 400 bin olarak verirken, Çerkes kaynakları bu rakamın, sağ salim Osmanlı ülkesine yerleşenlerin miktarı olduğu, yollarda ve limanlarda büyük bir kısmı hayatını kaybeden Çerkesleri kapsamadığı yönünde ifadeler bulunmaktadır (Yalçınkaya, 2006).

Kafkasya topraklarında sürgünler sadece 1864 yılında gerçekleşmemiştir. 1864’te Çeçenya ve Osetya, 1866 ve 1878’de Abhazya yöresinde, daha sonraları da Adıgeler, Karaçaylar, Abhazlar ve Dağıstanlılardan olmak üzere bir kaç yüz bin kişilik Kafkasyalı daha yurdunu terk etmek zorunda bırakılmıştır. (Berzeg S. E., 2006). Çarlık döneminde karşılaşılan bu sürgün politikaları, Sovyetler zamanında da devam etmiş ve 1944 yılında, daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, Çeçenler-İnguşlar, Karaçaylar, Balkarlar, Ahıskalar ve Kırım Tatarları Sibiryaya ve Orta Asya’ya sürgün edilmiştir.

3.1.5. Sürgün Güzergâhı

Deniz yoluyla gerçekleştirilen 1864 sürgününde Kafkasyalılar, Karadeniz’deki Taman, Tuapse, Anapa, Tsemez, Soçi, Adler, Sohum, Poti, Batum gibi limanlardan Rus, Osmanlı ve İngiliz gemilerine, tabiri caizse, *“balık gibi istif*

edilerek” Osmanlı topraklarında Trabzon, Ordu, Samsun, Sinop, Kefken, Varna, Burgaz, Köstence, İstanbul ve Ege kıyılarına gönderilmişlerdir (Taştekin ve Özkaya, 2002). 1850’li yıllarda başlayan ve 1917’ye kadar sürgünlerde Çerkesler, deniz ve kara yoluyla Osmanlı topraklarına ulaşmışlar, başta Anadolu toprakları olmak üzere, Osmanlı Devleti’nin Balkanlar ile günümüzde Suriye, Ürdün ve İsrail olarak bilinen topraklarında iskânları sağlanmıştır (Kaya, 2011).

Osmanlı topraklarına yapılan ve beklenenin üzerinde gerçekleşen bu insan akımı, Osmanlı’nın öteden beri uyguladığı ve 1/10 esasına dayanan İskan Politikasını sekteye uğratmıştır. İskan Politikasında on yerli aileye bir muhacir veya bir muhacir köyünün etrafının yerli köylerle çevrilmesi esas alınmıştır. 1859-1865 yılları arasında sekteye uğrayan İskan Politikasını düzeltmek için 1860’ta “*Muhacirin Komisyonu*” kurulmuştur (Yıldız, 2013).

Osmanlı Devleti’nin Kafkasyalıları neden kabul ettiği üzerinde farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. A.Sağlam, Kafkasyalı Müslümanlarının kesinlikle yurtlarından atmaya karar veren Rusların baskısı karşısında Osmanlı Devletince sadece “*insani gerekçelerle*” kabul edildiklerini savunmaktadır (Saydam, 2011). Diğer bir değerlendirme ise, milliyetçilik akımıyla sürekli toprak kaybına uğrayan Osmanlı Devleti’nin savaşlarda genç Müslüman nüfusa ihtiyacı olduğu ve ayrılıkçı hareketler karşısında denge unsuru olarak Çerkeslerin kullanılmasının umulduğuna odaklanmaktadır (Dündar, 2001).

Çerkesleri iskân edildikleri yerlere bakıldığında, bu yerleşiklerin 3 kuşakta gerçekleştiği görülmektedir. Bu kuşaklar, “*Rumeli hattı, Samsun-Reyhanlı (Hatay) hattı ve Suriye-Ürdün hattı*”dır. Çerkesler ilk olarak Kırım Tatarları ve Nogaylarla Rumeliye yerleştirilmiştir. 93 Harbinden sonra Çerkeslerin, Köstence, Varna, Sofya, Priştina, Kosova ve Plevne’deki yerleşimleri, Güney Marmara Bölgesi ve Golan

tepelerine kaydırılmıştır (Kaya, 2011). Türkiye'deki Çerkes yerleşimlerine ve nüfuslarına "*Türkiye'de Çerkes Yerleşimleri*" bölümünde değinilmiştir.

3.1.6. Diaspora'da Çerkes Nüfusu

1864 yılındaki "*Büyük Sürgün*" neticesinde Çerkesler, dünyanın çeşitli yerlerine dağılmıştır. Göçe zorunlu bırakılan Kafkas kökenli halklar; Türkiye, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Mısır, Kıbrıs, Libya, Tunus, Bulgaristan, Kosova, AB ülkeleri, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde yaşamaktadır.

Diaspora'da yaşayan Çerkeslerin nüfuslarıyla ilgili net bilgiler bulunmamaktadır. **Suriye**'de çoğunluğu Halep, Humus ve Şam'da yaşayan 90 ila 100 bin arasında Çerkes bulunmaktadır (ORSAM, 2012). 120 bin kadar Çerkesin yaşadığı **Ürdün**'de Çerkesler, genel olarak Amman ve çevresinde yerleşik bulunmaktadır (Alankuş, 2005).

Irak'taki Çerkesler, başta Kerkük olmak üzere, Diyala, Bağdat, Musul ve Felluce bölgeleriyle Duhok, Erbil ve Süleymaniye'de yaşamaktadırlar. Irak'ta yaşayan Kafkasyalıların yaklaşık olarak %75'ini Çeçenler oluşturmaktadır. Çeçen, Dağıstanlı ve Adıgelerin yerleşim yerleri ile gerçek sayılarını belirleyecek bir nüfus sayımı yapılamamıştır. El-Tadamun Derneği'nin yaptığı saha çalışması sonucunda elde ettiği verilerde, Çerkes nüfusun toplam 10 bin düzeyinde olabileceği öngörülmektedir (ORSAM, 2012).

İsrail'de Çerkesler KfarKama ve Reyhaniye köylerinde yaşamaktadırlar. İsrail'deki Çerkesler genel olarak güvenlik hizmetinde çalışmaktadırlar. Çerkesler muharip birlikleri, güvenlik hizmetlerini ve polisliği tercih etmektedir. İsrail'deki Çerkes nüfusu 4 bin civarındadır (Çertok, 1999).

Günümüzde çatışmalar neticesinde ülkelerinden bir kez daha ayrılmak zorunda kalan Suriye Çerkesleri için can güvenliklerinden endişe eden diaspora örgütlenmeleri ve Kuzey Kafkasya'daki bulunan örgütlenmeler Rusya Federasyonu nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Suriyeli Çerkeslere Dönüş hakkının tanınması amacıyla yürütülen görüşmeler sonuç vermiş, bazı aileler Adıgey, Kabardey-Balkar gibi cumhuriyetlere yerleşmiştir.

3.1.7. Türkiye'de Çerkes Yerleşimleri

Taman, Tuapse, Anapa, Tsemez, Soçi, Adler, Sohum, Poti, Batum gibi limanlardan Osmanlı topraklarına gönderilen Kafkasyalılar'ın iskân ettirildiği yerlerden birisi de Anadolu toprakları olmuştur. Gemiyle yapılan çileli yolculuklarda ilk duraklar Anadolu'nun sahil kentleri olan Sinop, Trabzon ve Samsun gibi şehirler olmuştur. Daha önce de ifade edildiği üzere, üç kuşak boyunca iskânları sağlanan Çerkesler, kuzeyde Samsun'dan başlayan ve güneyde Hatay Reyhanlı'ya kadar uzanan şerit üzerinde, Batı Anadolu'da İzmit, Adapazarı, Biga, Çanakkale, Bursa ve Güneydoğu Anadolu'da bazı bölgelere iskân ettirilmişlerdir (Kaya, 2011).

Şekil 3: Türkiye'de Çerkes Yerleşimleri

Kaynak: <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/44>

İskânı sağlanan Kafkasyalılar, Anadolu topraklarına geldiklerinde, terk ettikleri dağlara, ormanlara benzer yerler aramışlar ve bulur bulmaz yerleşmişlerdir. Benzer yaşam alanları sayesinde göçmenliğin ve bakımsızlığın verdiği yoksunluğu hafifletmişlerdir (Butbay, 1990).

Samsun'dan Hatay'a inen güzergah doğrultusunda Çerkesler'in yoğun olarak yaşadıkları yerler: Samsun, Sinop, Amasya, Çorum, Yozgat, Tokat, Sivas Kayseri, K.Maraş, Adana, Osmaniye, İskenderun, Hatay ve Antakya'dır.

Çeşitli değerlendirmelere göre Türkiye'de 900 civarında Çerkes köyü bulunmaktadır (Sediyani, 2008). Çerkeslerin tüm yerleşim birimlerinin sayısının 650 olduğuna dair de değerlendirmeler bulunmaktadır (Duman, 1997).

Çerkeslerin Türkiye'deki nüfusları hakkında farklı rakamlar telaffuz edilmektedir. Duman'a göre, Türkiye'deki Çerkes nüfusunun iki buçuk ile üç milyon arasında olduğunu tahmin edilmekte ve bu topluluklar içinde de anadilini koruyanların oranı yaklaşık olarak % 20-25 düzeyindedir (Duman, 1997). İki ila üç milyon arasında telaffuz edilen sayı bazı kaynaklarda yedi milyona kadar çıkarılmaktadır. Türkiye'de yaşayan Kafkas kökenlilerin sayısının net olarak bilinmemesinin sebepleri: sayılarının net olarak tespit edilmesini sağlayacak bir mekanizmanın olmaması, büyük çoğunluğunun Türkiye'de uyum içim yaşamaları nedeniyle kimlik tanımlamalarını değiştirmiş olmaları, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki siyasi ortam nedeniyle çekinceli davranmalarının etkisi olarak sayılabilmektedir (Çelikpala, 2005).

Anadolu topraklarında diaspora örgütlenmeleri, II. Meşrutiyet ile beraber hayata geçirilmeye başlanmıştır. Türkiye, Kuzey Kafkasyalılarının en yoğun yaşadığı ülke durumundadır. Türkiye ile Kuzey Kafkasya cumhuriyetleri ilişkilerinde, diaspora örgütlenmelerinin faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Belirli alanlarda,

devletlerin ilgili makamları düzeyinde yapılan az sayıda işbirlikleri de olsa, resmi düzeyde yürütülen bu faaliyetler diaspora örgütlenmeleri tarafından icra edilen faaliyetler karşısında geri planda kalmaktadır.

3.2 Türkiye- Kuzey Kafkasya İlişkilerinin Tarihsel Seyri

Kuzey Kafkasya ile ilk münasebetlerin başlaması Selçuklular döneminde kadar uzansa da Osmanlı Devleti döneminde ilişkiler daha da gelişmeye başlamıştır. 1864 yılı ve sonrasında devam eden sürgünler neticesinde Osmanlı topraklarına yerleştirilen ve “Çerkes” üst kimliğiyle tanımlanan Kuzey Kafkasyalı topluluklar Osmanlı'nın çeşitli dönemlerinde Kuzey Kafkasya'ya yönelik siyasi hamlelerde önemli birer argüman olarak kullanılmış, bu dönemde örgütlü hale gelmelerinin yolu açılmıştır. Cumhuriyet döneminde yeni Türkiye'nin inşası sürecinde Çerkesler bazı haklarından mahrum kalmışlar, uzun bir sessizlik sürecinden sonra II. Dünya savaşının akabinde tekrar örgütlenmeye başlamışlardır. Diaspora örgütlenmeleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölge ile daha yakından ilgilenmeye ve bölgede gelişen olaylara Türkiye'nin aktif olarak müdahil olması yönünde karar alıcı mekanizmalara etki etmeye çalışmışlardır. Bazı kamu kurum ve kuruluşlarımız da, bölge cumhuriyetleriyle çeşitli alanlarda tesis ettikleri işbirlikleri ile, Türkiye-Kuzey Kafkasya ilişkilerinde rol almışlardır.

3.2.1. Osmanlı Devleti Dönemi

Kuzey Kafkasya bölgesi, tarih boyunca Türklerin etki alanında olmuştur. Selçuklular, Hunlar, Hazarlar, Kıpçaklar'ın Kafkasya ile temasları dolayısıyla Türklerle ilişkilerin eski zamanlara dayandırılabilirdiği söylenebilmektedir. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya ile ilk temasın bazı kaynaklarda 1585 yılında

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kuzey Kafkasya'ya ulaşmasıyla başladığı (Sakaoğlu, 2013), bazı kaynaklarda ise 1781'de Ferah Ali Paşa'nın Soğucak'a gitmesiyle başladığı (Kaya, 2001) ifade edilmektedir.

Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı topraklarına dahil edilen Kırım Hanlığı, Osmanlı'nın Kuzey Kafkasya ile olan ilişkilerinde ana aktör, ilişkiler bu hanlık üzerinden yürütölmüştür. Ancak 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Kırım Hanlığı'nın kaybedilmesi sonrasında Osmanlı Devleti'ni Kafkasya ile daha fazla ilgilenmeye başladığı hususunda genel bir kanaat bulunmaktadır. Osmanlı'nın Kuzey Kafkasya hususundaki bakış açısının değişmesinde, Kırım Hanlığı'nın bağımsız olarak kabul edilmesi, Rusya'nın Karadeniz'e çıkması etkili olmuş ve Çerkes ve Abazalarla işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır (Güneş Yağcı, 2010).

1781'de Soğucak Kalesi'ne atanarak Anapa Kalesi'nin inşası ve bölgenin güvenliğinin sağlanması görevi verilen Ferah Ali Paşa'ya, Osmanlı'nın daha önce hiç temas etmediği bölge halkı direnç göstermiştir (Kaya, 2011). Ferah Ali Paşa, Çerkes ve Abaza toplumlarını yakından tanımak için onlar hakkında bilgi toplamış ve kısa sürede sevgilerini kazanmayı bilmiştir. Çerkeslerin akrabalık bağlarına verdikleri önem nedeniyle, Şabsığ kabilesi beyi Hasan Bey'in kızıyla evlenmiştir (Güneş Yağcı, 2010).

1785'te Ferah Paşa'nın ölümünden sonra, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkinliği azalmaya başlamıştır. 1787 Osmanlı-Rus Savaş sonunda 1791 Yaş Antlaşmasıyla Soğucak ve Anapa kaleleri Ruslara bırakılmış, 1827-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Edirne Antlaşmasıyla tüm kaleler ve Karadeniz kıyıları Ruslara bırakılmıştır.

1859'da İmam Şamil'in esir düşmesiyle zayıflayan Kafkasya'daki mücadeleler, 1864'te Rusların lehine sonuçlanmıştır. Daha önce ifade edildiği üzere, Kuzey Kafkasyalıların maruz kaldıkları "**Büyük Sürgün**" neticesinde Osmanlı Devleti kapılarını muhacirlere açmıştır. 1877-1878 Osmanlı – Rus Harbi sırasında Çeçenler ve Dağıstanlılar ayaklanmıştır. Osmanlı, Abaza Hasan Bey ile Sohum Kalesi'ni almış ancak Osmanlı'nın yenilmesiyle bölgede yeni bir felaket yaşanmıştır (Sakaoğlu, 2013).

3.2.1.1 Çerkes Örgütlenmelerinin Başlaması

Ermeni Araştırmacı Arsen Avagyan "**Türk Dış Siyasetinde Kuzey Kafkasya Siyasi Muhacereti (1920-1971)**" adlı çalışmasında, 1908-1920 yılları arası dönemi Çerkeslerin, İttihatçılar ve Milliyetçiler tarafından Kafkasya siyasetinde kullanıldığı yıllar olarak tanımlamakta ve çıkarların korunması noktasında Çerkeslerin kullanılması geleneğinin Abdülaziz döneminde oluşturulan Çerkes Meclisi'nin kurulmasıyla başladığını ifade etmektedir. Osmanlı ile Kuzey Kafkasya yönetimleri arasında aracı rolü oynayan ancak kurumsallaşmamış bir yapı olması nedeniyle danışma organı bile kabul edilmeyen bu yapı Kafkas-Rus Savaşlarının bitmesiyle lağvedilmiştir (Avagyan, 2013).

1864 Büyük Çerkes Sürgünü neticesinde Anadolu topraklarına yerleşmeye başlayan Çerkeslerin, Osmanlı Devleti döneminde ilk örgütlenmelerini gerçekleştirmeleri 1908 yılında, II. Meşrutiyetin ilanından sonra gerçekleşebilmiştir. İttihat ve Terakki, Türk- Rus ilişkilerinde Kuzey Kafkasya etmenini kullanmaya yönelik siyasetini devam ettirmiş, bu dönemde Çerkeslerin siyasi kurumlar oluşturmalarına izin verilmiştir (Avagyan, 2013).

Bu dönemde oluşturulan ilk Çerkes örgütlenmesi **Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti** olmuştur (Çelikpala, 2006). Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti 1908-1923 yılları arasında faaliyet göstermiş bir örgütlenmedir. ÇİTC'nin 10 Temmuz 1324 (1908) tarihli Beynamesinde kuruluş amacı, “*aramızda dini görevleri, güzel ahlaki, meşrutiyet kurallarını yaymak, ticari, endüstriyel ve tarımsal ilişkiler kurmak ve güçlendirmek; Osmanlı topluluklarıyla uyum içinde ilerlemenin doruğuna tırmanma hedefi gerçekleştirmek*” olarak ifade edilmektedir (Kafkas Vakfı, 2014). Kuruluş amaçlarında da ifade edildiği üzere, herhangi bir siyasi amaç güdülmeksizin Çerkeslerin kendi inisiyatifleriyle kurulmuştur.

ÇİTC'nin kültürel temelde yürüttüğü çalışmalar kapsamında, 1911-1914 yılları arasında Türkçe-Çerkesçe yayın yapan **Ğuaze** (Rehber) adında bir gazete çıkarılmış ve anadilde eğitim için ilki 1909'da olmak üzere 1910 ve 1912 yıllarında Arap ve Latin kökenli alfabe çalışmaları yapılmıştır (Kurmel, 2013). ÇİTC'nin Kafkasya'nın değişik yerlerinde okullar açtığı da bilinmektedir. ÇİTC, sonraki yıllarda kurulan NeşiMaarif Cemiyeti, Şimali Kafkas Cemiyeti, Çerkes KadınlarıTeavün Cemiyeti, Kafkas Teali Cemiyeti gibi oluşumlar için öncü bir rol üstlenmiştir.

1908'de başlayan Çerkes örgütlenmelerinden birisi de **Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti** (ÇKTC)'dir. ÇKTC, 1919 yılında ÇİTC ile ilişkili kadınların kurduğu bir cemiyettir. Cemiyetin devraldığı Anas Terakki Mektebi'nin adı Çerkes Kız Numune Mektebi olarak değiştirilmiş ve cemiyetin merkezi olarak kullanılmıştır (Butbay, 1990). Okul bünyesinde anaokulu açılmıştır. Okulda bir süre yöneticilik yapan Butbay, Cemiyet yönetiminin derslerin tamamının Çerkezce yapılmasını istediğini, ancak kendisinin buna karşı çıktığını, Çerkesçe öğrenmek isteyenlere ayrı bir sınıf kurulmasının gerektiğini ifade ettiğine değinmektedir (Butbay, 1990).

Cemiyet *Diyane* (Anamız) adında Türkçe-Adıgece dergi çıkarmıştır. 1923 yılında kapatılan dernek, geçmişte üstlendiği misyonu devam ettirme amacı taşıyan Çerkeslerce 2012 yılında aynı isimle tekrar kurulmuştur (Cherkessia, 2012).

İttihat ve Terakki'nin Kafkasya siyasetinde, oluşturulan sivil toplum kuruluşlarına müdahil olma amacı, 1919'da İngilizler tarafından kapatılana kadar faaliyetlerini sürdüren *Şimal-i Kafkasya Cemiyet-i Siyasiyesi*'nde kendisini göstermekte ve cemiyetin Kafkas siyasetine yön verme gibi özel bir gündemi olduğuna hususlar cemiyet üyelerine ait hatıratlarda paylaşılmaktadır. M. Butbay'ın hatıralarında konuya dair ifadeleri şu şekildedir: (Butbay, 1990, s. 2)

“Şimali Kafkasya Cemiyeti, İttihat ve Terakki'nin ve bilhassa Enver Paşa'nın maddi yardımlarını göregelmekte idi, Bu nedenle cemiyet tarafından üye kaydında çok gizli davranılmakta ve üyeleri de İttihat ve Terakki'nin güvendiği kimselerden oluşmakta idi. Bu cemiyet özgül olarak Türkiye'de Kafkasya siyasetinin başvurulacak yeri idi. Ulusal bir amacı yoktu. Varsa da ikinci derecede kalıyordu. Enver ve Talat Paşaların emrinde idi. Bu iki paşadan birinin “İslamcı” diğerinin “Millici” olduğuna göre Kafkasya Cemiyeti her iki amacı birden taşıyordu galiba !”

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya siyasetinde ön plana çıkan aktörlerden birisi de *Teşkilat-ı Mahsusa*'dır. 17 Kasım 1913 tarihinde Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından kurulan Teşkilatı Mahsusa'nın kuruluş sebebinin açıklandığı bir belgede Teşkilatın, Fas, Cezayir, Tunuz, Trablusgarp, Bingazi, Afrika Merkezi, Mısır, Habeşistan, Sudan, Zengibar, Somali, Malay Adaları, Açe Adaları, Belucistan, Afganistan, Çin ve Türkistan-ı Rus, Hive, Rus ve Şimali, Şimal Kafkas ve Azerbaycan, Cenub-i Kafkas, Moğolistan, Kırım, Arnavutluk, Trakya ve Makedonya gibi bölgeler faaliyet gösterdiği belirtilmektedir (Balcıoğlu, 2011).

3.2.1.2. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Faaliyetleri

Teşkilat-ı Mahsusa bünyesindeki Şark Şubesine bağlı bulunan Kafkasya Masası Süvari Mülazım-ı Evveli Adnan Efendi tarafından yönetilmiş, Şimali Kafkasya Dosyaları ve Cenub-i Kafkasya Dosyaları ise İngilizce, Fransızca Lisanları Masası bünyesinde Sami Süreyya Bey'in yönetiminde Rusça, Farsça, İtalyanca Lisansları Masasınca yürütülmüştür (Balcıoğlu, 2011). Teşkilat-ı Mahsusa'nın yetmiş üyeleri Kafkasya'ya giderek, I. Dünya savaşında Rusya'nın mağlubiyeti için Kafkas halkları arasında teşkilatlanmaya faaliyetleri yürütmüşlerdir.

Bu kapsamda, teşkilat üyelerince 1914'te *Kafkas İhtilal Cemiyeti* ve 1915'te *Kafkas İttihat Cemiyeti* kurulmuştur. Kafkas İhtilal Cemiyeti'yle Kafkas Müslümanlarının Rusya aleyhine ayaklanmalarının sağlanması amaçlanmıştır. Kafkas İttihat Cemiyeti'nin oluşumunda ise İstanbul'da bulunan Kafkaslılar tarafından oluşturulmuş ve Çerkezistan, Dağıstan, Gürcistan'ın bağımsızlığının sağlayarak konfederasyon yapısı altında birleştirilmeleri amaçlanmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa adına Kafkas kavimlerini örgütlemeye yönelik faaliyetleri Çerkes Fuad Paşa yürütmüş ve 15 Ekim 1915'te Çerkes, Dağıstan ve Gürcü temsilcileri İstanbul'da bir araya getirilmiş ve Osmanlı Devleti ile temsilciler arasında bir akit imzalanması kararı alınmıştır (Balcıoğlu, 2011). 1917 Bolşevik ihtilaline kadar sürede Rusya'nın Osmanlı topraklarına doğru ilerlemeyi sürdürmesi ve tahminlerin ötesinde Rusya'nın savaşta mağlup edilememesi, Teşkilat-ı Mahsusa'nın çalışmalarını da sekteye uğratmıştır.

1914 ve 1915 yılları arasında yürütülen Kafkasya'da örgütlenme çalışmaları, 1917'de gerçekleşen Bolşevik İhtilalin ardından Rusya topraklarının bütününde yaşayan Türk ve Müslüman toplulukları kapsayacak şekilde geliştirilmiş, Rusya'daki Türk ve Müslüman toplulukların önde gelenlerinden Hoca Abdürreşit Efendi,

Teşkilat tarafından olayları yakından takip etmesi için görevlendirmiştir. 1917’de Teşkilat-ı Mahsusa’nın yönlendirdiği Kafkas İttihat Cemiyeti, Çerkezistan, Dağıstan ve Gürcistan’ın Cenub-i Şarki Kafkas adlarıyla bağımsız 4 hükümetten oluşan Kafkas Konfederasyonu kurulmasına ilişkin bir beyanname yayınlamıştır. (Balcıoğlu, 2011). 1918’de kurulan ‘*Kuzey Kafkasya Dağlılar Cumhuriyeti*’ Osmanlı Devleti tarafından tanınmış ve Osmanlı’nın desteğini görmüştür. Kuzeyde böyle bir cumhuriyetin kurulması İttihat ve Terakki siyasetine uygun olduğundan, buradan gelen delegelere iyi davranılmış ve maddi yardımlarda bulunulmuştur (Butbay, 1990).

3.2.2. Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemlerinde Kuzey Kafkasyalılar

Ankara hükümetinin bu dönemdeki Kafkasya siyasetine değinen bir çalışmada yürütülen faaliyetlerin uzun ve kısa vadeli planlar çerçevesinde şekillendiği ifade edilmektedir (Avagyan, 2013). Kısa vadeli planın Kuzey Kafkasya probleminin kullanarak milliyetçi hareketleri desteklenmesi olduğu, uzun vadeli planın ise bölgede Rus hakimiyeti durumunda Türk etkisini korunması, uluslararası konumun aynı kalması durumunda ise Kuzey Kafkasya’nın tampon bölge olarak kullanılması olduğu belirtilmektedir.

Milli mücadele döneminde, Mustafa Kemal’in bilgisi dahilinde Kuzey Kafkasya’da çeşitli faaliyetlerde bulunmak üzere görevlendirilmiş bir kurulun varlığı bilinmektedir. Bu kurul, Kurmay Albay İsmail Berkok, Pilot Yüzbaşı Tefvik, Topçu Üsteğmen İsmail Hakkı, Piyade Teğmen Cudi, Piyade Teğmen Muzaffer, Mustafa Butbay ve 6 Öğretmen askerden müteşekkildir. Şimali Kafkasya Cumhuriyetlerinden delege sıfatıyla gelen Ebubekir Pilyef’in, kongre nedeniyle Sivas’ta bulunan Mustafa Kemal’i ziyaretinin ardından bölgeye gönderilmek üzere bir kurulun

görevlendirilmesi kararı verilmiş ve bu kurul Tiflis'te bulunan **“Kuzey Kafkasya Geçici Hükümeti”** emriyle hareket etmeye başlamıştır (Butbay, 1990).

M. Butbay'ın **“Kafkasya Hatıraları”** isimli günlüklerinde 2 Şubat 1920'de başlayan seyahatin nedenleri:

1- I. Dünya Savaşı'nda yayınlanan Wilson Prensipleri'nde yer alan “bağımlı ulusların bağımsızlık haklarının büyük uluslar tarafından tanınacağı..”

ilkesinden hareketle Kafkasyalıların bu fırsattan yararlanmasının aşılması,

2- Memleketin düşman eline geçmesi nedeniyle, bağımsızlık ve özgürlüğün tehlikeye düştüğü kaygısı,

3- Kafkasya'dan gelen delegelerden Kafkasya ile ilgili karara alınabilecek elde tutulur bilgiler alınamaması nedeniyle oraya gidilerek birlik ve beraberlik fikrinin oluşturulması

olarak sıralanmaktadır (Butbay, 1990).

Kuzey Kafkasyalı halkların bağımsızlığı konusu, Ağustos 1920'de başlayan Birinci Moskova görüşmelerinde gündeme gelmiştir. Ankara Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlık ettiği heyet, Kuzey Kafkasya meselesini Bolşevikler karşısında koz olarak kullanma politikası yürütmüştür. Şubat-Mart 1921 tarihlerinde gerçekleştirilen görüşmelerde, Kuzey Kafkasya konusu yeniden gündeme gelmiş ve görüşmeler Kuzey Kafkasya'daki Müslümanların Türkiye'ye göç ettirilmesi konusu üzerinde gerçekleşmiştir. Rusya ile imzalanan anlaşma maddelerinde yer almasa da göç, sistematik olmayan bir şekilde 3 dalga halinde gerçekleşmiştir (Avagyan, 2013).

Milli Mücadelenin kazanılmasının ardından 28 Ekim 1922'de Lozan'da Barış Konferansı toplanmış ve 15 gün sonra da TBMM hükümeti Lozan görüşmelerine katılmıştır. Lozan Görüşmelerinde Türk heyetinin Başkanlığını Dışişleri Bakanı

İsmet İnönü yapmıştır. Azınlıklar konusunda yapılan görüşmelerde İsmet Paşa “Çerkesler öz kardeşimizdir. Onları Hıristiyan ve Museviler gibi bizden ayrı göremeyiz, ayıramayız” açıklamasını yapmış ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşmasında Çerkesler azınlık statüsüne alınmamıştır (Hatam, 2006).

1923 yılında başlayan **Cumhuriyet Dönemi** ile birlikte yeni bir ulus inşası projesi yürütülmeye başlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti’nden miras kalan Pan-İslamist, Pan-Türkist söylemler reddedilmiştir. Böylece “Dış Türkler” ve Kafkasya’ya duyulan ilginin önüne geçilmiştir (Aydın, 1996). Yeni bir ulus inşa etme sürecinin önemli bir parçası olarak Türkleştirme çalışmalarına önem verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde sürdürülen Türkleştirme çalışmalarını, hazırlık ve zorla yürütülen Türkleştirme aşamaları olarak ikiye ayırmak mümkündür (Aktar, 2000). Bu dönemde yürütülen “*Vatandaş Türkçe Konuş*” kampanyasıyla, farklı etnik grupların kendi dillerini öğrenmeleri engellenmeye çalışılmıştır.

Milli Mücadele döneminde gerek Ankara hükümetinde gerekse Kuva-i Milliye kuvvetlerinde aktif görevler üstlenmişlerdir. Anavatanı kaybetmenin ne demek olduğunu en acı şekilde yaşayarak öğrenen Çerkesler, ikinci vatan olarak benimsedikleri ülkenin elden çıkıyor olmasına seyirci kalamamışlardır (Ünal, 2000). Milli mücadeleye aktif bir şekilde destek veren Çerkeslerin üstlendiği misyonlardan, bu dönemleri aktaran kaynaklarda pek bahsedilmemektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Çerkesler, Çerkes Ethem ve Çerkes Anzavur isyanları baz alınarak, “*hain*”, “gerici” ve “Cumhuriyet karşıtı” olarak nitelendirilmişlerdir (Kaya, 2011). Çerkes Ethem’in “hainliği” konusu günümüzde tartışmalı konumunu korumaktadır. Diaspora örgütlenmeleri Çerkes Ethem’in hain olmadığı ve adının aklanarak naaşının Türkiye getirilmesi için “*Çerkes Ethem’e İade-i İtibar Kampanyası*” adı altında

imza kampanyası düzenlemiş ve toplanan imzalar TBMM'ye gönderilmiştir (Gusips, 2013).

18 Aralık 1922'de başlanmak suretiyle Gönen, Manyas ve Bandırma'da Çerkes köyleri, Afyon, Sivas, Tokat, Urfa, Muş, Bitlis, Konya ve Malatya dolaylarına dağıtılmıştır. 1922'de gerçekleşen Gönen'in Mürüvvetler köyüne uygulanan ilk sürgüne toplu bir tepki olmaması nedeniyle 2 Mayıs 1923'te 14 Çerkes köyünün daha sürgünü gerçekleştirilmiştir (Aydemir, 2005). 1923 yılında Çerkeslerin açtıkları dernek, okul ve çıkardıkları gazeteler kapatılmış, ÇİTC ve ÇKTC'nin çalışmalarına Lozan Antlaşmasının akabinde son verilmiş, Çerkes Örnek Okulu da kapatılmıştır.

Cumhuriyet döneminde Çerkesleri ilgilendiren diğer bir husus, ise ağırlığını Çerkeslerin oluşturduğu **"150'likler Meselesi"** olarak bilinen 150 kişilik listede yer alan kişilerin sürgüne gönderilmesi konusudur. Lozan'da belirlenen 150'likler konusu çok bilinen bir mesele değildir. TBMM'nin 01.06.1924 tarihinde aldığı bir kararla sayıları 150'yi bulan bu kişilerin yurt dışına çıkarılmaları kabul edilmiş, 150'likler grubu Padişahın yakınları, Kuva-yı İnzibatiye'ye dâhil olanlar, Sevr Antlaşması'nı imzalayanlar, Çerkes Ethem'in isyanına katılanlar, Kurtuluş Savaşı'nın aleyhinde yazı yazan gazeteciler, polisler, mülki ve askeri liderler ve çeşitli meslek gruplarına mensup kişilerden teşekkül ettirilmiştir (Aktaran Yümlü, 2010). 150'likler listesinde yer alanların 86'sı Çerkes kökenlidir (Circassiancenter, 2014). Sürgüne gönderilen Çerkeslerin affı, 29 Haziran 1938 tarihli genel af yasasıyla mümkün olmuştur (Sönmez, 2006). Çerkeslerin çok azı bu yasaya istinaden Türkiye'ye dönmüştür.

Çelikpala, Türkiye'de yaşayan Kafkasyalılar açısından 1923-1950 yılları arasını sessizlik dönemi olarak değerlendirmektedir. Bu dönemde Türkiye'de

yaşanan bu gelişmeler karşısında Kafkasya muhacirleri ve onların örgütlenmeleri faaliyetlerine Paris, Prag ve Varşova, II Dünya Savaşı sırasında ise Berlin’de devam etmiştir (Çelikpala, 2005). II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yüksek sesle dile getirilmeye başlanan demokrasi söylemleriyle Çerkesler de Türkiye’de yeniden örgütlenmeye başlamışlardır.

3.2.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Cumhuriyet dönemi politikaları gereği örgütlenme faaliyetleri sekteye uğrayan Çerkeslerin sessizliği 1946 yılına kadar sürmüştür. II. Dünya savaşı sonrasında Kafkasya’da Kızılordu’ya karşı Alman saflarında savaşmış lejyonerlerin Türkiye’ye nakli, Cumhuriyetin ilk yıllarında kapatılan Çerkes örgütlenmelerinin yeniden ortaya çıkmasına vesile olmuştur. 1946 yılında kurulan “**Dost Eli Yardımlaşma Derneği**” savaş esirlerine yardım amacıyla hayır amaçlı bir kuruluş olarak ortaya çıkmış, eleştirilerden korunmak ve derneğe Türkçü izlenimi verilmesini teminen Azeri üyeler de derneğe kaydedilmiştir (Toumarkine, 2001). Dernek 1953’te Çerkeslerden müteşekkil hale gelir ve derneğin adı “**Kafkas Derneği**” olarak değiştirilir.

1946 yılında kurulan Dost Eli Yardımlaşma Derneği’nin, 1950’lerin başında 7 dernek tarafından oluşturulan Türk Mülteci ve Göçmen Dernekleri Federasyonu takip eder (Toumarkine, 2001). Ağırlıklı olarak Batı Trakya derneklerini bünyesinde bulunduran bu federasyon içerisindeki derneklerden birisi de **Kuzey Kafkasya Türk Kültür ve Dayanışma Derneği**’dir. Kendi kültürlerini, dillerini Türk kimliği altında asimile olmasını engellemek, Çerkes kültürünü korumak amacıyla kendini Türk kökenli gruplardan ayıran Kuzey Kafkasya Kültür Derneği, 1964’te Ankara’da

kurulmuştur. Tüm Kuzey Kafkasyalıları açık olmakla birlikte Dağıstanlılarca kurulan Şamil Vakfı'nın kuruluşu 1978'de gerçekleşmiştir (Toumarkine, 2001).

1980 askeri darbesi Çerkes diasporaları açısından yeni bir sessizlik dönemini başlatmıştır. Bu dönemde faaliyet gösteren derneklerin bir kısmı kapatılmış ya da faaliyetleri durdurulmuştur. Ancak bu dönem çok uzun sürmemiş, 1980'lerin ortalarından itibaren diaspora örgütlenmeleri yeniden ortaya çıkmıştır. SSCB sonrası dönemde 1993'te Kaf-Der (daha sonra Kaffed) ve Birleşik Kafkasya Konseyi, 1995'te Kafkas Vakfı gibi diaspora örgütlenmeleri ortaya çıkmaya başlamış, Kuzey Kafkasya Bölgesi Türkiye dış politikasında sıkça gündeme gelmeye başlamıştır.

3.2.4. SSCB Sonrası Dönem

Son dönemlerde tarihi rekabetten stratejik işbirliği mekanizmaları geliştirilen Türkiye-Rusya ilişkilerinde, RF'yi oluşturan özerk birimlerden olan Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyetler 'mahrem alan' durumundadır (Taştekin, 2010). Bölgede cereyan eden hadiseler karşısında Türkiye, Rusya'yı karşısına alacak eylem ve söylemlerde bulunmadan, ortak çıkarlar doğrultusunda bölgedeki istikrarın uluslararası örgütler marifetiyle sağlanması yönünde resmi söylemlerde bulunmuştur. Türkiye'nin bölgeye yönelik resmi politikası olarak varsayılabilecek bu söylemlerin aksine, Rusya'ya karşı bölge halklarının yanında yer alması Türkiye'nin izlediği gayr-ı resmi politika olmuştur (Çelikpala, 2005). Bu dönem, bir nevi, Türkiye'nin Rusya ile diaspora arasında sıkışıp kaldığı bir dönem olmuştur. Kuzey Kafkasya'nın Rusya açısından mahrem bölge olarak değerlendirilmesine yol açan ve bu bölgedeki çıkarlarının korunması için neler yapabileceğine dair somut ipuçları olarak kendisini gösteren, Türkiye-Rusya Federasyonu ilişkileri açısından kırılma dönemlerinden kabul edilen olay Çeçenistan meselesidir.

3.2.4.1. Çeçenistan Sorunu: Rusya ile Diaspora Arasına Sıkışan Türkiye

RF'nin en çok uğraştığı sorun Çeçenistan, SSCB'nin dağılmasının ardından RF'nin egemenliğini tanımayarak 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir (Kasım, 2009). Türkiye bağımsızlık sonrasında Çeçenistan'ı resmi olarak tanımamış ancak Çeçenistan Cumhurbaşkanı Cehar Dudayev ve Çeçenistan ile resmi olmayan düzeylerde ilişkiler kurulmuş ve Dudayev, Eylül 1993'te dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Meclis Başkanı ve Genelkurmay Başkanı ile görüşmelerde bulunmuştur (Çelikpala, 2005).

1 Kasım 1991'de ilan edilen bağımsızlık sonrası, yaşanan gelişmelerden rahatsızlık duyan Moskova yönetimi Çeçenistan'da olağanüstü hal ilan etmiştir. 1991 Kasım'ında Şamil Basayev ve arkadaşları Çeçen davasını dünyaya duyurmak amacıyla uçak kaçırma eylemi gerçekleştirmiştir (Çelikpala, 2005). Mineralniye Vodu'dan kalkarak Ankara Esenboğa Havaalanına indirilen uçağı kaçırarak Basayev ve arkadaşlarına basın açıklaması için izin verilmemiş, eylemciler Rusya'nın baskılarına rağmen tutuklanmamış ve eylemcilere Çeçenistan'a geri dönüş izni verilmiştir (Çelikpala, 2006).

Yaşanan bu hadise, Türkiye'deki yetkili merciler nezdinde bölgeye dair ciddi bir bilgi eksikliğinin olduğunu somut bir şekilde ortaya koymuştur. Olay hakkında açıklamalarda bulunan dönemin Emniyet Genel Müdürü Ünal Erkan, kendisine yöneltilen Türkiye hava sahasında yapılan silahlı eylemlerin ne tür bir karşılığı olduğuna dair bir soruyu, olayın silahlı bir eylem değil protesto olduğunu, eylemcilerin de "**Türk, Çeçen Türkü**" oldukları şeklinde cevaplamıştır (Cumhuriyet, 1991). Olayın ertesi günü yayınlanan gazetelerde de uçak kaçırma olayının faillerinden "**Çeçen Türkü**" olarak bahsedilmiştir (Milliyet, 1991).

I. Çeçen-Rus Savaşı, Türk Rus ilişkilerinde tansiyonun önemli ölçüde arttığı bir zaman olmuştur (Bozkurt, 2010). Savaş döneminde Türkiye’de Kafkas diasporasıÇeçenistan’da yaşanan olayları dikkatle takip etmiş, Çeçenistan’a destek gösterileri düzenlemiş ve dernekleri aracılığıyla para toplama faaliyetleri yürütmüştür. Diaspora örgütlenmelerince aktif olarak yürütülen bu faaliyetler karşısında resmi makamların, Rusya’nın toprak bütünlüğünün korunması yönünde beyanları olmuştur (Taşdemir, 2013). Cehar Dudayev’in, Türk makamlarının Boris Yeltsin veya Başbakan Çernomirdin arasında arabuluculuk üstlenmesi talebine Süleyman Demirel olumlu yanıt vererek Yeltsin’e endişelerini içeren bir mektup göndermiştir. Başbakan Tansu Çiller ise Çernomirdin’e gönderdiği mektupta Çeçenistan meselesinin Rusya’nın toprak bütünlüğü içerisinde barışçıl yollarla çözüme kavuşturulması istemiştir (Milliyet, 1994). Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 01.10.1995 tarihinde TBMM’nin 19’uncu dönem 5. Yasama Yılı açılışında konuyla ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur: *“Çeçenistan’da cereyan eden kanlı olaylar, bizleri derin üzüntüye sevk etmiştir. Sorunun, varılan mecraa girmeden, diyalogla, uzlaşma ruhuyla, barışçı bir yaklaşımla çözümünü temenni ederdik. Nitekim, Başkan Yeltsin’e, olayların henüz başında -17 Aralık 1994’te- gönderdiğim mesajda, Çeçenistan sorununun, Rusya Federasyonu’nun toprak bütünlüğü çerçevesinde, kansız bir şekilde çözümü için çağrıda bulunduk. Bugün, bölgede sükûn avdet etmiştir; ancak, bedeli, can ve mal kaybı bakımından çok ağır olmuştur. Umalım ki, kesin sonuca varılsın.”* (TBMM, 1995)

Her ne kadar Rusya’nın toprak bütünlüğüne sürekli vurgu yapılsa da, Kafkas diasporasının faaliyetlerine göz yumulması sonucunda Türkiye, Rusya tarafından Çeçenistan’a silah ve lojistik destek yollamakla suçlanmıştır (Yılmaz, 2010).

Türkiye'nin, yaşanan gelişmeler ve Türkiye'deki diasporanın etkisiyle yürütülen politikalarla Çeçenistan sorununa fazlaca müdahil olması neticesinde Rusya, Kürt kartını oynamaya başlamış ve Türkiye geri adım atmamak durumunda kalmıştır (Çelikpala, 2005). Bu dönemde Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Albert Çernişev "*evi camdan olan, komşusunun penceresine taş atmamalı*" diyerek PKK sorununa değinmiştir (Bozkurt, 2010).

Rusya Milletler ve Bölgesel Politikalar Bakanlığı'nın desteğiyle, Şubat 1994'te PKK destekli organizasyonlar tarafından Moskova'da "*Kürdistan Tarihi*" konferansı düzenlenmiştir, aynı yıl içerisinde Moskova'da "*Kürt Evi*" açılmasına izin verilmiş ve sözde sürgündeki Kürt parlamentosunun, Moskova'da kurulması için iki eski Kürt milletvekili Ali Yiğit ile Necdet Buldan'ın Moskova ziyaretine izin verilmiştir (Olson, 1996).

Kürt kartının oynanmasıyla iyice gerilen ilişkiler neticesinde, İçişleri Bakanı Nahit Menteş, 23 Ocak 1995'de Moskova'ya çalışma ziyareti gerçekleştirmiş ve ziyarette Rus mevkidaşı Viktor Yerin ile terörizmin önlenmesine dair bir protokol imzalamıştır. Söz konusu protokolle her iki tarafta muhalif bir örgütün kendi topraklarındaki faaliyetlerinin daha başlangıç seviyesindeyken gerekli önlemleri alma yükümlülüğü altına girmiştir (Milliyet, 1995)

1996'da Muhammet Emin Tokcan ve arkadaşları tarafından Trabzon-Soçi seferini yapan geminin kaçırılması olayı karşısında Türkiye'nin Çeçenlere yumuşak davranmakla suçlanmıştır.

Türkiye, 1997 yılında Aslan Mashadov'un Çeçenistan'ın Devlet Başkanı seçilmesinden sonra yapılan resmi törene temsilci göndermeyerek temkinli davranmaya başlamış, 1999'da *II. Çeçen-Rus Savaşı*'nin başlamasından sonra da aynı politikayı devam ettirmiştir (Kasım, 2009).

DSP-ANAP-MHP koalisyon hükümeti döneminde, Dışişleri Bakanlığı'nın resmi web sitesinde Başbakan Bülent Ecevit'in, Kasım 1999'da Rusya'ya ziyaret sırasında terörizmle mücadele konusunda bir Ortak Deklarasyon yayınlandığı ve enerji alanında işbirliği kararı alındığı ifade edilmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2014). İki ülke makamları arasında terörizm konusunda yapılan işbirliğini kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır.

Bu dönemde Rusya ile gelişen olumlu ilişkiler nedeniyle, savaş dolayısıyla Türkiye'ye sığınan Çeçenler, resmi işlem yapılmaksızın kamp olarak bilinen alanlarda tutulmuşlardır. Buralarda yaşanan dramın kamuoyuna duyurulmaması için çaba sarf edilmiştir (Kaya, 2011). Diaspora örgütlenmeleri Çeçenistan konusunda hükümetleri, konuya ilgisiz ve uyguladıkları politikaları yetersiz bulmakla birlikte, Türkiye'nin resmi politikalarına da uygun bir şekilde Çeçenistan konusunu uluslararası örgütlerin gündemine taşımaya çalışmışlar, Çeçenistan meselesi üzerine düzenledikleri etkinliklerle kamuoyu oluşturma çalışmalarını devam ettirmişler ve Rusya'yla Çeçenistan arasındaki meselenin anlaşmaya varılarak çözülmesi yönünde söylemlerde bulunmuşlardır (Çelikpala, 2005).

3.2.4.2. Gelişen İşbirliği Mekanizmaları

3.2.4.2.1. Eğitim

İki kutuplu düzenin 1990'ların başında dağılmasıyla eski SSCB ülkeleri birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamıştır. Bu yeni düzende, soydaş ve akraba topluluklar ile sağlıklı bir zeminde geliştirilemeyen ilişkilerin tekrar kurulabilecek olması Türkiye açısından bir fırsat olmuştur. Gerek Kafkasya gerekse Orta Asya Cumhuriyetleri ile gerekse soydaş ve akraba toplulukların yaşadığı diğer ülkelerle işbirliği mekanizmaları geliştirilmeye başlanmıştır. Bağımsızlıklarını ilan

eden ülkelerin bağımsızlıklarının tanınmasıyla başlayan karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi sürecinde eğitim, önemli bir dış politika aracı olmuştur.

Türki cumhuriyetler ile ilişkilerin geliştirilmesi, yetişmiş insan gücü ihtiyacının karşılanması gibi amaçlarla 1992 yılında **“Büyük Öğrenci Projesi”** uygulanmaya konulmuştur. Başlangıçta Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile başlayan bu proje, aralarında Adıgey, Çeçenistan, Dağıstan, İnguşetya, Kabardey Balkar ve Karaçay Çerkes’in de dahil olduğu 57 devlet ve toplulukla önemli bir eğitim projesi haline gelmiştir. Eğitim ve öğrenci hareketliliğine dair detaylı bilgiler dördüncü bölümde sunulmuştur.

3.2.4.2.2. Kardeş Şehirler

Kardeş şehir, iki belediyenin sorunlarını beraberce çözme, zaman içinde daha yakın ilişkiler geliştirmek için birlikte hareket etmek üzere kurdukları bir işbirliği şekli olarak tanımlanmaktadır (TBB, 2012). Kardeş şehir uygulamaları, ikili veya çoklu ilişkilerin tesisi, mevcut ilişkilerin geliştirilmesi noktasında önemli bir kamu diplomasisi faaliyeti olarak görülmektedir.

Kardeş şehir ilişkilerinin kurulmasında, **5393 sayılı Belediye Kanunu**’nun **“Belediye Meclisinin Görev ve Yetkileri”**ni içeren 18’inci maddesi ile **“Yurtdışı İlişkileri”** başlıklı 74’üncü maddesi çerçevesince yürütülmektedir. Kanun’un 18’inci maddesiyle ilişkilerin kurulması için karar alma yetkisi Belediye Meclisine verilmiş, 74’üncü maddesi ise İçişleri Bakanlığı’ndan izin alınması suretiyle belediyelerin yurtdışı ilişkiler ve kardeş şehir protokolleri imzalamaları mümkün kılınmaktadır (TBB, 2012).

Tablo 12: Mahalli İdarelere Ait Kardeş Şehirler Tablosu

MAHALLİ İDARELERE AİT KARDEŞ KENT İSTATİSTİKİ VERİLERİ							
SIRA NO	MAHALLİ İDARENİN			KARDEŞ KENTİN		BAKANLIK ONAYININ TARİHİ	BAKANLIK ONAYININ SAYISI
	İLİ	ADI	TÜRÜ	ADI	ÜLKESİ		
1	ANKARA	ÇANKAYA	BELEDİYE	MAYKOP	ADİGEY	01.01.1995	266
2	ANTALYA	KEMER	BELEDİYE	KRASNOGVARDEYSKİ	ADİGEY	21.02.2003	3726
3	ANTALYA	SİDE	BELEDİYE	MAHAÇKALE	DAĞISTAN	24.01.2013	5846
4	BURSA	TAHTAKÖPRÜ	BELEDİYE	TAHTAMUKAY	ADİGEY	05.04.2012	472/50058
5	GAZİANTEP	BÜYÜKŞEHİR	BELEDİYE	MAYKOP	ADİGEY	28.09.2011	18522/50000
6	İSTANBUL	EYÜP	BELEDİYE	KRASNOGVARDEYSKİ	ADİGEY	01.11.2004	34461/50000
7	SAMSUN	HAVZA	BELEDİYE	MAYKOP-KOŞEHABL	ADİGEY	18.07.1997	22838/50000
8	YALOVA	ÇİFTLİKKÖY	BELEDİYE	KIZILYURT	DAĞISTAN	24.09.2012	
9	YALOVA	ALTINOVA	BELEDİYE	TAHTAMUKAY	ADİGEY	26.09.2012	
10	YALOVA	ALTINOVA	BELEDİYE	ENEM	ADİGEY	20.05.2013	

Kaynak: (MİGM, 2013)

Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün 20.05.2013 tarihli istatistiklerine göre, Rusya'dan 50 şehir ile kardeş şehir ilişkisi kurulmuş, Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinden (Adıgey dahil) şehirlerle yapılan protokol sayısı ise 10'dur (MİGM, 2013). Mevcut istatistiklere göre, Türkiye'de yaşayan Kafkas kökenlilerin yoğun olarak yaşadıkları şehirlerin sayısının fazlalılığı göz önüne alındığında kardeş şehir ilişkilerinin geliştirilmesi noktasında aktif davranılmadığı, kurulan ilişkilerin ise Adıgey gibi bölgenin en sakin ve güvenli cumhuriyetindeki şehirlerde yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Çeşitli kaynaklarda Yalova'nın Mahaçkale-Dağıstan (Yalova Belediyesi, 2014), Bursa'nın İnegöl ilçesi ile

Tahtamukay-Adıgey (İnegölHaberYorum, 2011), Kayseri ile Nalçık-Kabardey Balkar (Kayseri BB, 2013) arasında kardeş şehir ilişkilerinin kurulduğu gibi resmi istatistiklere yansımayan verilerin varlığından da söz edilebilmektedir.

Tablo 12 : DİB'in Kardeş Şehirler Tablosu

	İl ve İlçeler	
K.Çerkesya/Çerkeski	Bursa	Nilüfer İlçesi
Adıgeya/Grasnador	Balıkesir	Susurluk İlçesi
Dağıstan/Derbent	Çanakkale	Biga İlçesi
K.Balkarya/Nalçık	Düzce	
Adıgey/Maykop	İstanbul	Beyoğlu İlçesi
Dağıstan/Mohaçkale	Bursa	İnegöl İlçesi
K.Osetya Özerk Cumhuriyeti	İstanbul	Sarıyer İlçesi
Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti	İstanbul	Beykoz İlçesi

Kaynak: <http://www2.diyamet.gov.tr/DisIliskilerGenelMudurlugu/Sayfalar/AnaSayfa.aspx>

Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu "Kardeş Şehirler" listesine göre RF'den kardeş şehir ilişkisi sayısı 23 olarak belirtilmekte, Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinden de 10 tane kardeş şehirleri olduğu gösterilmektedir. Tablo 14'e göre Karaçay-Çerkes'ten 1, Adıgey'den 2, Dağıstan'dan 2, Kabardey Balkar, Çeçenistan ve Kuzey Osetya'dan 1'er şehirle kardeş şehir ilişkisi kurulduğu görülmektedir.

3.2.4.2.3. Ekonomik İşbirlikleri

Küreselleşen dünyada ülkeler, çok boyutlu ekonomik ilişkiler yürütmektedir. Ekonomik alandaki çok boyutlu ilişkiler, gerek uluslar arası gerekse bölgesel ekonomik örgütlenmelerin kurulmasında etkili olmaktadır. Ekonomik işbirlikleri

sadece hükümetlerarası düzeyde gerçekleşmemektedir. Ekonomik ilişkiler konseyleri ve ticaret odaları gibi aktörler de bu sürecin birer parçasını oluşturmaktadır.

RF ve Türkiye'nin üyesi olduğu ortak ekonomik kuruluşlar olmakla birlikte, ticaretten savunmaya, eğitimden turizme kadar farklı alanlarda işbirliklerinin geliştirilmesi amacıyla 2010 yılında Rusya ile Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi oluşturulmuştur. IV. Üst Düzeyli Stratejik Ortaklık Toplantısı 22 Kasım 2013'te St.Petersburg'da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin öncülüğünde düzenlenen toplantıda, Türkiye ve Rusya arasında enerji şirketleri tarafından elektrik üretim konusundaki mutabakat zaptı, Rusya Güç Makinaları Anonim Şirketi ile Türkiye ERK İnşaat ve Makina Şirketi arasındaki stratejik işbirliği anlaşması ve Türkiye-Rusya arasında basitleştirilmiş gümrük ticaret hattının genişletilmesine yönelik anlaşmalar imzalanmıştır (KDK, 2014).

Türkiye'nin RF ile olan ekonomik ilişkilerinde Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerine verilen önem, diğer bölgelerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Resmi ekonomik politikalar bazında Tataristan ve Başkurtistan gibi Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerine nazaran daha istikrarlı ve güvenli bölgelerde ekonomik işbirlikleri istikrarlı bir düzeyde seyretmektedir.

Kuzey Kafkasya cumhuriyetleri ile yürütülen ekonomik faaliyetler, her ne kadar olması gereken düzeyde gerçekleşemese de, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), sanayi ve ticaret odalarının faaliyetleri, özerk cumhuriyetlerin yetkili makamları tarafından yapılan ziyaretler ve diaspora örgütlenmelerinin faaliyetleri çerçevesinde yürütülmeye çalışılmaktadır.

DEİK'in resmi internet sitesinde paylaşılan faaliyetlere dair duyurular taratıldığında Kuzey Kafkasya bölgesine dair yürütülen faaliyetlerin oldukça az

olduğu göze çarpmaktadır. 2007 yılında Türk-Rus İş Konseyi'nin Çeçenistan Belediye Başkanı ve beraberindeki gayri resmi heyetle yapmış oldukları Çeçenistan Cumhuriyeti'nin ekonomik potansiyeli hakkında toplantı yapılmıştır (DEİK, 2007).

10 Şubat 2012 tarihinde DEİK ile Türk-Rus İş Konseyi'nin tarafından **“Kuzey Kafkasya Turistik Bölgesinin Tanıtımı”** toplantısı organize edilmiştir. Söz konusu toplantı RF'nin 14.10.2010 tarihli kararnamesi ile amaçlanan KKFB'de, Krasnodar Bölgesi ve Adıgey Cumhuriyetini kapsayan bir turistik bölgenin kurulması ve 2011-2020 yılları arasında bu bölgede dünya standartlarında turistik tesislerin inşa edilmesi hususlarında Türk girişimcileri, bölge temsilcileriyle bir araya getirmiştir (DEİK, 2012). Soçi'de düzenlenen 2014 Kış Olimpiyatları hazırlıkları sürecinde, Türk şirketleri oldukça önemli düzeyde müteahhitlik hizmetleri sunmuştur.

Türkiye'de yükseköğrenimini tamamlayarak ülkesine dönen uluslararası öğrencilerden birisi olan Çeçenistan Başbakan Yardımcısı Khasan Khakimov, 2014 Ocak ayında, Mersin, Kütahya, Afyon, Adana, Ankara gibi illerde çeşitli ziyaretlerde bulunarak Çeçenistan'daki yatırım imkanları hakkında sanayi ve ticaret odalarıyla bilgilendirme toplantıları düzenlemiştir. Yatırımlardan sorumlu Başbakan Yardımcısı olan Khakimov, Çeçenistan–Türkiye ilişkilerinin güçlenmesi amacıyla yatırımcıları Çeçenistan'a davet ettiğini açıklamıştır (Timetürk, 2014).

Diaspora örgütlenmelerinin ticari ilişkilerin gelişmesindeki somut katkılarında, 54 Kafkas Kültür Derneği'ni bünyesinde barındıran Kafkas Dernekleri Federasyonu'nun (KAFFED), faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Kafkasya ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla T.C. Novorossisk Başkonsolosluğu aracılığıyla KAFFED ve Dostluk Kulübü, herkesin ve her sektörün katılabileceği ve Türk-Rus dış ticaretinin arttırılması, firmalar arasında yeni iş bağlantılarının kurulması ve Rusya pazarında Türk firmalarının bilinirliğinin sağlanması amacıyla, Ekonomi Bakanlığımızın desteğinde 09-11 Temmuz 2012 tarihlerinde Rusya

Federasyonu Krasnodar ve Adıgey Cumhuriyeti Maykop şehirlerine yönelik olarak ikili işbirliği görüşmeleri organizasyonu gerçekleştirmişlerdir, söz konusu ticari ilişkilerin geliştirilmesi faaliyetleri 18-24 Nisan 2013 tarihleri arasında düzenlenen gezilerle pekiştirilmiştir (KAFFED, 2013).

Ticari ilişkilerin kurulması geliştirilmesi süreçlerinde aktif faaliyetlerde bulunan önemli bir sivil toplum kuruluşu olan KAFFED dışında, diasporanın ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla kurmuş olduğu bir sivil toplum kuruluşu da mevcuttur. 1997 yılında faaliyete geçen Kafkas İşadamları Derneği (KAFİAD), *“Kafkasya bölgesindeki cumhuriyetlerle ve oradaki işadamları ile yakın ilişkiler kurmak suretiyle ortak projeler üretmek, böylece diasporadaki işadamları ile özelde Kafkasya Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin her yönden geliştirilmesine yardımcı olmak”* amacıyla kurulmuştur.

4. TÜRKİYE-KUZEY KAFKASYA İLİŞKİLERİNİN ÖĞRENCİ HAREKETLİLİĞİ BOYUTU

4.1. Uluslararası Öğrenci Hareketliliği

4.1.1. Kuramsal Çerçeve

Uzun yıllar siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler gibi alanlarda kullanılan uluslararasılaşma kavramı, 1980'lerin ilk yıllarından itibaren yaygın hale gelmiştir. Knight, ulusal/sektörel/kurumsal düzeylerde uluslararasılaşma kavramını, kurumsal ve ulusal seviyede yükseköğretimin amaç, görev yada temini hususlarının uluslararası, kültürlerarası yada küresel bir boyuta entegre etme süreci olarak ifade etmektedir (Knight, 2008).

Tablo 14: Uluslararasılaşma Parametreleri

Parametreler	Varolan Parametreler	Gerekçeler
Sosyo/Kültürel	-Milli Kültürel Kimlik -Kültürlerarası Anlayış -Vatandaşlığın Gelişimi -Sosyal ve Topluluk Gelişimi	Ulusal Düzey İnsan Kaynaklarının Gelişimi Stratejik Ortaklıklar Gelir Elde Etme
Politik	-Dış Politika -Ulusal Güvenlik -Teknik Destek -Barış ve Karşılıklı Anlayış -Ulusal Kimlik -Bölgesel Kimlik	Ulus İnşası/Kurumsal İnşa Sosyo/Kültürel Gelişim ve Karşılıklı Anlayış
Ekonomik	-Ekonomik Gelişme ve Rekabetçilik -İşgücü Piyasası -Finansal Destekler	Kurumsal Düzey Uluslararası Markalaşma ve Profil Kalite Artışı/Uluslararası standartlar Gelir Elde Etme
Akademik	-Akademik Ufkun Genişlemesi -Enstitülerin İnşası -Profil ve Statü -Kalitenin İyileştirilmesi -Uluslararası Akademik Standartlar -Öğrenme ve Araştırmada Uluslararası Eğilimler	Öğrenci ve Personel Gelişimi Stratejik Ortaklıklar Bilgi Üretimi

Kaynak: (Knight, 2008)

Uluslararasılaşmanın kavramsallaştırılmasında kullanılan sosyo/kültürel, politik, ekonomik ve akademik parametrelerden müteşekkil 4 ana parametre ile bu parametrelerin alt düzeyleri ve uluslararasılaşmanın gerekçelerini sunan bu çalışma, dünya çapındaki yükseköğretim sistemleri ve kurumları için uluslararasılaşmanın öneminin analizi için rehberlik etmektedir (Knight, 2008).

Uluslararasılaşma, ülkeler açısından sadece gelişmekte olan ve yükseköğretim alanında zayıflığı hissedilen ülkelerdeki değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelerdeki başarılı ve yetenekli öğrencileri de çekmek için rekabetçi politikalar üretmeye zorlayarak uluslararası öğrenci hareketliliğini teşvik edici tedbirler alınmasını sağlamakta ve ekonomik kalkınmadan kültürel etkileşime, bilginin üretiminden paylaşılmasına kadar olan etkileri dolayısıyla önemli bir kamu diplomasisi aracı olarak kullanılmaktadır.

Uluslararası öğrenci hareketliliğinin ortaya çıkışı oldukça eski zamanlara dayanmaktadır. Tarih boyunca bilim ve kültür merkezleri olarak ün salan bölgelerin, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen, ilim irfan peşinde koşan insanlara ev sahipliği yaptıkları bilinen bir gerçekliktir.

Uluslararası öğrencilerin yükseköğrenim görmek istedikleri ülke tercihlerinde, kendi ülkeleri ile gitmeyi planladıkları hedef ülkelerin sosyokültürel ve ekonomik yapıları belirleyici bir rol oynamaktadır. C. Macready ve C.Tucker'ın 2011 tarihli *“Who goes where and why? An overview and analysis of global education mobility”* adlı çalışmalarını kaynak olarak gösteren çalışmalarda, öğrencilerin ülke dışına çıkma isteği oluşturan etkenlerin *“itici”* ve hedef ülke yada eğitim kurumlarının tercihinde *“çekici”* etmenlerin etkili olduğu ifade edilmektedir (Özoğlu, 2012).

Talep edilen yükseköğretim imkanlarının kendi ülkelerinde kısıt olması ya da hiç bulunmaması, kültürel, entelektüel ve mesleki gelişim isteği ile gelecek eğitim ve iş hayatlarında kendilerinin daha iyi yerlerde görme istekleri uluslararası öğrenciler için önemli *itici etmenler* olmaktadır. Eğitimin kalitesi, dili, maliyeti, uluslararası tanınırlık, kolay vize alma süreci, mezuniyet sonrası sağladığı iş imkanları ise *çekici nedenler* olarak sıralanmaktadır.

Uluslararasılaşmanın temel unsurlarından biri sayılan uluslararası öğrenci hareketliliğinin ana ögesi olan uluslararası öğrenciler OECD *“Eğitime Bakış 2013”* raporunda, öğrenim amacıyla ülkesini terk eden ve başka bir ülkeye giden öğrenciler olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2013, s. 61). UNESCO’nun 2006 tarihli *“The Global Education Digest”* raporuyla, daha önceki yıllarda kullanılan “yabancı öğrenci” terimi yerine “uluslararası mobil öğrenci” terimi kullanılmaya başlanmış ve uluslararası mobil öğrenci teriminin açıklanmasında vatandaşlık, daimi ikamet ve bir önceki eğitim düzeyi kriterleri baz alınmıştır (UNESCO, 2006).

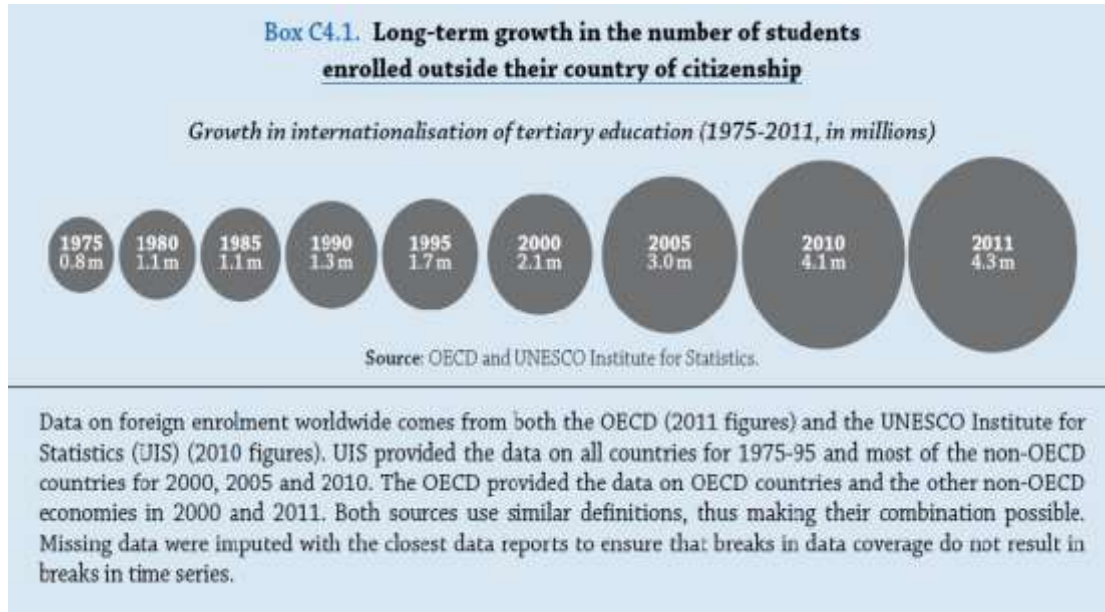
Uluslararası öğrenciler için vatandaşlık unsuru, ev sahibi ülkenin vatandaşı olmama şartını ifade ederken, daimi ikamet ev sahibi ülkede sadece eğitim süresince ikamet etme durumunu açıklamaktadır. Önceki eğitim düzeyi ise, şu anki eğitim düzeyine başlamak için geçerli olan bir önceki eğitiminin başka bir ülkeden alınmış olmasını ifade etmektedir.

Yükseköğretimde uluslararasılaşmanın olumlu etkileri bir tarafa konulduğunda uluslararasılaşmaya, kamu yararına kalması gereken yükseköğretimin ticareti yapılabilir özel bir mala çevirdiği gerekçesiyle eleştirel söylemler de yöneltilmektedir (Özerdem ve Demirkıran, 2011).

4.1.2. Uluslararası Öğrenci Hareketliliğine Genel Bakış

İtici ve çekici nedenlerin tesiri ve küreselleşmenin etkisiyle bilgiye kolay ulaşımın sağlanması dolayısıyla uluslararası düzeyde eğitim alan öğrenci sayılarında her geçen yıl artış yaşanmaktadır. Dünya’da öğrenci hareketliliğine dair en kapsamlı çalışmalar Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) bünyesinde yapılmaktadır. Bu kapsamda yapılmış en güncel çalışma OECD’nin “Eğitime Bakış 2013” raporundaki analizlerinde temel aldığı 2011 yılına dair verilerdir (OECD, 2013).

Şekil 4: Yıllara Göre Uluslararası Öğrenci Hareketliliği

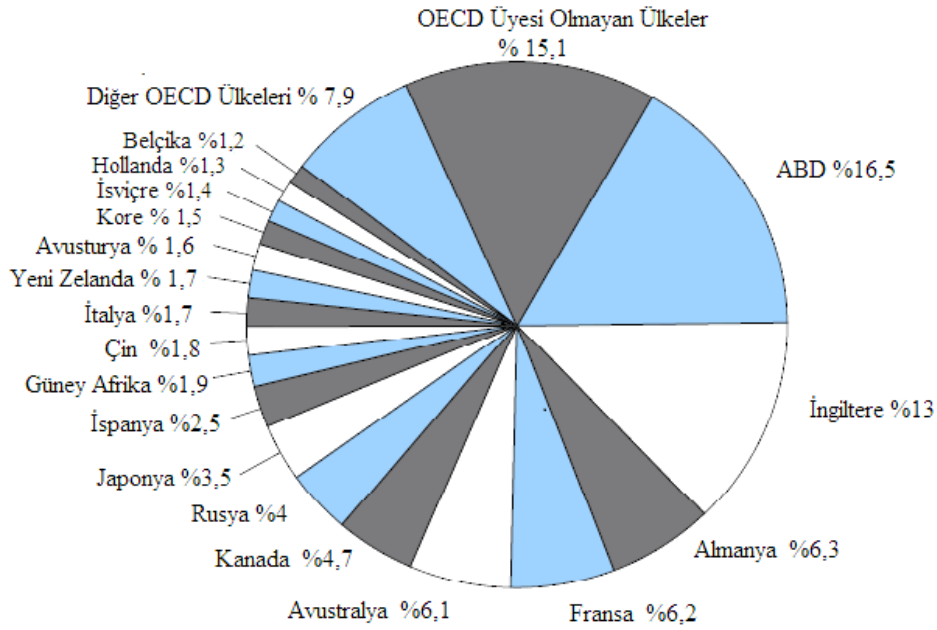

Kaynak: (OECD, 2013)

OECD ve UNESCO Institute for Statistics (UIS) verileri baz alınan Şekil 4’de kendi ülkesi dışında eğitim hareketliliğine katılan öğrenci sayısının 1975 yılında 800 bin civarında olmasına karşın 2011 yılına gelindiğinde bu rakamın 4.3 milyona ulaştığı ifade edilmektedir. Bir önceki yıl 4.1 milyon olarak gerçekleşen öğrenci hareketliliğinde %17’lik bir artış gerçekleşen verilerde, 1975-2011 arası dönemdeki yaklaşık 5 kata yaklaşan bir artış gözlenmektedir. Bu artış miktarı baz alındığında,

verilerin 2011 yılıyla sınırlı olması nedeniyle 2013-2014 akademik yılında gerçekleşmiş olan öğrenci hareketliliğine dair sayısal verilen 4.5 milyonu geçmiş olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

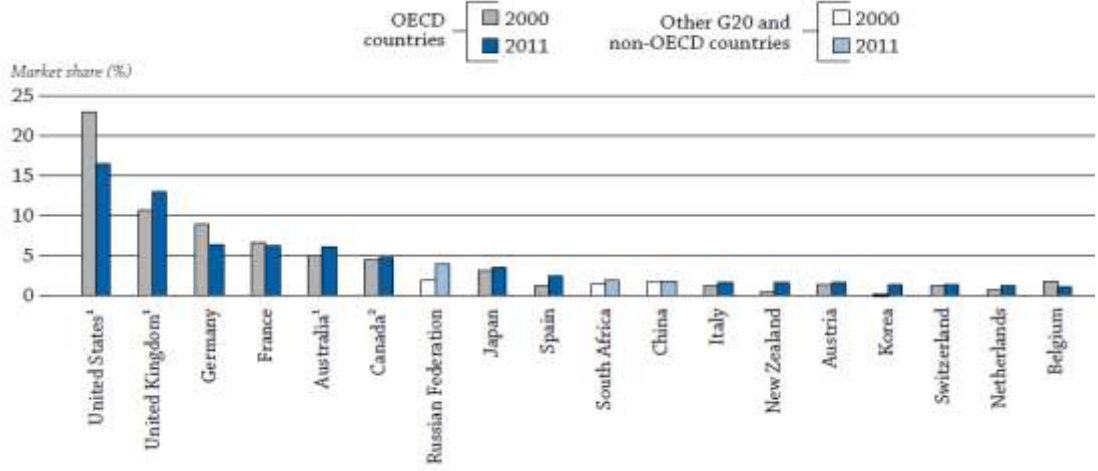
Şekil 5: Uluslararası Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Ülkeler

Kaynak: (OECD, 2013)

Uluslararası öğrencilerin eğitim gördükleri ülkelerdeki dağılımlarına bakıldığında, ABD'nin %16,5'lik oranla ilk sırada yer aldığı görünmektedir(Şekil 5). ABD'yi, %13 ile İngiltere, %6,3 ile Almanya, %6,2 ile Fransa ve %6,1 ile Avustralya takip etmektedir. Ülkelerin, 2000-2011 yıllarına dair karşılaştırmalı istatistiklerine bakıldığında ABD, Almanya ve Fransa'nın pazar paylarında düşüş yaşandığı göze çarpmaktadır. ABD'nin 2000'de % 23 düzeyinde seyreden pazar payı 2011 yılında %16,5 seviyesine gerilemiştir. İngiltere, Avustralya, Kanada, Japonya İspanya, Yeni Zelanda gibi ülkelerinde pazar payları artmıştır (Şekil 6).

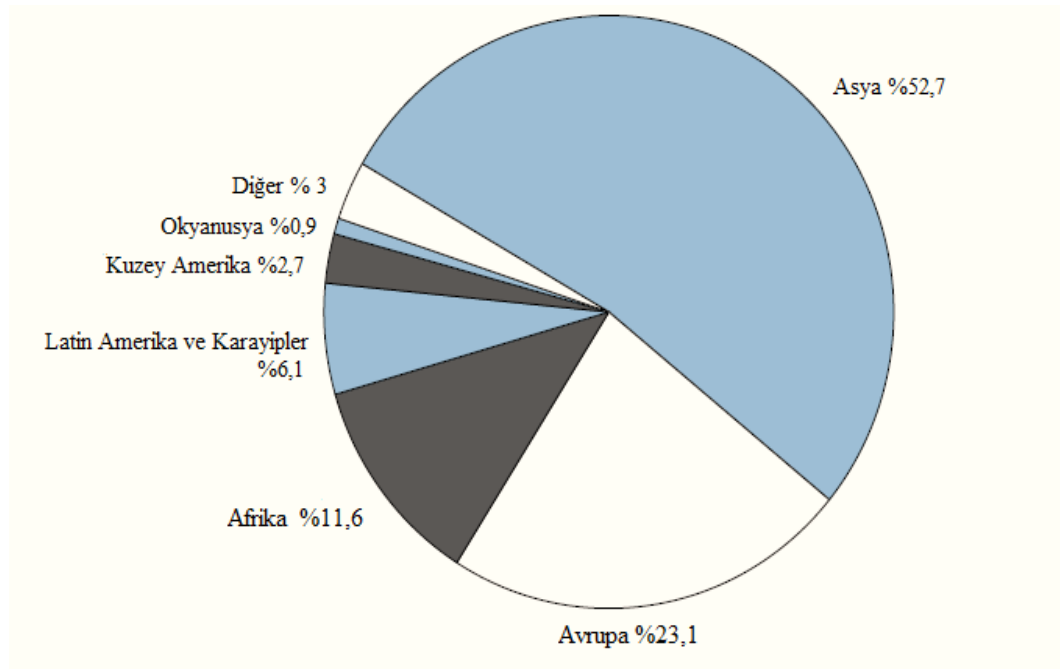
Şekil 6: Ülkelerin Uluslararası Öğrenci Payındaki Değişim (2000-2011)

Kaynak: (OECD, 2013)

Uluslararası öğrenci hareketliliği genellikle az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru olmaktadır. 2013 OECD raporunda, dünya çapındaki uluslararası öğrenci hareketliliği içerisinde %52,7'lik payı, Asya bölgesinden öğrenciler oluşturmaktadır. Asya Bölgesini, Avrupa, Afrika, Latin Amerika ve Karayipler takip etmektedir (Tablo 7).

Şekil 7: Uluslararası Öğrencilerin Geldikleri Bölgelere Göre Dağılımı (2011)

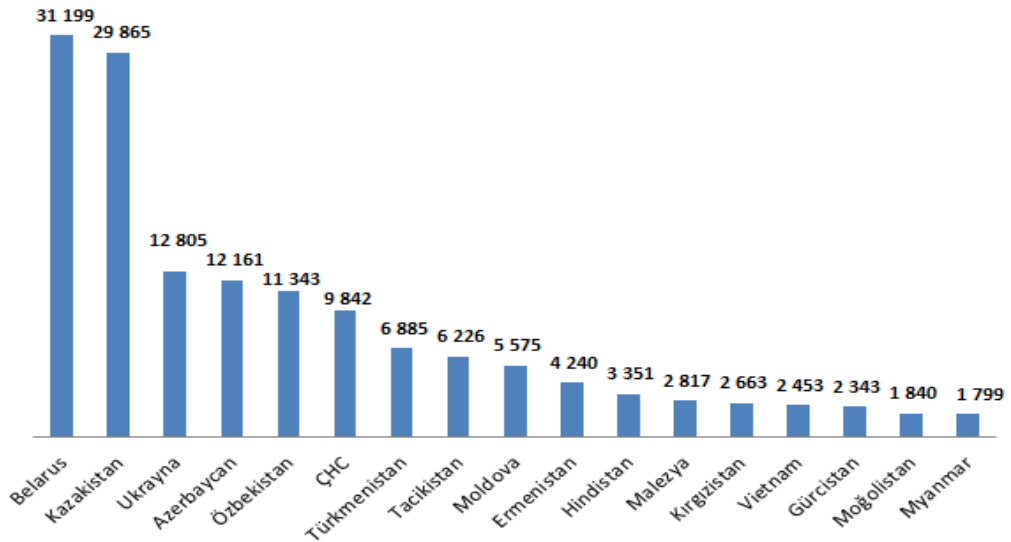
Kaynak: (OECD, 2013)

4.1.2.1. Rusya Federasyonu

4.1.2.1.1. Uluslararası Öğrenci Sayısı

Rusya tarafından ülkede eğitim alan uluslararası öğrencilere dair güncel bilgileri içeren bir çalışmaya ulaşılamadığından, en yakın zamana ait verileri içeren OECD verilerinden yararlanılmıştır. OECD tarafından yayınlanan 2013’de yayınlanan verilere göre, 2000 yılında sahip olduğu 41,210 uluslararası öğrenci sayısı ile dünya genelindeki uluslararası öğrenci hareketliliğinde %2’lik dilime sahip olan Rusya, uluslararası öğrenci sayısını 2011 yılı itibariyle 171,499’a çıkarmıştır. Günümüzde 4,3 milyonluk uluslararası öğrenci hareketliliğinde Rusya’nın pazar payı %4’tür.

Şekil 8: Rusya’da Uluslararası Öğrenci Sayıları (2011 verileri)

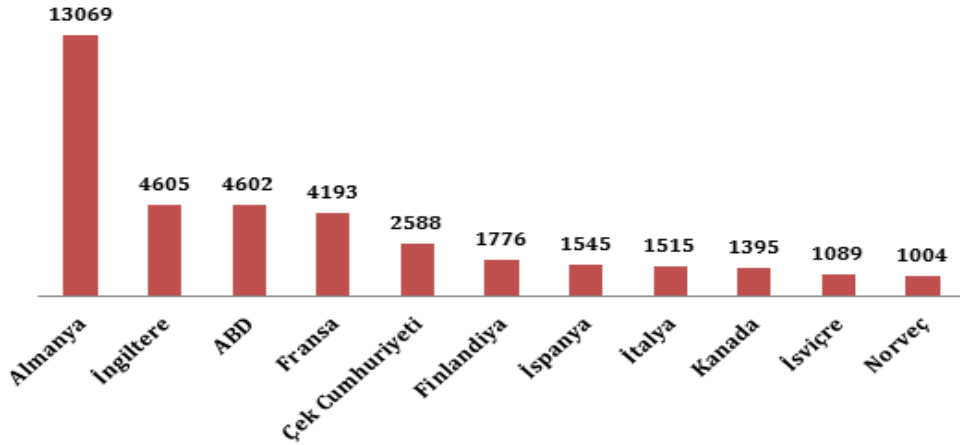
Kaynak: (OECD, 2013)

Rusya’da öğrencisi en çok bulunan ülke 31.199 öğrenciyle Belarus’tur. Belarus ile beraber 29.865 öğrencisi ile Kazakistan, 12.805 öğrencisi ile Ukrayna, 12.161 öğrenci ile Azerbaycan ve 11.343 öğrenci ile Özbekistan, ilk 5’te yer alan

ülkeler konumundadır. SSCB'nin birer parçalarını oluşturan bu ülkelerde, Rusça'nın yaygın olarak kullanılmakta ve Rusya'nın her düzeyde etkisi hala hissedilmektedir. Öğrencilerin tercihlerinde bu iki faktörün etkisi büyüktür.

Uluslararası öğrenci hareketliliği açısından alan ülke kadar gönderen ülke konumunda da olan Rusya'nın 2011 yılı verilerine göre 46.424'ü OECD ülkelerinde olmak üzere dünya genelinde 71.072 öğrencisi bulunmaktadır. (OECD, 2013) OECD'nin Rus öğrencilerin ülke tercihlerine dair yayınladığı verilerde OECD üyesi ülkeler arasında, Almanya (13.069), İngiltere (4.605), ABD (4.602) ve Fransa'nın (4.193) en gözde eğitim durakları olduğu görünmektedir. Söz konusu verilerde Türkiye'deki Rus öğrencilerin sayısı 516 olarak ifade edilirken, ÖSYM'nin 2012-2013 yılı istatistiklerinde RF'den gelen toplam öğrenci sayısı 713'e yükselmiş ve bunun 202'sini yeni kayıt yaptıranlar oluşturmuştur (ÖSYM, 2013).

Şekil 9: Ülkeleri Dışında Öğrenim Gören Rus Öğrencilerin Sayısı

Kaynak: (OECD, 2013)

4.1.2.1.2. Kota Uygulaması

Rusya’da eğitim alacak burslu öğrencilerin sayısı kota esasına göre belirlenmektedir. Her yıl alınacak uluslararası öğrencilerin sayısı, bir kararname ile kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Bu kota çerçevesinde de seçim işlemleri yürütülmektedir.

8 Ekim 2013 tarihinde, Rusya Başbakanı Medvedev imzasıyla 891 sayılı Rusya Federasyonu’nda eğitim alacak vatansızlar ile yabancı ülke vatandaşlarına tahsis edilecek kotalar hakkındaki kararname yayınlanmıştır. Federal Yasa’nın **“Rusya Federasyonu’nda Eğitim Hakkında”** konulu 78’inci maddesinin 3’üncü bölümüne dayanarak verilen kararlar, masrafları federal bütçeden karşılanmak üzere uluslararası öğrencilere verilecek kontenjan, en fazla 15 bin olarak belirlenmiştir (CIS-Legislation, 2013). Geçen yıl 10 bin olarak belirlenen bu kotada artış miktarı %50 olmuştur.

2012 yılında, RF Eğitim ve Bilim Bakanlığı’nca hazırlanan **“Rusya’da Yükseköğretim”** başlıklı raporda, 2011 yılında yükseköğretim kurumlarına alınacak yabancı uyruklu ve başka ülkelerde yaşayan Rus vatandaşlarının kontenjanları bölge, ülke ve düzey bazında açıklanmıştır. Bu rapora göre “Asya” bölgesinde tanımlanmış Türkiye’ye ayrılmış olan kontenjan toplam 70 olmakla birlikte bu kontenjan, 10 lisans, 10 lisansüstü ve 50 mesleki becerilerin gelişimi için eğitim programı olmak üzere dağıtılmıştır (RFEBB, 2012).

RF’de eğitim almak isteyen ve giderleri federal bütçeden karşılanacak olan uluslararası öğrencilerin seçim sürecinde RF Eğitim ve Bilim Bakanlığı (RFEBB) ile **Rossotrudnichestvo** etkili olmaktadır. Bahsi geçen 891 sayılı kararname uyarınca, geçtiğimiz günlerde Eğitim ve Bilim Bakanlığı’nın resmi internet sitesinde duyurusu yapılan 2014/2015 akademik döneminde uluslararası öğrencilerin kabulüne ilişkin

duyuru metninde gerekli belgelerin teslim tarihi 15 Nisan 2014 olarak belirtilmektedir. Duyuruda belirtilen gerekli belgelerin temin edilerek RFEBB'ye sunulmak üzere Rossotrudnichestvo'ya teslim edilmesi gerekmektedir. (Ministerstvo Obrazovaniya i Nauki Rossiiskoy Federatsii, 2014)

Öğrencilerin seçim süreci 3 aşamadan oluşmaktadır. **Birinci aşamada**, Dış ülkelerde öğrenci adaylarının seçimi Rossotrudnichestvo tarafından bu ülkelerin devlet eğitim organlarının, Rusya Büyükelçiliklerinin ve yurtdışı temsilciliklerimizin katılımıyla gerçekleştirilmektedir. **İkinci aşamada**, 2014-2015 eğitim öğretim yılında eğitim almaları için ülke makamları tarafından önerilen yabancı uyruklu kişilerin seçimi Rusya Eğitim ve Bilim Bakanlığı ile Rusya eğitim kurumları tarafından, birinci aşamada seçilen yabancı öğrenciler tarafından sunulan belgeler esas alınarak gerçekleştirilmekte, bu seçim sırasında yabancı uyruklu kişiler için, yurtdışında yaşayan Ruslar ve vatandaşlığı olmayan kişiler de dahil olmak üzere, kotalar Analitik bilgi sistemi yardımıyla oluşturulmakta ve dağıtılmaktadır. **Üçüncü aşamada**, önerilen adaylardan her biri hakkındaki bilgiler incelendikten sonra alınan sonuçlar Rusya Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından Rossotrudnichestvo'ya gönderilmekte ve gerek Rusya'nın ilgili ülkelerdeki büyükelçilik ve konsoloslukları ile ülkelerin Rusya'daki diplomatik temsilciliklerine bildirimde bulunmaktadır.

4.1.2.1.3. Türk Öğrencilerin Sayısı

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu'nun (USAK) "**Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine**" adlı raporun bir bölümünde, T.C. Moskova Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği kaynaklarından derlenen, 2012-2013 akademik yılındaki Türk öğrencilerin sayısına, il ve düzey dağılımlarına ilişkin veriler paylaşılmaktadır (USAK, 2013). Resmi kayıtlara göre, 2012-2013 öğretim

yılında, lisans (410), yüksek lisans (51) ve doktora (20) düzeylerinde toplamda 481 öğrenci burslu ve burssuz statülerde eğitim almaktadır. Eğitim Müşavirliği'nde kaydı bulunmayan adayların da var olabileceği ihtimali göz önünde tutulduğunda rahatlıkla 500'den fazla öğrencinin Rusya'da eğitim aldığı ifade edilebilecektir. Ağırlıklı olarak lisans eğitimi alan Türk öğrencilerin, eğitim bölgeleri tercihlerinde yüksek lisans ve doktora düzeylerinde Moskova ve St.Petersburg ön plana çıkarken, lisans düzeyinde Moskova, St.Petersburg, Kazan, Saratov, Nalçık gibi şehirler ön plana çıkmaktadır.

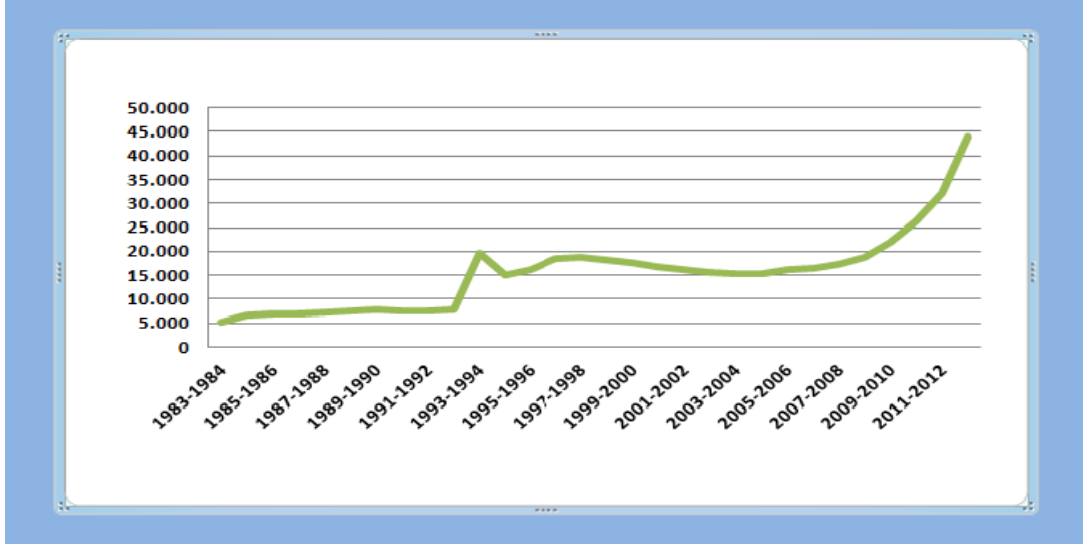
Eğitim için tercih edilen bölgeler arasında yer alan Kabardey Balkar Cumhuriyeti'nin başkenti Nalçık'te öğrenim görenlerin sayısı 23 olmakla birlikte burada öğrenim görmek isteyen adayların yönlendirilmelerinde diaspora örgütlenmelerinin önemli bir payı bulunmaktadır.

Rusya'da eğitim alan Türk öğrencilerin bir bölümünü de Akkuyu'da yapılacak nükleer santral için yapılan anlaşmalar uyarınca, nükleer araştırmalar alanında eğitim alan öğrenciler oluşturmaktadır. Halihazırda 114 olan öğrenci sayı, kademeli olarak 600'e çıkarılacaktır.

4.1.2.2. Türkiye

Türkiye'de eğitim almış/alan uluslararası öğrencilere dair 1983-2013 yılları arasını kapsayan veriler dikkate alındığında, 2004 yılına kadar dalgalı seyreden verilerde bu yıldan sonra istikrarlı yükselişlerin yaşandığı görülmektedir (Şekil 10). 1993-1994 yılındaki öğrenci sayısını bir önceki döneme nazaran hızlı yükseliş göstermiştir. Bu dönemdeki artış, Büyük Öğrenci Projesi (BÖP) kapsamında burslu öğrencilerin bu yıldan itibaren yoğun olarak Türkiye'ye gelmeye başlamasından kaynaklanmaktadır (Özoğlu, 2012).

Şekil 10: Türkiye’deki Uluslararası Öğrencilerin Sayısındaki Değişim

Kaynak: <http://www.osym.gov.tr/belge/1-128/sureli-yayinlar.html>

Türkiye'nin, çevresinde ve uzak coğrafyalarda cereyan eden hadiseler karşısında izlediğini aktif dış politikanın sonucu olarak, bölgesel ve uluslararası düzeyde etkinliğinin arttırmıştır. Son 10 yılda yaşanan uluslararası öğrenci sayısındaki artışta bu politikanın etkisi yadsınamaz.

Tablo 15: Yıllara Göre Türkiye’deki Uluslararası Öğrenci Sayıları (2008-2012)

Akademik Yıl	Yeni Kayıt			Toplam Öğrenci Sayısı			Önceki Öğretim Yılında Mezun Olanlar		
	T	K	E	T	K	E	T	K	E
2008-2009	4.254	1.318	2.936	18.720	6.201	12.519	1.797	679	1.118
2009-2010	5.270	1.653	3.617	21.948	7.493	14.455	1.877	698	1.179
2010-2011	7.273	2.420	4.853	26.228	9.111	17.117	1.980	755	1.225
2011-2012	8.627	2.612	6.015	31.933	10.841	21.092	2.066	756	1.310
2012-2013	13.082	4.283	8.799	44.025	15.189	28.836	2.364	876	1.488

Kaynak: <http://www.osym.gov.tr/belge/1-128/sureli-yayinlar.html>

Her ne kadar dünya çapında 4,3 milyona ulaşan öğrenci hareketliliği verilerinde ABD, İngiltere, Almanya gibi ülkelerin çok gerisinde kalsa da, ÖSYM verilerine göre Türkiye 2012-2013 akademik yılında 44.025 uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır (ÖSYM, 2013). Uluslararası öğrenci sayısının 15.298 olduğu 2003-2004 akademik yılı ile 2012-2013 öğretim yılı arasında uluslararası öğrenci sayısında % 187 artış yaşanmıştır (Tablo 16).

Tablo 16: Türkiye’de En Fazla Öğrenci Bulunan Ülkeler (2012-2013)

Ülke	Toplam	Yeni Kayıt
Azerbaycan	7.543	2.171
Türkmenistan	6.192	2.625
KKTC	4.330	206
Almanya	1.822	444
Afganistan	1.750	744
Yunanistan	1.704	314
İran	1.690	408
Bulgaristan	1.263	395
Suriye	962	418
Kazakistan	964	245
Kırgızistan	949	257
Moğolistan	929	127
Kosova	751	310
Rusya	713	202
Diğer	12.463	

Kaynak: (ÖSYM, 2013)

2012-2013 öğretim yılı itibariyle Türkiye’de en fazla öğrencisi bulunan ülke Azerbaycan’dır (Tablo 17). Azerbaycan’ın Türkiye’de 7543 öğrencisi bulunmaktadır. Azerbaycan’ı, Türkmenistan (6192), KKTC (4330) ve Almanya (1822) izlemektedir. Rusya’dan gelen öğrenci sayısı ise 713’tür. Türkiye ile tarihsel, kültürel bağları bulunan ve yakın coğrafyalardan gelen öğrenciler tüm öğrenci

sayısının yaklaşık olarak 4'te 3'ünü oluşturmaktadır. Coğrafi yakınlık dikkate alındığında, Çin (346), Avustralya (98), Hindistan (45) ve ABD (149) gibi uzak coğrafyalardan gelen öğrenci sayısının çok da fazla olmadığı göze çarpmaktadır.

4.3. Türkiye-Kuzey Kafkasya Öğrenci Hareketliliğinde Önemli Aktörler

Dünya'daki uluslararası öğrencilere dair veriler temel alındığında, öğrenci hareketliliği küresel anlamda artan bir seyir izlemektedir. Gerek öğrencilerin bilgiye erişiminin içinde bulunduğumun yüzyılda iyice kolaylaşmış olması, gönderen/ev sahibi ülkelerin öğrenci hareketliliği noktasındaki teşvik edici uygulamaları bu artan trendde en önemli etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzey Kafkasya özelinde durum değerlendirildiğinde, Türkiye'ye doğru yönelen öğrenci hareketliliğinde kamu kurumlarımız ve diaspora sivil toplum kuruluşların ana aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.1. Türkiye'den Kuzey Kafkasya'ya Yönelim

4.3.1.1. Diaspora Örgütlenmeleri

Çeşitli gerekçelerle anavatanlarından ayrı düşen, yeni bir coğrafyada/bölgede hayat kuran diasporik toplumlar, evsahibi ülkedeki yeni hayatlarını/yaşam tarzlarını benimsemeye başlamışlar ancak anavatan hasretini her zaman yüreklerinde taşımışlardır. Alışmış oldukları koşullarında etkisiyle anavatana temelli geri gidemeyen bu toplumlar, sivil toplum kanalları vasıtasıyla kültürel kimliğin korunması ve anavatanla sürekli ilişkilerin kurulması/devam ettirilmesi noktasında önemli adımlar atmaktadırlar. Türkiye'de bulunan Kuzey Kafkasya kökenli STK'lar da, anavatanda eğitim almak isteyen Çerkesler için yol gösterici faaliyetlerde bulunmaktadır.

Türkiye'den Kuzey Kafkasya'ya öğrenci hareketliliği'nde diaspora örgütlenmelerinden, daha önce ticari faaliyetlerinden de bahsedilen, **Kafkas Dernekleri Federasyonu**'nun önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Federasyon, Adıgey ve Kabardey Balkar Bilim ve Eğitim Bakanlıkları ile yapılan görüşmeler neticesinde diasporada yaşayan Çerkesler için sağlanan kontenjanlar dahilinde bu cumhuriyetlere Türkiye'den gidecek öğrencilerin seçim işlemlerini yürütmektedir. Bu işbirlikleri neticesinde 1993'ten beri Kabardey Balkar Cumhuriyeti'ne Türkiye'den, her yıl ortalama, 20 burslu öğrenci göndermişlerdir. 2011 yılında Adıgey Cumhuriyeti makamları ile öğrenci programları için yürütülen görüşmeler neticesinde, Adıgey Devlet Üniversitesi ile Maykop Devlet Teknik Üniversitesi'nin Rusya Eğitim Bakanlığına başvuruları sonucunda 2011-2012 akademik yılında diasporada yaşayanlar için Adıgey Devlet Üniversitesi'nde 50, Maykop Devlet Teknik Üniversitesi'nde 20 kontenjan ayrılmıştır. Bu kontenjanlar içinde Adıgey Devlet Üniversitesi'nde sağlanan 50 kontenjanın 20'si, Maykop Devlet Teknoloji Üniversitesi'nde sağlanan 20 kontenjanın 10'u Kafkas Dernekleri Federasyonunca kullanılmak üzere Türkiye'ye ayrılmıştır (KAFFED, 2011). Kontenjandan yararlanarak diasporadan gidecek öğrenciler için federal bütçeden burs ve üniversite yurtlarında ücretsiz konaklama imkanları sunulmuştur. Öğrencilerin seçim sürecinde ilgili üniversitelerden gelen heyetlerle Federasyon yetkilileri, kontenjanlardan yararlanmak isteyen Kafkas kökenli öğrenciler için İstanbul, Adapazarı, Düzce, Ankara, Kahramanmaraş-Göksun ve Kayseri illerinde tanıtım toplantıları düzenlemiştir.

Diaspora örgütlenmeleri Türkiye'den Kuzey Kafkasya'ya öğrenci göndermede etkili olduğu kadar bölgeden Türkiye'ye olan yönelimde de bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 1995 yılında İstanbul'da kurulan **Kafkas Vakfı** da

kuruluş döneminde Kuzey Kafkasya'dan Türkiye'ye öğrenci getirme, bölgeye öğretmen gönderme, Nalçık'te İslam Enstitüsü kuruluşuna aktif destek verme, bölge cumhuriyetlerinde yaygın eğitim etkinlikleri düzenleme gibi eğitim faaliyetlerinde bulunmuştur. 2007 yılında Elbrus İnsani Yardım ve Kültür Derneği adıyla kurulan ancak 2012 yılında adı *Kafdağı Eğitim ve Kültür Derneği* olarak değişen sivil toplum kuruluşu, bölgede dini değerler üzerine sunmuş olduğu eğitim hizmetleri, yerelde temas ettikleri öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle, Türkiye'de eğitim alma hevesi taşıyan Kuzey Kafkasyalı öğrencilerin Türkiye'deki eğitim imkânlarından haber olmaları ve doğru adreslere yönlendirilebilmeleri noktasında önemli katkılar sunmaktadır.

4.3.1.2 Anavatana Yerleşen Vatandaşlar

Türkiye'den Kuzey Kafkasya'ya yönelen öğrenci hareketliliğinde diaspora örgütlenmelerinin karşısında oldukça küçük bir faaliyet olarak kalsa da bireysel gerekçelerle anavatana dönen orada yeni bir hayat kurmak isteyen Türk vatandaşlarının da etkisi bulunmaktadır. Türkiye'de eğitimlerini bitiren/yarıda bırakan aile fertleri, Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinde eğitim faaliyetlerinin içerisinde yer alarak bu hareketliliğin bir parçasını olabilmektedir.

4.3.2 Kuzey Kafkasya'dan Türkiye'ye Yönelim

Türkiye'den Kuzey Kafkasya'ya yönelen öğrenci hareketliliğinde sivil toplum kuruluşları ana aktör olarak karşımıza çıkarken, Kuzey Kafkasya'dan Türkiye'ye olan hareketliliklerde genelde kamu kurum ve kuruluşlarımızın yürüttüğü faaliyetler etkili olmaktadır.

4.3.2.1 Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı

Kuzey Kafkasya, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teşkilat yapısı içerisinde Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Avrasya Ülkeleri Daire Başkanlığı'nın görev alanında bulunmaktadır. Başkanlık, gerek dini hizmetlerin bölgeye aktarılması gerekse bölgeden gelerek Türkiye'de ilahiyat/imam hatip eğitimi alacak öğrencilere sağlanan desteklerle eğitim ve öğrenci hareketliliği noktasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu faaliyetleriyle Diyanet İşleri Başkanlığı, bölgedeki en faal kamu kurumumuz olarak öne çıkmaktadır.

Başkanlık, özerk cumhuriyetlere gerçekleştirdiği ziyaretlerle işbirliklerini pekiştirici adımlar atmaktadır. DİB eski Başkanı Ali Bardakoğlu, Karaçay Çerkes Cumhurbaşkanı ile Müftüsünün davetlisi olarak 25-27 Eylül 2009 tarihleri arasında Karaçay-Çerkes'e ziyaret gerçekleştirmiştir (Gerek, 2011). Bardakoğlu temasları kapsamında 27 Eylül 2009'da Adıgey'e gerçekleştirdiği ziyaret, Din İşleri Yönetim Kurulu eski Başkanı İsmail Öner'in ziyaretinin ardından gerçekleştirilmiş ikinci üst düzey ziyaret olmuştur. Adıgey müftüsü ile yapılan görüşmede Kabardey-Balkar ve İngusetya Müftüleri de hazır bulunmuştur (Kılıç, 2011).

Aralık 2012'de Bakü'de düzenlenen "*Devlet ve Din: Değişen Dünyada Hoşgörünün Arttırılması*" konulu 1. Uluslararası Bakü Forumu'na katılan DİB Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez, Kafkas Müslümanları Dini İdaresi Başkanı Allahşükür Paşazade'yi ziyaretinde Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerine hiç gitmediğini ve bu ziyaretleri Paşazade ile gerçekleştirmek istediğini açıklamıştır (1News, 2012).

4.3.2.1.1. Dini Hizmetler

Diyanet İşleri Başkanlığı, özerk cumhuriyetlerle yaptığı işbirlikleri neticesinde, Müslüman bölge halkına hizmet sunmak üzere özellikle Ramazan aylarında bölgeye din görevlileri göndermektedir. DİB'in bölgeye sunmuş oldukları hizmetlere dair 2011 tarihli Avrupa Diyanet Dergisi'nde, işbirliği mekanizmalarının en çok geliştiği bölgeler Karaçay- Çerkes ve Kabardey-Balkar olduğu görülmekte ve hemen hemen her dönem devamlı görev yapan din görevlilerin bulunduğu tek cumhuriyetin ise Karaçay-Çerkes olduğu ifade edilmektedir (Kılıç, 2011). Bu iki özerk cumhuriyet dışında Adıgey ve Dağıstan'a da çeşitli dönemler de din görevlileri gönderilmiştir.

2011 verilerine göre, genellikle Ramazan aylarında yoğunlaşmak üzere, özerk cumhuriyetlerde din görevlileri görevlendirilmiştir. 2011'e kadar Ramazan aylarında **Adıgey**'de 8 din görevlisi görevlendirilmiş ve Çerkesçe bilen bir din görevlisi 3 ay süreyle bölgede hizmet sunmuştur. 2000'li yılların başına kadar **Dağıstan**'a daimi olarak 4 ve 1997 yılı Ramazan ayında 9 din görevlisi gönderilmiştir. **Kabardey Balkar**'da ise 2000'e kadar daimi bir görevli bulundurulmuş, 2010 yılına kadar 23 din görevlisi gönderilmiş ve 2010 Ramazan ayında Rusça bilen 3 personel görevlendirilmiştir. **Karaçay Çerkes'te**, Karaçay-Çerkes İslam Enstitüsü'nde görev yapmak üzere personel görevlendirilmiş ve Ramazan ayı dolayısıyla 25 din görevlisi görevlendirilmiştir (Kılıç, 2011). Çeçenistan, İnguşetya ve Kuzey Osetya dini hizmetlerin en az olarak sunuldukları özerk bölgeler olmuştur.

4.3.2.1.2. İlahiyat ve İmam Hatip Öğrencileri

Müslüman soydaş ve akraba topluluklarımızın yaşadığı bölgelerdeki dini ihtiyaçların giderilmesi, Türkiye ile dostluk köprülerinin kurulması amacıyla, 2006 yılında Türkiye Diyanet Vakfı, lise düzeyinde imam-hatip eğitimi alacak öğrenciler getirmeye başlamıştır. Proje kapsamında bugüne kadar 1.045 öğrenciye burs verilmiş, 562 öğrenci eğitimini tamamlayarak mezun olmuştur. Türkiye’de imam-hatip eğitimi alan öğrenciler Kayseri Mustafa Germirli Uluslararası Anadolu İHL (407 öğrenci), İstanbul Fatih Sultan Mehmet Uluslararası Anadolu İHL (214 öğrenci) ve Konya Selçuklu Mevlana Uluslararası Anadolu İHL (180 öğrenci)’de eğitim almaktadır. (TDV, Erişim 15.06.2014)

Türkiye Diyanet Vakfı ile Diyanet İşleri Başkanlığı, lise düzeyinde imam-hatip öğrencilerinin yanında yükseköğretim düzeyinde ilahiyat öğrencileri de getirmektedir. Bu kapsamda sunulan hizmetlerin genel olarak Dağıstan’da yoğunlaştığı görülmektedir. Sunulan hizmetler kapsamında, 2011 tarihli verilere göre, *Dağıstan*’dan Kur’an kurslarına 202, imama-hatip liselerine 23, İlahiyat fakültelerine 132 öğrenci getirilmiştir (Kılıç, 2011). *Kabardey Balkar*’dan ise 157 Kur’an kursu talebesi, 39 İmam-Hatip Lisesi öğrencisi, 11 lisans düzeyinde ilahiyat öğrencisi getirilmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı verilerine göre, halihazırda Rusya Federasyonu’ndan 34 öğrenci Türkiye’de çeşitli düzeylerde eğitim almaktadır. Tablo 17’de görüldüğü üzere, Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinden 8 öğrencinin yer aldığı görülürken, ülkesi Rusya olarak gösterilen adaylar içerisinde de Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinden öğrencilerin bulunduğu değerlendirilmektedir (TDV, 2014).

Tablo 17: Mevcut İlahiyat ve Lise Düzeyindeki Öğrenci Sayıları

ÜLKE	DÜZEY				TOPLAM
	Lise	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	
Çeçenistan				1	1
Dağıstan			1	1	2
İnguşetya	1	1			2
Kabardey-Balkar			2		2
Karaçay-Çerkes			1		1
Rusya	14	4	2		20
Tataristan		4		2	6
TOPLAM	15	9	6	4	34

Türkiye Diyanet Vakfı verilerine göre, 2012-2013 öğretim yılı sonu itibariyle, proje kapsamında lise düzeyinde 701, lisans düzeyinde 422, yüksek lisans düzeyinde 193, doktora düzeyinde ise 47 olmak üzere 1363 mezun verilmiştir. Bu dağılım içerisinde Dağıstan'dan 10 lisans, 9 yüksek lisans; İnguşetya'dan 3 lise düzeyinde mezun verilmiştir. (TDV, 2014)

4.3.2.2. Milli Eğitim Bakanlığı

4.3.2.2.1. Büyük Öğrenci Projesi

Türkiye, SSCB sonrası dönemde de özerk statüde varlıklarını devam ettiren Kuzey Kafkasya cumhuriyetleriyle ilişkilerinde Türkiye’de eğitimi teşvik edici politikalar uygulamıştır. Bu kapsamda 1992 yılında uygulamaya konulan ve Milli Eğitim Bakanlığı’nca yürütülen “*Büyük Öğrenci Projesi*” (BÖP) önemli bir dış politika hamlesi olmuştur. Tarihsel ve kültürel bağların güçlendirilmesi hedefi taşıyan BÖP kapsamında, bölgede mukim Türk ve Akraba Topluluklarına mensup bireylerin Türkiye’de burslu statüde eğitim alabilmeleri için kontenjanlar ayırmıştır. Kontenjanlar ağırlıklı olarak yükseköğretim düzeyinde kullanılmak üzere tahsis edilmiştir.

Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklardan öğrenci getirilmesi amacıyla uygulamaya konulan “Büyük Öğrenci Projesi”nin ilk yıllarında karşılaşılan sorunlar nedeniyle 1995 yılında Türki cumhuriyetler ile Türk ve Akraba Topluluklar Sınavı (TCS) uygulamasına gidilmiş ve Türkiye’de burslu eğitim alacak öğrencilerin yazılı sınav usulüyle belirlenmesi uygulamasına gidilmiştir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kosova gibi ülkelerde sınav belirlenebilen öğrenciler olduğu gibi, TCS’nin yapılamadığı ülke ve topluluklardan gelecek öğrencilerin seçiminde yerel makamlar etkili olmuş ve bu makamlarca uygun görülen öğrencilere dair burslandırma işlemleri yapılmıştır. BÖP sürecinde karşılaşılan aksaklıklar ve projeden beklenen verimin alınamaması, projenin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır.

2011 verilerine göre, 1992-2010 arası dönemde '*Devlet ve Hükümet Bursları*' çerçevesinde 62.278 burs kontenjanı tahsis edilmiş, ancak bunun 37.674'ü kullanılmıştır. Projede mezun olan öğrenci sayısı 8.914'tür. Kullanılan 37.674'lük kontenjanın detayına bakıldığında öğrencilerin 16.490'ının bursunun kesildiği, 9.574'ünün mezun olduğu görülmektedir (MEB, 2011). Başarısızlık, devamsızlık gibi nedenlerle bursları kesilen öğrenciler, kullanılan kontenjanın %43'lük bir dilimini oluşturmaktadır.

4.3.2.2.2. 1992-2010 Arası Dönemde Kuzey Kafkasyalı Öğrenci Verileri

Türki Cumhuriyetler ile Türk ve Akraba Topluluklara tahsis edilen burslandırma faaliyetlerini yürüten Milli Eğitim Bakanlığı'nın verilerine göre, 1992-2010 yılları arasını kapsayan sürede Kuzey Kafkasya bölgesinde bulunan özerk cumhuriyetlere 1149 kontenjan tahsis edilerek bunun 788'i kullanılmıştır (Tablo 18). Devlet ve Hükümet Burslarının genel değerlendirilmesinde öğrenci başarı oranlarının düşüklüğü mevzuu, Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyetler özelinde de geçerli görünmektedir. Kullanılan kontenjan içerisinde, 76 mezun rakamıyla mezunların oranı % 10'a tekabül etmektedir. Veriler değerlendirildiğinde, Kuzey Kafkasya bölgesinde bursların doğru kişilerce kullanılmadığı ve hedefine ulaşmadığı sonucu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

MEB istatistiklerinde Adıgey, Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkes, Çeçenistan, İnguşetya, Dağıstan özerk cumhuriyetleriyle ilgili veri bulunmasına karşın, Kuzey Osetya'ya verilen kontenjanlara ilişkin veriler eklenmemiştir. Zira, MEB'den YTB'ye aktarılan devlet bursusu öğrencilere ait bilgilerde, Kuzey Osetya'dan 2000'li yılların başında burslandırılarak halihazırda öğrenciliği devam edenlere ait bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 18: Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri Burslandırma Verileri (1992-2010)

Özerk Cumhuriyet	Verilen Kontenjan	Kullanılan Kontenjan	Kullanılmayan Kontenjan	Bursu Kesilen	Mezun
Adıgey	43	23	20	19	3
Çeçenistan	242	188	54	150	26
Dağıstan	295	166	109	145	22
İnguşetya	108	84	24	76	5
Kabartay-Balkar	222	150	72	135	12
Karaçay-Çerkes	239	177	62	169	8
Toplam	1149	788	341	694	76

Kaynak: (YTB, 2014)

4.3.2.3. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

1992’de başlanan Büyük Öğrenci Projesi, zaman içerisinde projede yaşanan sıkıntılar dolayısıyla istenen beklentileri karşılayamamıştır. BÖP’e dair yapılan **“Büyük Öğrenci Projesinin Değerlendirilmesi (1992-2008)”** adı kapsamlı bir raporda projenin başarısızlığında etkili olan etmenler tespit edilmeye çalışılmıştır. Strateji belgesinin yoksunluğu, kurumsal hazırlıksızlık, diğer ülkelerin burs programlarıyla rekabet edebilecek düzeyde olmaması, tanıtım yetersizliği, öğrenci bazında sunulan imkanların daralması, öğrencilerin karşılaştığı yoğun bürokrasi gibi etmenler BÖP’ün başarısızlığındaki etmenler olarak sıralanmıştır (Vural ve Alkan, 2008). O.Gündüz’e göre bu çalışma, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’nın kurulması ve Uluslararası Öğrenci Strateji Belgesi’nin oluşturulması gerekliliğini ortaya koyan ilk bilimsel rapordur (Gündüz, 2012).

2010 tarihli ve 5978 sayılı Teşkilat Kanunuyla Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) kurulmuştur. İlgili Kanun'un 1'inci maddesinde YTB'nin görevlerinin:

“a) Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızla ilgili çalışmalar yapmak ve sorunlarına çözüm üretmek,

b) Soydaş ve akraba topluluklar ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bu topluluklara yönelik faaliyetler yürütmek,

c) Avrupa Birliği çerçevesinde yürütülen projeler hariç olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarınca ülkemizde eğitim görmesi uygun görülenlerle, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ülkemize gelen öğrencilerin, ülkemizdeki eğitim süreçlerinin başarılı bir şekilde sonuçlandırılması için her türlü esası belirleyerek, ilgili kurumlar arasındaki koordinasyonu sağlamak” olduğu ifade edilmektedir.

İlgili kanunun 19'uncu Maddesi ise, BÖP'ün başarısızlıkla sonuçlanmasının belki de en büyük gerekçesi olan uluslararası öğrenci alanında sistematik politikalarından yoksunluğun giderilmesi noktasında *“uluslararası öğrenci stratejisini ülkemiz menfaatleri çerçevesinde belirleme”* yetkisi, Uluslararası Öğrenciler Daire Başkanlığı sekreteryasında Uluslararası Öğrenciler Değerlendirme Kurulu'na verilmiştir.

Bu çerçevede, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası öğrencilere yönelik politika ve esaslarını tespit etmek amacıyla *“Uluslararası Öğrenci Strateji Belgesi”* hazırlanması için bir ihtisas komisyonu oluşturulması kararı, 28 Eylül 2010 tarihli Uluslararası Öğrenciler Değerlendirme Kurulu toplantısında alınmış ve yine 2010 yılında *“Uluslararası Öğrenciler Strateji Belgesi”* oluşturulmuştur.

Oluşturulan strateji belgesinde, uluslararası öğrencilerle ilgili yapılan çalışmaların ülkemizin bölgesel ve küresel vizyonu ile uyumlu, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerimizin gelişimine katkı sağlayan, dinamik ve gelişmelere adapte olabilen, kontenjan belirleme kriterlerini tanımlayan, öğrenci seçim sisteminin esaslarını ortaya koyan, soydaş ve akraba topluluklarla ilgili öğrenci çalışmalarına yönelik temel politikaları içeren, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın çocuklarının ülkemizde eğitim alabilmeleri için uygun şartları sağlayan, öğrencilere sunulacak rehberlik hizmetlerini içinde barındıran ve mezuniyet sonrası ilişkileri tanımlayan politikalar için yol gösterici niteliklerde olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca strateji belgesinde, Orta Asya ve Balkanlar'daki soydaş akraba topluluklardan çok sayıda başarılı öğrencilerin ülkemize getirilmesi, uluslararası rekabete katılma ve yabancı öğrenci potansiyelinden daha çok pay alma anlamında Çin ve Hindistan başta olmak üzere Asya ve Uzakdoğu ülkelerine stratejik önem verilmesi, dini-kültürel bağlarımızın kuvvetli olduğu Orta Doğu ülkelerinden özellikle yurtdışına çok sayıda öğrenci gönderen Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak ve Filistin'e özel önem verilmesi, ülkemizin genişleyen dış politika perspektifleri çerçevesinde Afrika ve Güney Amerika ülkelerine yönelik yeni yaklaşımların geliştirilmesi, Zimbabwe, Nijerya, Tunus ve Kenya ile Meksika, Kolombiya, Brezilya ve Peru'dan uluslararası öğrenci çekme noktasında kapsamlı tanıtım faaliyetlerine başlanması hedefleri belirlenmiştir.

4.3.2.3.1. Türkiye Bursları

2012 yılı itibariyle devlet kurumlarımız tarafından verilen devlet ve hükümet burs programları gibi çeşitli adlarla verilen burs programları "*Türkiye*

Bursları” markası altında birleştirilmiştir. Son üç yıldır, ülkemizde çeşitli düzeylerde burslu statüde eğitim alacak uluslararası öğrencilerin başvuru, değerlendirme, mülakat ve seçim süreçleri Türkiye Bursları uygulama ve esasları çerçevesinde yürütülmektedir.

Türkiye Bursları uygulamasıyla başvuru, kontenjan, seçim usullerinin belirlenmesinde değişikliğe, sunulan imkanlar bakımından ise iyileştirmeye gidilmiştir. TB başvurularında online başvuru sisteminin esas alınması ve gerekli belgelerin başvuru sistemine yüklenerek gerçekleştirilmesiyle, TB tüm dünya ülkelerinden adayların başvurabileceği, adaylara fırsat eşitliğinin sunulduğu bir yapı haline dönüştürülmüştür. Devlet Bursları kapsamında olduğu üzere 57 ülkeyle sınırlı kalmamış, online başvuru sistemiyle daha çok adaya ulaşılabilmiş ve 170 civarında ülkeden başvurular alınmıştır. Online başvuru sistemi, sunmuş olduğu **Rusça** altyapı desteğiyle de, Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerinden öğrencilerin de rahat bir şekilde başvuru yapabilmelerine imkân tanımıştır.

TB ile ülkelere ayrılan kontenjan hususunda değişikliğe gidilmiştir. Devlet bursları kapsamında olduğu üzere, ilgili ülke veya topluluklar için tek tek düzenlenen kontenjanlar yerine ilgili ülke veya toplumların ihtiyaçlarını ön planda tutan, ilgili ülkeden yapılan başvuru sayılarını, başvuran adayların niteliklerini ve ülke içi dinamikleri dikkate alan esnek kontenjan uygulamasına geçilmiştir.

Uygulamada değişikliğe gidilen diğer bir husus ise Öğrencilerin seçim süreçlerinde yaşanmıştır. Burslu öğrencilerin seçimlerinde **Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Toplulukları Sınavı** (TCS) kaldırılmış, adayların akademik geçmişini, mezuniyet başarı notunu, ulusal/uluslararası sınav skorları, ulusal/uluslararası dereceler, ödüller, bilgi birikimlerini, tecrübelerini, yeteneklerini esas alan bütüncül bir değerlendirme yöntemi takip edilmeye başlanmıştır.

Başvurular sırasında kendileri hakkında sunmuş oldukları detaylı bilgiler doğrultusunda kapsamlı bir uzman değerlendirmesi neticesinde, adaylar yüzyüze görüşmelerde bulunmak üzere mülakatlara davet edilmektedir.

Türkiye, TB kapsamında sunulan genişletilmiş burs imkanlarıyla uluslararası öğrenci hareketliliğinde yeni bir önemli bir aktör haline gelmeye başlamıştır. Burs miktarlarında önemli artışlar yapılmıştır. 2007-2008 akademik yılında 170-TL aylık burs alan lisans düzeyindeki uluslararası öğrencilerin bursları 2014 yılında 550-TL'ye yükselmiştir. Günümüzde Yüksek lisans düzeyindeki öğrencilere 800-TL burs ödemesi yapılırken, doktora düzeyinde öğrenciler 1100-TL burs almaktadır.

4.3.2.3.2. Kuzey Kafkasyalı Burslu Öğrencilerin Mevcut Durumları

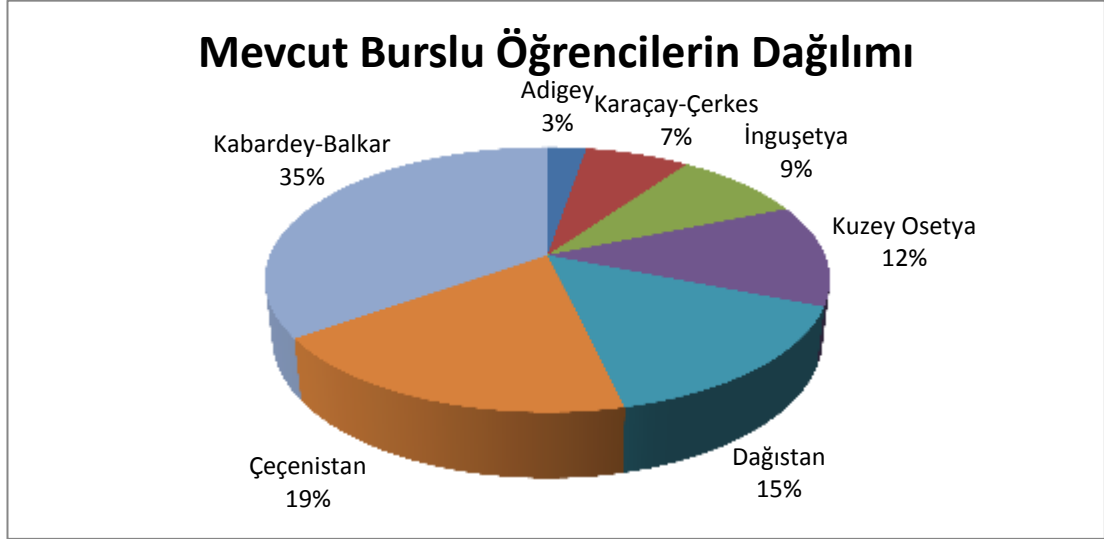
Halihazırda burslu öğrencilerin etnisitelerine dair tutulan bir veri bulunmadığından, Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerindne gelen öğrencilerin etnik kökenlerine dair tespitler oldukça zordur. Bu nedenle bursluluk statüleri devam eden rusya uyruklu öğrencilerin ikamet durumları esas alınarak yapılan tespitlerde, Kuzey Kafkasya'dan 114 öğrencinin bursluluk durumunun aktif olduğu görülmektedir.

Bahse konu özerk cumhuriyetlerden, halihazırda bursluluk statüleri devam öğrencilerin burslandırılma dönemleri 2001-2013 yılları arası dönemi kapsamaktadır. En erken 2001 yılında burslandırılan aday, Kabardey-Balkardan bir doktora öğrencisidir.

Şekil 11'de Kuzey Kafkasya Bölgesi'nden burslandırılmış mevcut öğrencilerin dağılımları yer almaktadır. Kabardey-Balkar'dan gelen öğrenciler tüm öğrenciler arasında yaklaşık olarak %35'lik bir dilimle en kalabalık grubu oluşturan

özerk cumhuriyettir. Kabardey-Balkar'ı, %19'luk oranla Çeçenistan, %15'lik oranla Dağıstan ve %12'lik oranla İnguşetya takip etmektedir.

Şekil 11: Mevcut Burslu Öğrencilerin Özerk Cumhuriyetlere Dağılımı

Kaynak: (YTB, 2014)

İnguşetya, Karaçay-Çerkes ve Adıgey'in oranı %10'un altında seyretmektedir. Adıgey, %3'lük oranla, en az öğrencinin geldiği cumhuriyet durumundadır. 1992-2010 arası dönem incelendiğinde, etnik Rus nüfusun %75 oranda olduğu Adıgey'e verilen kontenjanların bazı dönemlerde hiç kullanılmadığı göze çarpmaktadır. 2012 ve 2013 yıllarında Adıgey'den hiç kimsenin burslandırılmadığı da incelenmesi gereken bir konudur. 2013 yılında başvuru yapan 1 aday, mülakat sürecine davet edilmiş olmasına rağmen mülakata katılmamıştır.

Şekil 12: Mevcut Burslu Öğrencilerin Öğrenim Düzeyleri

Kaynak: (YTB, 2014)

Mevcut burslu öğrencilerin düzey dağılımlarına bakıldığında oranları değişmekle beraber her düzeyden öğrenci bulunmaktadır. Lisans düzeyinde %85 düzeyindeki yoğun çarpıcıdır. Lisansüstü düzeyin toplam oranı ise %10'da kalmaktadır.

Genel dağılımdakiyle doğru orantılı şekilde, lisans düzeyinde en çok öğrencisi olan özerk cumhuriyet Kabardey Balkar'dır. Kabardey Balkar'ı, Çeçenistan ve Dağıstan takip etmektedir. En az öğrencisi bulunan Adıgey'in 3 öğrencisi de lisans düzeyinde burslu statüdedir.

Mevcut öğrencilerin yalaşık olarak %36'lık kısmını, 2012 ve 2013 Türkiye Bursları kapsamında burslandırılan adaylar oluşturmaktadır. Yapılan mülakatlar neticesinde verilen adaylar hakkındaki nihai kararların ne kadar isabetli olduğu, adayların başarı durumları ilerleyen yıllarda ölçülebilecektir.

Her yıl artarak devam eden Türkiye Bursları başvurularına bölgeden başvuran öğrencilerde Türkiye’de eğitim alma isteği uyandıran gerekçelerin tespiti, bölge insanının halet-i ruhiyesinin anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

4.3.2.3.3. Mezun Envanteri Çalışmaları

Türkiye’de eğitimlerini tamamlayan uluslararası öğrenciler eğitimlerini tamamladıktan sonra ülkelerine dönmekte veya çalışma/eğitim gibi gerekçelerle başka ülkelere gitmektedirler. Türkiye’den mezun olan uluslararası öğrencilerin, mezun olduktan sonra Türkiye ile irtibatlarını bir şekilde sürdürebilmeleri, durumlarının takip edilebilmesi amacıyla YTB tarafından mezun envanteri çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada üniversitelerden gelen veriler, önemli bir bilgi sağlamaktadır.

Envanter çalışması kapsamında, çeşitli tarihlerde mezun olmuş Rus uyruklu 827 kişiye dair bilgilere ulaşılabildiği görülmüştür. Bu kişilerin kişisel bilgileri ile iletişim bilgilerinin güncellenmesi hususunda çalışmalar devam etmektedir. Çalışmalar tamamlandığında Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinden gelerek Türkiye’de yükseköğretimini tamamlayan öğrencilerin sayısına ulaşılabilecektir.

Çeşitli vesilelerle çalışma ziyaretleri gerçekleştirilen ülkelerde, o ülkeden gelip Türkiye’den mezun olmuş kişilerle “*mezun buluşmaları*” organize edilmektedir. 10-14 Mayıs 2014 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı ve YTB temsilcileri Çeçenistan’a bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiş ve ilgili makamlar ile Çeçenistan Devlet Pedagojisi Üniversitesi’yle çeşitli toplantılar düzenlemiştir. (Grozny Inform, 2014). Bu ziyaret kapsamında Türkiye’den mezun olmuş yaklaşık

25 kadar Türkiye mezunuyla bir araya gelinerek güncel bilgileri derlenmeye çalışılmış ve karşılıklı görüş alış verişinde bulunulmuştur. Bu görüşmeler bazı Türkiye mezunlarının devlet kademesinde Başbakan Yardımcılığı ve Kültür Bakanlığı gibi üst düzey görevlerde buldukları öğrenilmiştir. Türkiye’den mezun bu kişiler, Türkiye ile ekonomik, eğitim ve kültürel işbirliklerinin geliştirilmesi yönünde somut faaliyetlerde bulunmaktadır.

4.3.2.4. Üniversiteler

4.3.2.4.1. Değişim Programları ve İşbirliği Protokolleri

Son yıllarda yükseköğretimde uluslararasılaşmanın artan önemiyle ülkemizdeki üniversiteler, yurt dışında faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarıyla çeşitli düzeylerde işbirliği anlaşmaları imzalamaktadırlar. Teknik düzeylerde işbirliğinden öğrenci ve öğretim elemanı değişimine kadar çeşitli gayelerle yapılan bu anlaşmalar, uluslar arası arenada ülkemizi ve üniversitelerimizi görünür kılmakta, ülkemizin akademik kapasitesinin arttırılmasında olumlu katkılar sunmaktadır. Kuzey Kafkasya’dan Türkiye’ye öğrenci hareketliliğinde işte bu işbirliği protokollerinin/değişim programlarının da etkisi bulunmaktadır.

Üniversitelerimizin son dönemlerde Kuzey Kafkasya üniversiteleriyle imzalanan işbirliği protokolleri/değişim programlarında artış olduğu gözlenmektedir. Ardahan Üniversitesi’nin Çeçenistan Devlet Üniversitesiyle yaptığı “Mevlana Değişim Programı” ve “Üniversiteler Arası İşbirliği Protokolü” (KÜNİB, 2013), Nevşehir Üniversitesi ile Dağıstan Devlet Üniversitesi arasında imzalanan ‘Mevlana Değişim Programı’ (Nevşehir Üniversitesi, 2013), Hitit Üniversitesi ile Adıgey Devlet Üniversitesi ve Kabardey-Balkar Devlet Üniversitesi (Hitit Üniversitesi,

2014) arasında imzalananan işbirliği anlaşmaları gibi örnek gösterilebilecek çeşitli işbirlikleri bulunmaktadır. Bunlara ilaveten Türkiye’de Kafkas kökenlilerin yoğun olarak yaşadıkları, Kayseri, Düzce, Sakarya illerdeki üniversitelerin de özerk cumhuriyetlerdeki üniversitelerle çeşitli anlaşmalar/protokoller imzaladıkları göze çarpmaktadır. Erciyes Üniversitesi Dağıstan Üniversitesi ile işbirliğini geliştirirken (Erciyes Üniversitesi, 2009), Düzce Üniversitesi Adıgey Devlet Üniversitesi ile işbirliği protokolü imzalamıştır (Kafkas Diasporası, 2013). Düzce Üniversitesi’nin Adıgey Üniversitesi ile yaptığı işbirliğinde, üniversite bünyesinde kurulan Çerkes Dili ve Edebiyatı Bölümü’nün etkisi bulunmaktadır. Yapılan bu işbirliği ile, Düzce Üniversitesi’nde bu bölümde eğitim verecek akademisyenlerle de anlaşma sağlanmıştır.

Her ne düzeyde olursa olsun, Rusya Federasyonu topraklarından gelerek Türkiye’de uluslararası öğrenci hareketliliğinin birer parçası olan öğrencilerin, geldikleri özerk cumhuriyetler yada federal bölgelere göre dağılımlarının çıkarılabilmesi mümkün olamamaktadır. Üniversitelerimiz ve sorumlu diğer üst kuruluşlar, kamuoyu ile paylaştıkları istatistiklerde Rusya’da gelen öğrencilere dair verilerde *‘bütüncül veriler’* sunmaktadırlar. Ülkemizde burslu eğitim alan öğrencilerin ülke/bölge dağılımlarına daire nispeten daha rahat ulaşılabilirken, kendi nam ve hesabına eğitim alan Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerin tespitini güçlendirmektedir.

4.4. 2013 Yılı Türkiye Bursları Başvurularında Kuzey Kafkasyalı Adayların Türkiye'yi Tercih Etme Gerekçeleri

Bu bölümde 2013-2014 akademik yılı Türkiye Burslarından faydalanmak üzere RF'ye bağlı Kuzey Kafkasya özerk cumhuriyetlerinden yapılan başvurularda, adaylarca doldurulan niyet mektuplarından hareketle Kuzey Kafkasya'da yaşayan öğrencilerin gözünde Türkiye'yi tercih sebepleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Daha önce Tablo 18'de ortaya konmaya çalışıldığı üzere, 1992-2010 arası dönemde çalışmanın ana bölgesi olan Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerine sağlanan 1149 kontenjan neticesinde kullanılan 788 kontenjandan mezun olabilenlerin sayısı 76 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşük başarı oranlarında, kalifiye adaylardan ziyade düşük profile sahip kişilerin seçilmiş olması en önde gelen nedenlerdendir. Bu nedenle bölgeden gelecek öğrencilerin başarılı, ne istediğini bilen, eğitim almak istediği ülke hakkında bilgi birikimi bulunan adaylardan seçilmiş olması önem arz etmektedir.

Bu çalışmada sadece Türkiye Burslarını kazanan adaylar değil, yetersiz not ortalaması, belge eksikliği, mülakata katılamama gibi çeşitli gerekçelerle başvuruları olumsuz değerlendirilen diğer adayların görüşleri de geneli temsil etmesi açısından dikkate alınmıştır. 2013-2014 akademik yılı Türkiye Burslarına RF genelinden 446 başvuru olmuştur. Bu başvuruların yaklaşık olarak 100'ü Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinde mukim adaylarca yapılmıştır. Bu bölgedeki özerk cumhuriyetlerin tamamından başvurular alınmış ve 42 örneklem üzerinde neden Türkiye'de eğitim almak istediklerinin gerekçeleri araştırılmıştır.

Özerk cumhuriyetlerden incelenen adayların dağılıma bakıldığında, ilk aşamada özerk cumhuriyetler arasında sayısal bir orantısızlık olduğu göze çarpsa da incelenen örneklemelerin sayısı ilgili cumhuriyetlerden yapılan başvurularla doğru

orantılı olarak seçilmiştir. Bu dönemde en çok başvuru yapılan bölge Kabardey-Balkar olurken, en az başvuru 1 başvuru ile Adıgey'den yapılmıştır.

Düzye dağılımlarında lisans öğrencilerine ağırlık verilmiştir. Zira, son 2 yıllık Türkiye Bursları seçim sürecinde gözlemlendiği üzere, bu bölgedeki öğrenciler lisans düzeyinde burs imkanlarına daha çok ilgi göstermektedir. Lisansüstü düzeyde başvurular ise, lisansa ve Tataristan gibi Rusya'nın diğer bölgelerine nazaran oldukça az kalmaktadır. 2013 mülakat sürecinde, lisansüstü adayların seçiminin Kazan (Tataristan) ve Moskova'da yapılması ancak lisans düzeyinde yapılan mülakatlar için belirlenen merkezlere Kazan ve Moskova'ya ilaveten bölgeye en yakın dış temsilciliğimizin bulunduğu Novorossisk'in dahil edilmesi bu ilgi/ ilgisizliğin somut göstergelerindendir.

TB başvurularında adaylarca doldurulması istenen niyet mektupları, adayların Türkiye'den beklentileri, tercih ettiği bölümlerle ilgili gerekçeleri ve bilgi birikimi ile Türkiye'yi eğitim durağı olarak seçmelerinde etkili olan faktörlerin belirlenebilmesinde önemli ipuçları vermektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun Türkiye'yi bilinçli tercih ettikleri, Türkiye ile ilgili bilgiye sahip oldukları, bazılarının çeşitli vesilelerle Türkiye'ye gelmiş oldukları gözlemlenmiştir. Adayların pek çoğu Türkiye'de eğitim gerekçelerinde dini ve etnik kimliklerine, kültürel özelliklere değinirken lisansüstü adaylar ise eğitim imkanlarının gelişmiş olması nedeniyle kariyer ve gelecek planları için olumlu katkı sunacağı gerekçelerini belirtmektedirler.

Tablo 19: Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerinden Seçilen Başvurular

Müstear İsim	Uyruk	İkamet Bölge	Düzeyi	Burs Programı	Değerlendirme Sonucu
A21	RUSYA	ADİGEY	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A27	RUSYA	ÇEÇENİSTAN	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A28	RUSYA	ÇEÇENİSTAN	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A9	RUSYA	ÇEÇENİSTAN	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
B7	RUSYA	ÇEÇENİSTAN	YÜKSEK LİSANS	İBNİ HALDUN SOSYAL BİLİMLER BURS PROGRAMI	OLUMLU
A10	RUSYA	TÜRKİYE (ÇEÇENİSTAN)	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMLU
A24	RUSYA	TÜRKİYE (ÇEÇENİSTAN)	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A25	RUSYA	DAĞISTAN	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A26	RUSYA	DAĞISTAN	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A29	RUSYA	DAĞISTAN	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A3	RUSYA	DAĞISTAN	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMLU
A6	RUSYA	DAĞISTAN	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMLU
B8	RUSYA	DAĞISTAN	YÜKSEK LİSANS	İBNİ HALDUN SOSYAL BİLİMLER BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A18	RUSYA	İNGUŞETYA	LİSANS	İLAHİYAT BURS PROGRAMI	OLUMLU
A20	RUSYA	İNGUŞETYA	LİSANS	İLAHİYAT BURS PROGRAMI	OLUMLU
A30	RUSYA	İNGUŞETYA	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A31	RUSYA	İNGUŞETYA	LİSANS	İBNİ SİNA SAĞLIK BİLİMLERİ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A4	RUSYA	İNGUŞETYA	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A5	RUSYA	İNGUŞETYA	LİSANS	İLAHİYAT BURS PROGRAMI	OLUMLU
A11	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A12	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A13	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A14	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A15	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMLU
A17	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	LİSANS	İBNİ SİNA SAĞLIK BİLİMLERİ	OLUMLU
A19	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ

A2	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	LİSANS	İBNİ SİNA SAĞLIK BİLİMLERİ BURS PROGRAMI	OLUMLU
A22	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A23	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	LİSANS	İBNİ SİNA SAĞLIK BİLİMLERİ BURS PROGRAMI	OLUMLU
A8	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
B5	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	DOKTORA	ALİ KUŞÇU BİLİM VE TEKNOLOJİ BURS PROGRAMI	OLUMLU
B7	RUSYA	KABARDEY-BALKAR	DOKTORA	İBNİ HALDUN SOSYAL BİLİMLER BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A1	RUSYA	KARAÇAY ÇERKES	LİSANS	İLAHİYAT BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A16	RUSYA	KARAÇAY ÇERKES	LİSANS	İLAHİYAT BURS PROGRAMI	OLUMLU
A7	RUSYA	KARAÇAY ÇERKES	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
B1	RUSYA	KARAÇAY ÇERKES	DOKTORA	İLAHİYAT BURS PROGRAMI	OLUMLU
B2	RUSYA	KARAÇAY ÇERKES	DOKTORA	İBNİ HALDUN SOSYAL BİLİMLER BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
B3	RUSYA	KARAÇAY ÇERKES	DOKTORA	İLAHİYAT BURS PROGRAMI	OLUMLU
B4	RUSYA	KARAÇAY ÇERKES	DOKTORA	ALİ KUŞÇU BİLİM VE TEKNOLOJİ BURS PROGRAMI	OLUMLU
B6	RUSYA	KARAÇAY ÇERKES	YÜKSEK LİSANS	İBNİ HALDUN SOSYAL BİLİMLER BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A32	RUSYA	KUZHEY OSETYA	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ
A33	RUSYA	KUZHEY OSETYA	LİSANS	KARADENİZ BURS PROGRAMI	OLUMSUZ

Başvurularda doldurulması istenen ve Türkiye’de eğitimden beklentileri, tercihlerindeki gerekçeleri, Türkiye’de eğitim gerekçelerini sıralayabilecekleri niyet mektubu kısmına, bazı adaylar net ifadelerle cevap verememekte bazıları ise çeşitli gerekçeleri sıralamakta ve beklentilerini ifade etmektedir. Bu nedenle adayların tercih gerekçeleri sınıflandırılarak alt başlıklar halinde açıklamalarda bulunulacaktır. Benzer nitelikte gerekçeleri içeren niyet mektubu sahipleri referans olarak gösterilerek, düşüncelerine yer verilmiştir.

4.4.1. Eğitim Kalitesi

Daha önce ifade edildiği üzere, hedef ülkedeki eğitimin kalitesi uluslararası öğrenciler çekici etmenlerden biri kabul edilmektedir. Bilgiye ulaşım imkanlarının gelişmesiyle uluslararası öğrenciler, ülkelerdeki eğitim sistemleri ve uluslararası öğrencileri yararlanabileceği fırsatlara kolaylıkla ulaşabilmekte ve erişim sağladığı bilgilerle seçimlerine yön vermektedir. Türkiye, eğitimde uluslararasılaşma hedefi çerçevesinde son yıllarda üretilen sistemli politikalarla, uluslararası öğrenciler için birer cazibe merkezi olmaya başlamıştır. Türkiye'deki uluslararası öğrenci hareketliliği değişimleri bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

TB kapsamında Kuzey Kafkasya özerk cumhuriyetlerinden seçilen örneklerde Türkiye'deki eğitimin kalitesine dair sıklıkla kullanılmıştır. Adayların % 90'ı eğitim kalitesini gerekçe olarak sunmuştur. Ancak tercihlerine göz atıldığında Türkiye'de eğitim kalitesi en yüksek kabul edilen ilk 5 üniversite dışında, kaliteli eğitim arayışıyla Anadolu'nun çeşitli illerinde bulunan üniversiteler de tercih listelerinde bulunmaktadır.

Adayların niyet mektupları incelendiğinde Kabardey-Balkar'dan doktora öğrencisi bir aday Türk üniversitelerinin, Rus üniversitelerinden daha prestijli olduğunu ifade etmektedir. (B5) Karaçay-Çerkesli bir aday da aynı görüşü paylaşarak işe alım sürecine değinmiş ve sadece lisans mezunu olmanın yetersiz kaldığını ve Rusya'da prestijli olan Türkiye'de yüksek lisans düzeyinde eğitim almak istediğini ifade etmektedir. (B6)

Yine aynı bölgeden başka bir aday Türkiye'de eğitim alma gerekçelerini, yüksek eğitim standartları, dünyaca tanınan diplomalar, modern bir üniversite kampüsleri ile mükemmel sınıflar, geniş kaynaklı kütüphaneler, donanımlı modern

cihazları, eğitim için güvenli, sıcak ve samimi bir atmosfere sahip olması olarak sıralamaktadır. (A13)

Lisans eğitimini Türkiye’de tamamlamış Çeçenistanlı bir yüksek lisans adayı, Türkiye’deki eğitimin kalitesini, “Türkiye’de almış olduğum lisans eğitiminin uluslararası düzeyde olduğunu düşünüyorum” sözleriyle ifade etmektedir. (B7) Kabardey Balkarlı bir lisans adayı İngilizce yazdığı referans mektubunda Türkiye’deki eğitimin uluslar arası standartlarda olduğunu söylemiştir. (A15)

Lise eğitimini Çeçenistan’da tamamlayarak ailesiyle Türkiye’de yaşayan Çeçenistanlı aday, “... gerek diğer ülkeler ile eğitim konusunda irtibat halinde olması gerek eğitim konusunda yeterli olması...” nedeniyle tercihinin Türkiye olduğunu belirtmektedir (A10). Türkiye’den alınan diplomaların uluslar arası geçerliliğinin bulunduğu ifade eden ve bu gerekçeyle Türkiye’yi tercih eden adaylar da bulunmaktadır (A23), (A13).

4.4.2. Ortak Dil, Kültür ve Din Faktörü

Ortak dil, din, kültür ve tarihsel bağlarla birbirine bağlı olan ülkeler arasında güçlü ve köklü bağlar tesis edilebilmektedir. Eğitim alanında Türkiye’nin 1992 yılında başlatmış olduğu BÖP, ortak dil, din, kültür ve tarihsel bağlar çerçevesinde Türki Cumhuriyetler ile Türk ve Akraba Topluluklara yönelik faaliyet göstermiştir. İfade edilen bu hususlar, uluslararası öğrencilerin, eğitim duraklarında hala geçerli bir neden olmaktadır.

Bu kapsamda Dağıstanlı aday (A26), “hem kültürel olarak bize yakın ve insanları daha sıcak” olduğu için Türkiye’de eğitim almak istediğini belirtirken, Çeçenistanlı bir aday Türkiye’yi “Batının aksine Türkiye, bence dünyada yaşayan

aklı başında insanların hala bulunduğu bir ülke. Her türlü duyguyu barındıran bu sayede bana evimi çok fazla özletmeyen bir ülke” olarak tanımlamaktadır.

Dağıstanlı aday Türkiye’ye duyduğu muhabbeti “Türkiye’yi ikinci memleketim sayıyorum ve bu güzel ülkeye olan sevgimin Dağıstan halkının kalplerinde de kat kat ziyadesiyle bulunmasını, ilişkilerimizin günden güne gittikçe kuvvetleşen bağlarla bağlanıp gelişmesini temenni ederim” sözleriyle dile getirmektedir.

Ahıskalılar, Kumuklar, Karaçaylar ve Balkarların Türkiye’yi tercih etmelerinde dil faktörü önemli rol oynamaktadır. Kabardey-Balkar’dan Malkar kökenli bir aday anadilinin Türk dil gruplarından biri olan Malkarca olduğunu, bunun Türkçe öğrenme ve yeni bir çevreye adaptasyon süreçlerini hızlandıracağını ifade etmektedir (B5). Kuzey Osetya’dan Ahıskalı (A33), “Ahıska Türkü olduğum için, Türkiye ile dinimizin ve dilimizin aynı olduğu için Türkiye’de okumak istiyorum.” demektedir. Karaçay-Çerkes’den doktora düzeyinde başvuran Karaçay kökenli (B1), Türkiye’yi tercih etme gerekçelerinden birinin kendisinin Türki topluluklara ait olması olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca dini eğitim yönüyle Türkiye’de eğitim almak isteyen adaylar da bulunmaktadır. (A20), (A18), (B1), (A16)

4.4.3. Bölgesel Etkinlik

Adayların tercihlerinde, Türkiye’nin bölgesel etkinliğine dair ifadeler kullanıldığı da göze çarpmıştır. İlahiyat eğitimi almak isteyen İnguşetyalı bir adayın gözünde Türkiye “bölgedeki en istikrarlı ve en güvenilir devlet “ konumundadır (A5). Başka bir İnguşetyalı öğrenci ise Türkiye’nin İslam dünyasında saygın konumda olduğunu söylemektedir. (A20)

Uluslararası İlişkiler eğitimi alan Çeçenistanlı bir adayca neden Türkiye sorunun cevabı “Türkiye'nin bölgesel rolü ve uluslararası ilişkilerdeki aktif tutumu, siyasal hayatı ile Avrupa ve dünya siyasetine bakış açısı Türkiye'yi seçmemde etkili olan sebeplerin başında gelmektedir.” olmuştur (B7).

4.4.4. Yüksek Eğitim Giderleri

Rus üniversitelerinde yükseköğrenim ücretlerinin yüksek olması, gelir seviyesi oldukça düşük olması, işsizlik oranlarının % 60-70 düzeyinde seyretmesi Kuzey Kafkasya bölgesindeki halklar için eğitim imkanlarını kısıtlamaktadır.

Kabardey-Balkarlı (A2), Türkiye’de eğitim kaliteli olduğunu ve Rusya’da kolaylıkla iş bulunabileceği ifade ettikten sonra Türkiye’de eğitim almak istemesindeki ana gerekçenin “ekonomik” olduğunu belirtmektedir. Rusya’da eğitimin pahalı olması gerekçesiyle burs imkanını kaçırmak istemediğini belirtmektedir.

Türkiye’de tıp eğitimi alma hayali kuran ve ailesinin aylık geliri 100-250 \$ aralığında görülen İnguşetyalı öğrenci (A31), Rusya’da en iyi tıp eğitimi alabileceği üniversitelerin büyük şehirlerde bulunduğunu ve tıp eğitimi alabilecek gelirlerinin olmadığını ifade etmektedir.

4.4.5. Türkiye’deki Kafkasyalıların Varlığı

Türkiye’deki sayılarının 7-8 milyon civarında olduğu tahmin edilen Kafkas diasporası, bölgeden gelecek öğrencilerde psikolojik bir rahatlama sağlamakta, adaptasyon sürecinde zorluk çekmeyecekleri hissiyatıyla öğrencileri Türkiye’de eğitim konusunda teşvik edici olabilmektedir.

Örnek olarak, Türkiye’de inşaat eğitimi alarak Rusya’da önemli inşaat işleri yapan Türk şirketlerinde çalışmak isteyen İnguşetyalı (A4), Türkiye’de çok sayıda Kafkasyalı bulunduğunu belirterek, Türkiye’de yabancılık çekmeyeceğine düşünmektedir.

4.4.6. Burs İmkânları

İncelenen adaylar arasında burs imkanlarıyla ilgili 2 aday görüş beyan etmiştir. İnguşetyalı adaylardan (A31), yüksek öğretim kalitesi ile ücretsiz eğitim ve konaklama imkanlarına değinirken, (A4) ise Türkiye’nin burs imkanlarının çok iyi olduğunu ifade etmiştir.

4.4.7. Yakın Tavsiyesi

Türkiye hakkında dolaylı veya doğrudan edindikleri izlenim de Türkiye tercihlerinde etkili etmenlerden birisi olmaktadır. Çeçenistanlı 2 lisans adayı, Türkiye’de yükseköğretim alma isteklerinde Milli Eğitim Bakanlıklarının etkili olduğunu ve “tavsiye” üzerine başvuru yaptıkları ifade edilmektedir. (A27), (A9) Tavsiye üzerine başvuru yapan bir diğer aday ise İnguşetya’dandır. Türkiye’de okuyan kardeşinin yönlendirmesinin başvuruda etkili olduğunu ifade etmiştir. (A30)

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti zamanında bölgesel hakimiyetin sağlanması ve güvenlik ekseninde başlayan ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında durgunlaşan Kuzey Kafkasya ile kurulan ilişkilerin Türkiye'nin gündemine tekrar girmesi, ancak SSCB'nin dağılmasının akabinde gerçekleşebilmiştir. Ekonomik ilişkilerden, kardeş şehir protokollerine, üniversitelerarası işbirliklerinden eğitim faaliyetlerine kadar çeşitli kanallardan gelişmeye başlayan Türkiye-Kuzey Kafkasya ilişkilerinde, görünürlük açısından, diaspora örgütlenmelerinin faaliyetleri kamu kurumlarımızın yürüttüğü faaliyetlerin oldukça ilerisindedir.

1990'ların başında Türk-Rus ilişkilerinde mahrem alan gibi görülen Kuzey Kafkasya Bölgesi, Türkiye açısından birçok fırsatı bünyesinde barındırmaktadır. Herşeyden önce Türkiye'nin Kuzey Kafkasya ile tarihsel, kültürel, dini ve soydaş-akrabalık bağlantıları bulunmaktadır. Birçok alanda var olan bu bağlantılar iki bölgeyi birbirine yakınlaştırmaktadır. A. Kaya, 2002 yılında Kuzey Kafkasya'da gerçekleştirdiği alan çalışmasından edindiği izlenimlere dayanarak, kültürel açıdan bölgenin Türkiye için oldukça ulaşılabilir olduğunu, Türkiye'nin Batıyı temsil eden, gelişmiş ve ulaşılmak istenen bir adres gibi algılandığını, Türkçe'nin hemen her yerde kullanıldığını ve iki bölge arasında ticaret yapan Çerkeslerin önemli bir ticari gücü oluşturduğunu aktarmaktadır (Kaya, 2011). Kamu kurumlarımızın en aktif uyguladığı politikalar, yılın sadece belirli dönemlerinde gerçekleştirilebilen bölge halklarına dini hizmetlerin sunumu ve bölgeden Türkiye'ye öğrenci getirilmesi faaliyetleri olarak gerçekleştirilirken, diaspora örgütlenmeleri Ajans Kafkas gibi haber siteleriyle, Kafkasya hakkında düzenlemiş oldukları konferans seminer ve

söyleşilerle, bölgeye yönelik gerçekleştirdikleri ziyaretlerle Kafkasya’da cereyan etmiş/eden olaylar hakkında Türkiye kamuoyunu canlı tutmaya çalışmaktadır.

Diaspora örgütlenmeleri, bir sivil toplum kuruluşu ve baskı grubu olmanın verdiği refleksle, iç ve dış politikada karar alıcı makamları etkileme siyaseti izleyerek, Kuzey Kafkasya özelinde, etkinliklerini arttırma amaçlarını gütmeye başlamıştır. Bu örgütsel yapıların Türkiye’nin bölgeye yönelik dış politikasında kurumsal seviyede kısmen etkili olabildiklerini söylemek mümkündür. 1992 yılında başlayan Abhazya - Gürcistan Savaşı ile Rusya-Çeçenistan savaşlarında Abhaz ve Çeçenlere resmi söylemlerin aksine gayri resmi düzeyde verilen desteklerde diaspora örgütlenmelerinin çalışmalarının etkisi yadsınamaz.

I ve II. Çeçen-Rus savaşlarında somut olarak ortaya konduğu üzere, Türkiye’nin Kuzey Kafkasya politikası, resmi söylemlerde sıkça vurgulandığı üzere **“Rusya’nın toprak bütünlüğüne saygılı ve içişlerine karışmama prensibi”** etrafında şekillenmektedir. Soydaş ve akraba toplulukların yoğun olarak yaşadığı bu coğrafyada meydana gelen/gelebilecek olaylara Türkiye’nin aktif müdahalede bulunmasını, Rusya ile karşılıklı çıkarların Kuzey Kafkasya uğruna bir kenara atılmasını ummak rasyonel bir beklenti gibi görünmemektedir. Ancak tarihi ve coğrafi yakınlığın verdiği sorumlulukla, Türkiye-Kuzey Kafkasya ilişkilerinde dinamo görevi üstlenen diaspora örgütlenmelerinin, ulaşım imkanlarındaki artışın etkisiyle bölgeye sıkça gidip gelen, saha tecrübesi bulunan kişilerin bilgi ve becerilerinden devletin yetkili kurumlarının istifade etmesi, bilgi depolaması, bölgede olası gelişmeler karşısında hazırlıklı olunması noktasında önem arz etmektedir.

Mevcut iç ve dış dinamikleriyle yakın coğrafyamızda olası karışıklıklara en hazır bölgelerden birisi olan Kuzey Kafkasya’dan, 1992’de büyük umutlarla

başlatılan “Büyük Öğrenci Projesi” ile birlikte, Türkiye’ye gelen öğrencilere dair veriler çok parlak bir tablo çizmemektedir. Sovyetler Birliği sonrası bölgede etkisini hissettirmeye başlaması açısından önemli olan bu projedeki başarısızlıkların belki de en önemli gerekçesi, Kuzey Kafkasya’da yerel makamların inisiyatifine bırakılan öğrencilerin seçiminde liyakattan çok referans kriterinin işlemesi ve eğitim için gönderilen adayların genellikle düşük profilli öğrencilerden oluşmasıdır. 2012 yılında uygulamaya konulan Türkiye Bursları neticesinde seçici heyetler marifetiyle mülakat yöntemiyle seçilen öğrencilerin, iki bölge arasında birer kültür elçileri olmaları beklenmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yürütülen öğrenci hareketliliği çalışmaları da, önümüzdeki yıllarda artarak devam edecek ve bu alandaki önemli aktörlerden biri olarak varlığını sürdürecektir görünmektedir.

Türkiye Bursları başvuru sisteminde Rusya Federasyonu’ndan başvuran adaylara seçmeleri için sunulan “Anadil” seçeneklerinin yetersizliği nedeniyle, Kuzey Kafkasya Bölgesi’nden başvuran adaylar, anadillerini Rusça olarak seçmektedir. Tataristan’dan başvuran Tatarlar, anadillerini “Tatarca” olarak seçebilmeleri, başvurularda Tatarların oranının tespitini kolaylaştırmasının aksine “Rusça” dil seçeneği de Kuzey Kafkasya’dan başvuran adayların profillerinin çıkarılmasında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Kuzey Kafkasya’da konuşulan dil gruplarının da sisteme entegre edilmesi istatistikî veriler açısından daha sağlıklı çıktılar sağlanmasına katkı sunabilecektir.

TB başvuru sürecinde, Kuzey Kafkasya özerk cumhuriyetlerinden başvurular yapılmakta ancak Adıgey özelinde hiç başvurunun gelmemesi üzerinde ayrıca düşünülmesi gereken bir konudur. Türkiye Bursları ile Türkiye’de yükseköğrenim imkanları hakkında Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin Eğitim Bakanlıkları ile tesis

edilebilecek işbirliği mekanizmaları, bölgeden gelecek öğrencilerin etnik çeşitliliğinin arttırabilmesi açısından önemli bir adım kabul edilebilir. Kuzey Kafkasya'ya gerçekleştirilecek ziyaretler, resmi makamların şeffaf bir şekilde paylaşmadıkları eğitim sistemleriyle ilgili bilgilere de doğrudan erişim sağlanmasına katkı sunacaktır.

Öğrenci hareketliliği sadece burslu veya kendi nam ve hesaplarına ülkemizde eğitim almaya gelen öğrencilerden müteşekkil değildir. Bölgeden Türkiye'ye öğrenci hareketliliğinin arttırılması hususunda, bölgedeki üniversitelerle işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesi de önemlidir. Bu noktada Kafkasya Üniversiteler Birliği (KÜNİB) kullanılabilir önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ardahan Üniversitesi'nin öncülüğünde Artvin Çoruh Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Kars Kafkas Üniversitesi, Iğdır Üniversitesi, Nahçıvan Devlet Üniversitesi ile Gürcistan Akhaltsikhe (Ahıska) Devlet Üniversitesi'nin katılımlarıyla imzalanan protokolle oluşturulan KÜNİB'in 67 üye üniversitesi bulunmaktadır (KÜNİB, 2014). Bu üye üniversitelerden ikisi Kuzey Kafkasya'da bulunan Dağıstan Devlet Üniversitesi ile Çeçenistan Devlet Üniversitesi'dir. Üniversitelerarası İşbirliği Protokolleri, Mevlana Değişim Programları gibi alanlarda KÜNİB bünyesinde Çeçenistan ve Dağıstan ile geliştirilen işbirliklerinin, diğer Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinde de yayılması için gerekli makamlar nezdince tavsiye edici girişimlerde bulunulması, bölgeden Türkiye'ye gelecek öğrenci ve öğretim görevlisi hareketliliği açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

Matbu Kaynaklar

- Abreg, A. (2006). Tehlike Çanları ve Umut Arasında Adıgeler. *Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi* (s. 41-57). İstanbul: Kafkas Vakfı.
- Aktar, A. (2000). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktaran Yümlü, M. (2010). Yüzellilikler Meselesi, Mesud Fani ve Risalesi Üzerine Bir İnceleme. *History Studies*, 2(3).
- Arslan, M. (2012). Rusya Federasyonu'nun Federatif Yapısı ve Demografik Dinamikleri. *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler* (s. 17-65). içinde Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Asker, A. (2012). Halklar ve Diller Labirenti Dağıstan. *Sovyet Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* (s. 531-611). içinde Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aslan, C. (2006). Bir Soykırımın Adı: 1864 Büyük Çerkes Sürgünü. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*(1), s. 103-155.
- Avagyan, A. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkesler*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Avagyan, A. (2013). *Türk Dış siyasetinde Kuzey Kafkasya Siyasi Muhacereti (1920-1971)*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Ayan, E. (2010). Kafkasya: Bir Etno-kültürel Tarih Çözümlemesi . *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 39.
- Aydın, M. (1996). Turkey and Central Asia: Challenges of Change. *Central Asian Survey*, 15(2), s. 157-178.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: USAK Yayınları.
- Balcıoğlu, M. (2011). *Teşkilat-ı Mahsusa Yahut Umur-u Şarkiye Dairesi*. Ankara: Dinamik Akademi Yayınları.
- Beliaev ve Buranbaeva, E. v. (2005). *Dagestan (Cultures of the World)*. NY: Cavendish Square Publishing.

- Berzeg, N. (1996). *Gerçek, Tarihi ve Politik Nedenleriyle Çerkes Sürgünü*. Ankara: Takav Matbaacılık.
- Berzeg, S. E. (2006). Savaş ve Sürgün Günümüzde de Sürüyor. *Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi* (s. 87-99). içinde İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları.
- Beslency, Z. A. (2012). Sovyet Sonrası Dönemde Kuzey Kafkasya. M. A.) içinde, *Kafkasya'da DEğişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)* (s. 113-145). Nobel Yayın.
- Bingöl, O. (Bahar 2013). Tarihsel Süreçte Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kontrol Stratejilerinde Geline Aşama : Başarısızlık ve Terör. *Karadeniz Araştırmaları*, s. 137-158.
- Boyl, F. (1999). Rusya Çeçenistan İlişkilerinde Önemli Aşama. *Kafkas Vakfı Bülteni*, s. 5-6.
- Bozkurt, G. S. (2010). Türkiye-Rusya İlişkileri:Tarihi Rekabetten Çok Boyutlu İşbirliğine. E. E. Der: Cüneyt Yenigün içinde, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* (s. 699-725). Nobel Yayın Dağıtım.
- Butbay, M. (1990). *Kafkasya Hatıraları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çelik, M. F. (2012). Türkiye'de Kuzey Kafkasya ile İlgili Yapılan Dil ve Kültür Konulu Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Kafkasya Konferansı* (s. 261). Kocaeli: Bilgesam.
- Çelikpala, M. (2005, Bahar). Türkiye'de Kafkas Diasporası ve Türk Dış Politikası'na Etkileri. *Uluslararası İlişkiler*, 2(5), s. 71-108.
- Çelikpala, M. (2006). Kuzey Kafkasya'da Anlaşmazlıklar, Çatışmalar ve Türkiye. (. M. Erhan içinde, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cohen, R. (2008, Temmuz). *Global Diasporas: An Introduction* (2nd b.). London & New YorkLondon & New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Cornell, S. e. (2012). *The Afghanization of the Northern Caucasus : Caucasus nad Implications of a Changing Conflict*. Carlisle, United States: Strategic Studies Institute of the US Army War College (SSI).
- Dualı, Ş. M. (2013). Rusya Federasyonu'nda Din Eğitimi Meselesi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, s. 219-245.
- Duman, Y. (1997, Yaz). Türkiye'deki Kuzey Kafkasyalılar. *Kafkasya Yazıları*(2), s. 27-35.

- Dündar, F. (2001). *İttihat Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gerek, B. (2011, Şubat). Rusya Federasyonu'nda Dini Hayat-3 Kuzey Kafkasya. *Avrupa Diyanet*, s. 5-21.
- Gündüz, O. (2012). Uluslararası Burslu Öğrencilerin Türkiye'de Eğitim Görme Beklentileri ve Kariyer Hedefleri. *Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Güneş Yağcı, Z. (2010, Haziran 28). Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti : Çerkeslerden Bağlılık Senedi Alınması. *Karadeniz Dergisi*, s. 97-109.
- Güngör, F. (2006). Kafkasya'da Soykırım ve Sürgün. *Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi* (s. 11-39). İstanbul: Kafkas Vakfı.
- Güngör, F. (2012). Kafkasya'da Çerkes Bölgelerinin Sosyal Yapısı. *Uluslararası Kuzey Kafkasya Konferansı, 2011.19-20*, s. 126. İstanbul: Tarih Bilinci Dergisi.
- Gürbüz, M. (2012). *Kafksya'da Siyaset, Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Kanbolat, H. (2006). Günümüz Rusya'sının Kafkasya Politikaları. *Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi* (s. 184). içinde İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları.
- Kanbolat, H. (2006, Şubat). Gürcistan – Ukrayna – Karadeniz Üçgeni Arasında Kuzeybatı Kafkasya,Kabardey – Balkar'dan Sonra Sıra Karaçay-Çerkes'te mi? *Stratejik Analiz*, 90.
- Kanbolat, H. (Kış 2011). Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı. *Avrasya Dosyası, Rusya Özel*, s. 165.
- Karayel, E. (1998). Kafkasya'daki Etnik Sorunların Mahiyeti ve Çözüm Yolu. *Kafkas Vakfı Bülteni*, s. 8-11.
- Kılıç, K. H. (2011, Şubat). Rusya Federasyonu'nda Dini Hayat-3 Kuzey Kafkasya. *Başkanlığımızın Rusya Federasyonu Kuzey Kafkasya Dini İdareler Koordinasyonu Yönetim Kurulu Başkanlığı ile İlişkileri*, s. 13-17.
- Kılıçoğlu ve Kekevi, G. v. (2008). Türkiye'deki Kafksya: Kafkas Diasporasının Türkiye'nin Kafkasya Politikasına Etkileri. *I.Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu* (s. 90-101). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını.
- Knight, J. (2008). *Higher Education in Turmoil : The Changing World of Internationalization*. Rotterdam: Sense Publisher.

- Krag ve Funch, H. -L. (1994). *The North Caucasus: Minorities at a Crossroads*. Minority Rights Group.
- Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. Ankara: USAK Yayınları.
- Kaya, A. (2001). Türkiye'deki Çerkes Diasporası ve Siyasal Katılım Stratejileri. D. F. Gümüsoğlu içinde, *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan* (s. 201-216). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kaya, A. (2011). *Türkiye'de Çerkesler Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kurmel, Ö. A. (2013). Anavatana Geri Dönüş Hayali Gerçekleşmedi. *Atlas Tarih*(24), s. 84-89.
- Moukharlamov, N. M. (1997). The Tatarstan Model: A Situational Dynamic. J. D. Edited by Peter J. Stavrakis içinde, *Beyond the Monolith: The Emergence of Regionalism in Post-Soviet Russia* (s. 213-233). Washington D.C.: The Woodrow Wilson Center Press.
- Oğurlu, Y. (2012). Kuzey Kafkasya'da Konuşulan Dillere Genel Bir Bakış ve Dillerin akrabalıkları Üzerine. *Uluslararası Kuzey Kafkasya Sempozyumu, 2011* (s. 9). İstanbul: Tarih Bilinci Dergisi.
- Olson, R. (1996). The Kurdish question and Chechnya: Turkish and Russian foreign policies since the Gulf War. *Middle East Policy*, 4(3), 106-118.
- ORSAM. (2012). *Irak Çerkesleri*. Ankara: ORSAM.
- ORSAM. (2012). *Suriye Çerkesleri, Rapor No: 130*. Ankara: ORSAM.
- Özdam, H. H. (2012). Putin Rusyasının Mevdedevli Yılları. *Analist*, 16-21.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Özerdem ve Demirkıran, F. v. (2011). Uluslararasılaşma ve Türkiye'deki Üniversitelerin Uluslararasılaşma Anlayışları. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar*, (s. 682-689). İstanbul.
- Özoğlu, M. B. (2012). *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler*. Ankara: Seta Yayınları.
- Özsaray, M. (1998). Kafkas Halklarından Adıgelerin Eski Dinleri ve İslamiyetin Kuzey Kafkasya'ya Girişi. *Kafkas Vakfı Bülten*, s. 12.

- Öztürk, S. (2013, Nisan 17). Jeopolitiğin Rusya Federasyonu'na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan-Güney Osetya Çerçevesinde İncelenmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, s. 207.
- Papşu, M. (2009). Adıgey'in Kuruluş Tarihçesi. *Nart Dergisi*, 42-43.
- Papşu, M. (2013). Kafkasya'da Büyük Savaş ve Göç. *Atlas Tarih*(24), s. 42-53.
- Purtaş, F. (2013). Türk-Rus İlişkilerinde Aşılan Yeni Eşik: İşbirliği Alanı Olarak Kuzey Kafkasya . *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, s. 134-150.
- Rezvani, B. (2010). The Ossetian - Ingush Confrontation : Explaining a Horizontal Conflict. *Caucasian Centre for Iranian Studies*, s. 419-430.
- Somuncuoğlu, A. (2001, Kış). Rusya Federasyonu'nda Merkez-Bölge İlişkilerinin Ekonomik Boyutu. *Avrasya Dosyası*, 6(4), s. 43-63.
- Sönmez, C. S. (2006). Cumhuriyet Dönemi Genel Af Tartışmaları ve Uygulamaları Üzerine. *cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*(3), s. 77-101.
- Tanrısever, O. F. (2000). Rusya'daki 2000 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Demokratikleşme Süreci Açısından Bir Analizi. *Avrasya Dosyası*, 6(2), s. 277-290.
- Safran, W. (1991, Bahar). Diasporas in modern societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora, Journal of Transnational Studies*, 1(1), s. 83-99.
- Sağır, A. (2011, Sonbahar). Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Van-Ulupamir Kırgız Türkleri ile Oş-Karadenizli Türkler Üzerine Uygulamalı ve Kıyaslamalı Bir Çözümleme. *Turkish Studies*, 6(4), s. 263-286.
- Sakaoğlu, N. (2013). Özdemiroğlu'ndan Ferah Ali Paşa'ya Kafkasya'da Osmanlılar. *Atlas Tarih*(24), s. 20-25.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Saydam, A. (2011). Kafkas Muhacirler (1860-1870). *Büyük Çerkes Sürgünü 147.yıl* (s. 9-47). içinde Ankara: Kaf-Dav Yayınları.
- Taştekin ve Özkaya, F. v. (2002). *Kafkas Vakfı Raporları 4: Kafkasya'da Bitmeyen Sürgün ve Çeçenistan Trajedisi*. Kafkas Vakfı.
- Taştekin, F. (2002, Ağustos 26). Kafkasya'da Bitmeyen Sürgün ve Çeçenistan Trajedisi. *Kafkas Vakfı Bülteni*.
- Taştekin, F. (2002). Zor Bölgenin Zor Ekonomi-Politiği. *Kafkas Vakfı Bülteni*, 9-11.

- Tavkul, U. (1999). Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusya Açısından Çeçenistan'ın Stratejik Önemi. *Kök Araştırmalar*, 249-260.
- Tavkul, U. (2006). Kafkasya İçin Türkiyat Araştırmalarının Önemi. *Hacettepe Üniversitesi I.Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara.
- Tavkul, U. (2006). Kafkasya'da Konuşulan Türk Lehçeleri. *Kırım Dergisi*, 38-49.
- Tavkul, U. (2009). *Kafkasya Gerçeği*. Ankara: Selenge.
- Tavkul, U. (2012). Etnokültürel ve Jeopolitik Açısından Kafkasya. *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu, Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler* (s. 443). içinde Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Tavkul, U. (2012). Kafkas Mozağinde Türk Dilli Halklar. *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu, Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler* (s. 442). içinde Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Tavkul, U. (2012). Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar Cumhuriyetleri ve Karaçay-Malkarlar. E. B.-E. Editör içinde, *Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu, Türk Dilli Halklar- Türkiye ile İlişkiler* (s. 457-530). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TBB. (2012). Uluslararası Belediye İşbirlikleri ve Birliğimizin Rolü. *İller ve Belediyeler Dergisi*, 6-15.
- Toumarkine, A. (2001). *Kafkas ve Balkan Göçmen Dernekleri : Sivil Toplum ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türker, A. T. (2013). Kuzey Kafkasya'da Aşırı İslamcılığın Yükselişi : Kafkasya Emirliği Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(3), 141-164.
- Ünal, M. (2000). *Kurtuluş Savaşında Çerkeslerin Rolü*. Ankara: TAKAV.
- USAK. (2013). *Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*. Ankara: Usak Yayınları.
- Van Hear, N. (1998). *New Diasporas : The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant communities*. London: UCL Press.
- Vural ve Alkan, F. v. (2008). *Büyük Öğrenci Projesinin Değerlendirilmesi (1992-2008)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Yalçinkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelilmeler Etnik Düğümünden Küresel Kördüğümüne*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yürükel, S. M. (2004). *Batı Tarihinde İnsanlık Suçları*. İstanbul: Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

- Yıldırım, H. (2007). *Kuzey Kafkasya'da Etnik Çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi*. Sakarya.
- Yıldız, B. (2013). Osmanlı Çerkesleri Yerleştirmekte Zorlandı. *Atlas Tarih*(24), s. 54-63.
- Yılmaz, M. E. (2010). Soğuk Savaş Sonrası dönemde Türk-Rus İlişkileri. *Akademik Fener (Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF Dergisi)*(13), s. 27-42.

Elektronik Kaynaklar

- The Constitution of the Russian Federation*. (1993, 12 12). 18.12.2013 tarihinde The Constitution of the Russian Federation Web Site: <http://www.constitution.ru/en/10003000-02.htm> adresinden alındı.
- Electoral Geography*. (2000). Ocak 24, 2014 tarihinde Electoral Geography Web Site: <http://www.electoralgeography.com/new/ru/countries/r/russia/russia-presidential-election-2000.html> adresinden alındı.
- Caucasian Knot*. (2003, Eylül 22). Ocak 14, 2014 tarihinde Caucasian Knot web site: <http://eng.kavkaz-uzel.ru/articles/1018/> adresinden alındı.
- BBC*. (2004, Eylül 29). Ocak 24, 2014 tarihinde BBC Web Site: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3700972.stm> adresinden alındı.
- KAFFED*. (2005). Kafkas Dernekleri Federasyonu Web Site: http://www.kafkasfederasyonu.org/haber/federasyon/2005/krasnador_tepki_mk.htm adresinden alınmıştır.
- Kavkaz Center*. (2007, Aralık 10). Kavkaz Center Web Site: http://kavkazcenter.com/tur/content/2007/12/10/3906_print.html adresinden alınmıştır.
- Dünya*. (2008, Eylül 11). Dünya Haber Web Site: <http://www.dunya.com/guney-oseya,-rusyaya-katilmak-istiyor-21491h.htm> adresinden alınmıştır.
- Habertürk*. (2008, Eylül 11). Habertürk Web Site: <http://www.haberturk.com/dunya/haber/96975-guney-oseya-lideri-yanlis-anlasildim> adresinden alınmıştır.
- Erciyes Üniversitesi*. (2009, Haziran 16). <http://www.haberler.com/erciyes-universitesi-dagistan-devlet-universitesi-haberi/> adresinden alınmıştır.
- Kafkasevi*. (2010, Aralık 11). Ocak 12, 2014 tarihinde Kafkasevi Web Sitesi: <http://www.kafkasevi.com/index.php/news/detail/4993> adresinden alındı.

- Ajans Kafkas.* (2011, Nisan 13). Ocak 9, 2014 tarihinde Ajans Kafkas Web Sitesi: http://www.ajanskafkas.com/haber_detay.php?haberid=25933 adresinden alındı.
- İnegölHaberYorum.* (2011, Mart 8). İnegöle Haber Yorum Web Sitesi: http://www.inegolhaberyorum.com/haber-7864-yeni_kardes_sehir_tahtamu.html adresinden alınmıştır.
- 1News.* (2012, Aralık 20). Şubat 14, 2014 tarihinde 1News Web Site: <http://www.1news.com.tr/azerbaycan/kulturyasham/20121220113803404.html> adresinden alındı.
- Ajans Kafkas.* (2012, Eylül 18). Ocak 11, 2014 tarihinde Ajans Kafkas Web Sitesi: http://ajanskafkas.com/haber_detay.php?haberid=28297 adresinden alındı.
- Ajans Kafkas.* (2012, Nisan 20). Ocak 12, 2014 tarihinde Ajans Kafkas Web Sitesi: http://ajanskafkas.com/haber_detay.php?haberid=27742 adresinden alındı
- Cherkessia.* (2012, Ocak 17). Şubat 6, 2014 tarihinde Cherkessia Web Site: http://cherkessia.net/news_detail.php?id=5105 adresinden alındı.
- Federalnaya Sluzhba Gosudarstvennoi Statistiki.* (2012). 18.12.2013 tarihinde Rusya Federal İstatistik Kurumu Web Sitesi: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf adresinden alındı.
- KafkasOnline.* (2012, Nisan 16). Ocak 12, 2014 tarihinde Kafkas Online Web Sitesi: <http://www.kafkasonline.com/cecenya-din-idaresi-kuzey-kafkasya-muslimanlari-koordinasyon-merkezinden-ayrildi.html> adresinden alındı.
- Rusya'nın Sesi Radyosu.* (2012, 08 06). 12 19, 2013 tarihinde Rusya'nın Sesi Radyosu Web Sitesi: http://turkish.ruvr.ru/2012_08_06/Kazandaki-terorleri-Tataristan-mucahitleri-ustlendi/ adresinden alındı.
- Sabah.* (2012, Eylül 8). Ocak 12, 2014 tarihinde Sabah Gazetesi Web Sitesi: <http://www.sabah.com.tr/Egitim/2012/09/08/rusyada-din-ve-ahlak-dersleri-zorunlu-oldu> adresinden alındı.
- The Moscow Times.* (2012, Ağustos 29). Şubat 2, 2014 tarihinde The Moscow Times Web Site: <http://www.themoscowtimes.com/news/article/suicide-bomber-kills-islamic-leader-5-others-in-dagestan/467262.html> adresinden alındı.
- UsakGündem.* (2012, Eylül 5). Ocak 13, 2014 tarihinde Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Web Sitesi: <http://www.usakgundem.com/haber/76100/%C3%A7e%C3%A7enistan-%C4%B0ngu%C5%9Fetya-aras%C4%B1nda-s%C4%B1n%C4%B1r-sorunu-t%C4%B1rman%C4%B1yor.html> adresinden alındı.

- Yeni Şafak.* (2012, Ağustos 21). Ocak 12, 2014 tarihinde Yeni Şafak Web Sitesi: <http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/rusyadan-ilk-musulman-tv-21.8.2012-403741> adresinden alındı.
- Ajans Kafkas.* (2013, 10 10). Ocak 9, 2014 tarihinde Ajans Kafkas Web Sitesi: http://ajanskafkas.com/haber,29777,_ldquorus_g_ouml_ccedil_uuml_n_uuml_n_sebebi_sadece_.htm adresinden alındı.
- CIS-Legislation.* (2013, Ekim 8). Şubat 18, 2014 tarihinde Commonwealth of Independent States - Legislation Web site: <http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=63207> adresinden alındı.
- Gusips.* (2013, Haziran 28). Şubat 6, 2014 tarihinde Gusips Web Site: <http://www.gusips.net/news/3306-cerkes-ethem-icin-iade-i-itibar-talebi.html> adresinden alındı.
- InternationalPressMedya.* (2013, Temmuz 3). Şubat 2, 2014 tarihinde Press MEDya Website: <http://www.pressmedya.com/ozelhaber/14767/umarov-soci-olimpiyatlarini-yaptirmayacagiz-video.html> adresinden alındı.
- Kafkas Diasporası.* (2013, Mart 29). <http://www.kafkasdiasporasi.com/HaberGoster/3c9138ed-d53e-407a-a8b6-f46ee6de4e5f/duzce-universitesi-ve-Adıgey-devlet-universitesi-arasinda-isbirligi-protokolu-imzalandi.aspx> adresinden alınmıştır.
- Kayseri BB.* (2013, Ocak 10). Kayseri Belediyesi: <http://www.kayseri.bel.tr/web2/index.php?page=kardes-sehirler> adresinden alınmıştır.
- KÜNİB.* (2013, Mayıs 11). http://www.kunib.com/?hid=135&baslik=kunib_baskani_rektor_korkmaz_ve_beraberindeki_heyet_gurcistan_ve_cecenistan_da_cesitli_temaslarda_bulundu adresinden alınmıştır.
- Nevşehir Üniversitesi.* (2013, Haziran 5). <http://www.nevsehir.edu.tr/tr/4825> adresinden alınmıştır.
- Presidency of Russia.* (2013, Ekim 22). Ocak 12, 2014 tarihinde Presidency of Russia Web Site: <http://eng.kremlin.ru/news/6153> adresinden alındı.
- Ajans Kafkas.* (2014, Ocak 7). Ajans Kafkas: http://ajanskafkas.com/haber,30115,kuzey_ve_g_uumlney_osetya_tek_ccedil_ati_altinda_bi.htm adresinden alınmıştır.
- Caucasian Knot.* (2014, Ocak 23). Şubat 2, 2014 tarihinde Caucasian Knot Web Site: <http://eng.kavkaz-uzel.ru/articles/27073/> adresinden alındı.

- Chechenski Gosudarstvenny Universitet.* (2014). Чеченский государственный университет: <http://chesu.ru/university-today/international-coop.html?lang=ru> adresinden alınmıştır.
- Circassiancenter.* (2014). Şubat 6, 2014 tarihinde Circassian Center Web Site: <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0429-cerkes.htm> adresinden alındı.
- CSAMR.* (2014). Ocak 12, 2014 tarihinde Central Spiritual Administration of Muslims of Russia Web Site: <http://cdum.ru/en/cdum/> adresinden alındı.
- Dışişleri Bakanlığı.* (2014). Şubat 9, 2014 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Web Site: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı.
- Grozny Inform.* (2014, Mayıs 14). Grozny Inform Web site: <http://grozny-inform.ru/main.mhtml?Part=11&PubID=51503> adresinden alınmıştır.
- Haberrus.* (2014, Ocak 17). Şubat 2, 2014 tarihinde Haberrus Web Site: <http://haberrus.com/headline/2014/01/17/cecen-lider-kadirov-umarov-olduruldu.html> adresinden alındı.
- Hitit Üniversitesi.* (2014). Temmuz 12, 2014 tarihinde (<http://www.intoffice.hitit.edu.tr/sayfagoster.asp?id=50>) adresinden alındı
- Kafkas Vakfi.* (2014, Şubat 4). Kafkas Vakfi Web Site: www.kafkas.org.tr/belgeler/belge_6.html adresinden alınmıştır.
- KavkazCenter.* (2014, Ocak 20). Şubat 2, 2014 tarihinde Kavkaz Center Web Site: <http://www.kavkazcenter.com/tur/content/2014/01/20/9447.shtml> adresinden alındı.
- Ministerstvo Obrazovaniya i Nauki Rossiiskoy Federatsii.* (2014). Şubat 18, 2014 tarihinde Ministry of Education and Science: <http://en.russia.edu.ru/enter/2123/> adresinden alındı.
- Respublika Adıgeya.* (2014). Haziran 14, 2014 tarihinde Республика Адыгея: <http://www.adygheya.ru/> adresinden alındı.
- TDK.* (2014). Türk Dil Kurumu Web Sitesi: <http://www.tdk.org.tr> adresinden alınmıştır.
- Yalova Belediyesi.* (2014, Mart 26). Yalova Belediyesi Web Site: <http://www.yalova.bel.tr/?dizayn=detay&id=23> adresinden alınmıştır
- Ajans Kafkas.* (2014a, Mart 19). Ajans Kafkas: http://ajanskafkas.com/haber,30316,doku_umarov_rsquoun_sehadeti_dogrulandi.htm adresinden alınmıştır.

- Abreg, A. (2006). Tehlike Çanları ve Umut Arasında Adıgeler. *Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi* (s. 41-57). İstanbul: Kafkas Vakfı.
- Aktar, A. (2000). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktaran Yümlü, M. (2010). Yüzellilikler Meselesi, Mesud Fani ve Risalesi Üzerine Bir İnceleme. *History Studies*, 2(3).
- Alankuş, S. (2005, Haziran 15). *KAFFED*. Ocak 27, 2014 tarihinde Kafkas Dernekleri Web Site: <http://www.kaffed.org/index.php/bilgi-belge/diaspora/item/282-%C3%BCrd%C3%BCn-%C3%A7erkesleri.html> adresinden alındı.
- Arslan, M. (2012). Rusya Federasyonu'nun Federatif Yapısı ve Demografik Dinamikleri. *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler* (s. 17-65). içinde Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Asker, A. (2012). Halklar ve Diller Labirenti Dağıstan. *Sovyet Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* (s. 531-611). içinde Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aslan, C. (2006). Bir Soykırımın Adı: 1864 Büyük Çerkes Sürgünü. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*(1), s. 103-155.
- Avagyan, A. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkesler*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Avagyan, A. (2013). *Türk Dış siyasetinde Kuzey Kafkasya Siyasi Muhacereti (1920-1971)*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Ayan, E. (2010). Kafkasya: Bir Etno-kültürel Tarih Çözümlemesi . *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 39.
- Aydemir, İ. (2005, Haziran 15). *Kaffed*. Kaffed Web Site: <http://www.kaffed.com/index.php/bilgi-belge/tarih/item/203-gonen-manyas-cherkeslerinin-surgunu.html> adresinden alınmıştır
- Aydın, M. (1996). Turkey and Central Asia: Challenges of Change. *Central Asian Survey*, 15(2), s. 157-178.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: USAK Yayınları.
- Balcıoğlu, M. (2011). *Teşkilat-ı Mahsusa Yahut Umur-u Şarkıye Dairesi*. Ankara: Dinamik Akademi Yayınları.

- Beliaev ve Buranbaeva, E. v. (2005). *Dagestan (Cultures of the World)*. NY: Cavendish Square Publishing;.
- Berzeg, N. (1996). *Gerçek, Tarihi ve Politik Nedenleriyle Çerkes Sürgünü*. Ankara: Takav Matbaacılık.
- Berzeg, S. E. (2006). Savaş ve Sürgün Günümüzde de Sürüyor. *Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi* (s. 87-99). içinde İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları.
- Besleney, Z. A. (2012). Sovyet Sonrası Dönemde Kuzey Kafkasya. M. A.) içinde, *Kafkasya'da DEğişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)* (s. 113-145). Nobel Yayın.
- Bingöl, O. (Bahar 2013). Tarihsel Süreçte Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kontrol Stratejilerinde Geline Aşama: Başarısızlık ve Terör. *Karadeniz Araştırmaları*, s. 137-158.
- Boyl, F. (1999). Rusya Çeçenistan İlişkilerinde Önemli Aşama. *Kafkas Vakfı Bülteni*, s. 5-6.
- Bozkurt, G. S. (2010). Türkiye-Rusya İlişkileri:Tarihi Rekabetten Çok Boyutlu İşbirliğine. E. E. Der: Cüneyt Yenigün içinde, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* (s. 699-725). Nobel Yayın Dağıtım.
- Butbay, M. (1990). *Kafkasya Hatıraları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Butbay, M. (1990). *Kafkasya Hatıraları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Cohen, R. (2008, Temmuz). *Global Diasporas: An Introduction* (2nd b.). London & New YorkLondon & New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Cornell, S. e. (2012). *The Afghanization of the Northern Caucasus : Caucasus nad Implications of a Changing Conflict*. Carlisle, United States: Strategic Studies Institute of the US Army War College (SSI).
- Cumhuriyet. (1991, Kasım 10). *Cumhuriyet Gazetesi*. Şubat 8, 2014 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi Web Site: <http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1991/11/10/19.xhtml> adresinden alındı.
- Çandar, C. (1996, Kasım 6). *Sabah Gazetesi*. Şubat 8, 2014 tarihinde Sabah Gazetesi Web Site: <http://arsiv.sabah.com.tr/1999/11/06/y12.html> adresinden alındı.
- Çelik, M. F. (2012). Türkiye'de Kuzey Kafkasya ile İlgili Yapılan Dil ve Kültür Konulu Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Kafkasya Konferansı* (s. 261). Kocaeli: Bilgesam.

- Çelikpala, M. (2005, Bahar). Türkiye'de Kafkas Diasporası ve Türk Dış Politikası'na Etkileri. *Uluslararası İlişkiler*, 2(5), s. 71-108.
- Çelikpala, M. (2006). Kuzey Kafkasya'da Anlaşmazlıklar, Çatışmalar ve Türkiye. (M. Erhan içinde, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çertok, S. Ç. (1999, Nisan 8). *ORSAM*. Ocak 27, 2014 tarihinde ORSAM Web Site: <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3852> adresinden alındı.
- Çomak, İ. (2005, Ekim 4). *Usak Gündem*. Ocak 20, 2014 tarihinde Usak Gündem Web Site: <http://www.usakgundem.com/yorum/31/dagistan-kafkasya%E2%80%99da-yeni-bir-filistin-mi-doguyor-2.html> adresinden alındı.
- DEİK. (2007). *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu*. Şubat 19, 2014 tarihinde http://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/2057/T%C3%BCrk_Rus_%C4%B0%C5%9F_Konseyi_nin_%C3%87e%C3%A7enistan_Grozni_Belediye_Ba%C5%9Fkan%C4%B1_M%C3%BCslim_Gu%C3%A7iyev_ile_Toplant%C4%B1s%C4%B1.html adresinden alındı.
- DEİK. (2012). *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu*. Şubat 19, 2014 tarihinde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Web Site: http://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/3666/Rusya_Federasyonu_Kuzey_Kafkasya_Turistik_B%C3%B6lgesinin_Tan%C4%B1t%C4%B1m_Toplant%C4%B1s%C4%B1_10_%C5%9Eubat_2012_%C4%B0stanbul.html adresinden alındı.
- Dualı, Ş. M. (2013). Rusya Federasyonu'nda Din Eğitimi Meselesi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, s. 219-245.
- Duman, Y. (1997, Yaz). Türkiye'deki Kuzey Kafkasyalılar. *Kafkasya Yazıları*(2), s. 27-35.
- Dündar, F. (2001). *İttihat Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DünyaBülteni. (2013, Mart 7). *Dünya Bülteni*. Ocak 8, 2014 tarihinde Dünya Bülteni web sitesi: <http://www.dunyabulteni.net/haber/250509/putinden-uc-cocuga-buyuk-tesvik> adresinden alındı.
- TDV. (Erişim 15.06.2014). Haziran 15, 2014 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı Web Sitesi: <http://www.diyanetvakfi.org.tr/2/faaliyetler/yurtici-ve-yurtdisi-yonelik-hizmetler/egitim-ogretim-faaliyetleri> adresinden alındı.
- Gerek, B. (2011, Ocak). Rusya Federasyonu'nda Dini Hayat-2 Rusya Müslümanlarının Merkezi Dini Nezareti, Başkurdistan, St. Petersburg ve Çuvaşistan. *Avrupa Diyanet*, s. 5-10.

- Gerek, B. (2011, Şubat). Rusya Federasyonu'nda Dini Hayat-3 Kuzey Kafkasya. *Avrupa Diyanet*, s. 5-21.
- Gündüz, O. (2012). Uluslararası Burslu Öğrencilerin Türkiye'de Eğitim Görme Beklentileri ve Kariyer Hedefleri. *Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Güneş Yağcı, Z. (2010, Haziran 28). Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti : Çerkeslerden Bağlılık Senedi Alınması. *Karadeniz Dergisi*, s. 97-109.
- Güngör, F. (2006). Kafkasya'da Soykırım ve Sürgün. *Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi* (s. 11-39). İstanbul: Kafkas Vakfı.
- Güngör, F. (2006). Kafkasya'da Soykırım ve Sürgün. *Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi* (s. 11-39). içinde İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları.
- Güngör, F. (2012). Kafkasya'da Çerkes Bölgelerinin Sosyal Yapısı. *Uluslararası Kuzey Kafkasya Konferansı, 2011. 19-20*, s. 126. İstanbul: Tarih Bilinci Dergisi.
- Gürbüz, M. (2012). *Kafksya'da Siyaset, Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Gürel, H. (2013, 12 14). *Circassiancenter*. [www.circassiancenter.com: http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0147_birlesikkafkasya.htm](http://www.circassiancenter.com:www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0147_birlesikkafkasya.htm) adresinden alınmıştır.
- Has, K. (2013, Mayıs 15). *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Web Site: http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=5&cat=1437#.UuKp5tJajMw adresinden alınmıştır.
- Has, K. (2014, Ocak 2). *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*. Şubat 2, 2014 tarihinde UUSuluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Web Site: <http://www.usak.org.tr/print.php?id=2201&z=6> adresinden alındı.
- Hatam, N. (2006, Mart 04). *Circassiancenter*. Şubat 6, 2014 tarihinde circassiancenter Web Site: http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/yorum/nh/007_kadinlarimiz.htm adresinden alındı
- Hill, F. (2005, Ocak 1). *The Brookings Institution*. Ocak 24, 2014 tarihinde The Brookings Institution Web Site: <http://www.brookings.edu/research/articles/2005/01/01russia-hill#> adresinden alındı.
- InternationalCrisisGroup. (2012). *The North Caucasus: The Challenges of Integration, Ethnicity and Conflict*. International Crisis Group.

- Jarzynska, K. (2011, 12 21). *The result of the 2010 census - a deeping demographic crisis in Russia*. 18.12.2013 tarihinde Osredk Studiow Wschodnich: <http://www.osw.waw.pl> adresinden alındı.
- KAFDAV. (2013). *Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri Araştırma Enstitü Başkanları ile Kafdav Ortak Çalıştayı*. Ankara: Kafdav Yayıncılık.
- KAFFED. (2011, Haziran 28). *Kafkas Dernekleri Federasyonu*. Kafkas Dernekleri Federasyonu Web Site: <http://www.kaffed.org/kaffed/kafkasyada-egitim/item/802-kafkasya-da-%C3%BCniversite-e%C4%9Fitimi-almak-isteyen-%C3%B6%C4%9Frenciler-ayr%C4%B1nt%C4%B1%C4%B1-bilgiler.html> adresinden alınmıştır.
- KAFFED. (2011, Mayıs 11). *Kafkas Dernekleri Federasyonu*. Kafkas Dernekleri Federasyonu Web Site: <http://www.kaffed.org/index.php/kaffed/taleplerimiz/item/939-turkiye-cerkeslerinin-demokratk-talepleri.html> adresinden alınmıştır.
- KAFFED. (2012, Eylül 24). *Kafkas Dernekleri Federasyonu*. Kafkas Dernekleri Federasyonu Web Site: <http://www.kaffed.org/kaffed/federasyonla%C5%9Fma-s%C3%BCreci/item/690-kaf-kur-ve-kaf-der-s%C3%BCreci.html> adresinden alınmıştır.
- KAFFED. (2012, Temmuz). *Kafkas Dernekleri Federasyonu*. 2014 tarihinde Kafkas Dernekleri Federasyonu Web Site: <http://www.kaffed.org/kaffed/kafkasyada-genclik-kamplari/item/814-nal%C3%A7ik-yaz-kamp%C4%B1-2012.html> adresinden alındı.
- KAFFED. (2013, Şubat 18). *Kafkas Dernekleri Federasyonu*. Kafkas Dernekleri Federasyonu Web Site: <http://www.kaffed.org/haberler/federasyondan/item/1448-ad%C4%B1gey-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma-grubu-krasnodar-ve-maykop-a-ticari-gezi-d%C3%BCzenliyor.html> adresinden alınmıştır.
- Kanbolat, H. (2006). Günümüz Rusya'sının Kafkasya Politikaları. *Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi* (s. 184). içinde İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları.
- Kanbolat, H. (2006, Şubat). Gürcistan – Ukrayna – Karadeniz Üçgeni Arasında Kuzeybatı Kafkasya,Kabardey – Balkar'dan Sonra Sıra Karaçay-Çerkes'te mi? *Stratejik Analiz*, 90.
- Kanbolat, H. (Kış 2011). Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı. *Avrasya Dosyası, Rusya Özel*, s. 165.

- Karayel, E. (1998). Kafkasya'daki Etnik Sorunların Mahiyeti ve Çözüm Yolu. *Kafkas Vakfı Bülteni*, s. 8-11.
- Karayel, E. (2010, Ağustos 05). *Kafkasevi*. 12 19, 2013 tarihinde Kafkasevi Web Site: <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/332> adresinden alındı
- Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. Ankara: USAK Yayınları.
- Kaya, A. (2001). Türkiye'deki Çerkes Diasporası ve Siyasal Katılım Stratejileri. D. F. Gümüsoğlu içinde, *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan* (s. 201-216). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kaya, A. (2011). *Türkiye'de Çerkesler Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KDK. (2014, Ocak 29). *Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü*. Şubat 19, 2014 tarihinde Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Web Site: <http://www.kdk.gov.tr/sayilarla/yuksek-duzeyli-isbirligi-mekanizmalari/8> adresinden alındı
- Kılıç, K. H. (2011, Şubat). Rusya Federasyonu'nda Dini Hayat-3 Kuzey Kafkasya. *Başkanlığımızın Rusya Federasyonu Kuzey Kafkasya Dini İdareler Koordinasyonu Yönetim Kurulu Başkanlığı ile İlişkileri*, s. 13-17.
- Kılıçoğlu ve Kekevi, G. v. (2008). Türkiye'deki Kafksya: Kafkas Diasporasının Türkiye'nin Kafkasya Politikasına Etkileri. *I.Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu* (s. 90-101). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını.
- Knight, J. (2008). *Higher Education in Turmoil : The Changing World of Internationalization*. Rotterdam: Sense Publisher.
- Krag ve Funch, H. -L. (1994). *The North Caucasus: Minorities at a Crossroads*. Minority Rights Group.
- Kurmel, Ö. A. (2013). Anavatana Geri Dönüş Hayali Gerçekleşmedi. *Atlas Tarih*(24), s. 84-89.
- KÜNİB. (2014). *Kafkasya Üniversiteler Birliği*. Mart 5, 2014 tarihinde Kafkasya Üniversiteler Birliği Web Site: <http://www.kunib.com/?id=7&baslik=Tarihce#arubaslik> adresinden alındı
- MEB. (2011). *MEB İstatistikleri*.
- MİGM. (2013, Mayıs 20). *Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü*. Şubat 14, 2014 tarihinde Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Web Site: <http://www.migm.gov.tr/IstatistikiBilgiler.aspx> adresinden alındı.

- Milliyet. (1991, Kasım 10). *Milliyet Gazetesi*. Şubat 8, 2014 tarihinde Milliyet Gazetesi Web Site:
http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Y6U2LNVmDQhBk8S4laV_x2B_og_x3D__x3D_ adresinden alındı.
- Milliyet. (1994, 12 19). *Milliyet*. Milliyet Web Site:
http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/KAKiSladeQo3XbGW5hy_x2F_Rg_x3D__x3D_ adresinden alınmıştır.
- Milliyet. (1995, Ocak 25). *Milliyet Gazetesi*. Şubat 8, 2014 tarihinde Milliyet Gazetesi Web Site:
http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/QYLIL9n7I_x2F_aIPaojt mZvoA_x3D__x3D_ adresinden alındı.
- Milliyet. (2001, 11 19). *Milliyet Gazetesi*. Milliyet Gazetesi Web Site:
<http://www.milliyet.com.tr/2001/11/19/dunya/dun05.html> adresinden alınmıştır.
- Moukhariamov, N. M. (1997). The Tatarstan Model: A Situational Dynamic. J. D. Edited by Peter J. Stavrakis içinde, *Beyond the Monolith: The Emergence of Regionalism in Post-Soviet Russia* (s. 213-233). Washington D.C.: The Woodrow Wilson Center Press.
- OECD. (2013). *Education at a Glance 2013*. OECD Publishing.
- Oğurlu, Y. (2012). Kuzey Kafkasya'da Konuşulan Dillere Genel Bir Bakış ve Dillerin akrabalıkları Üzerine. *Uluslararası Kuzey Kafkasya Sempozyumu, 2011* (s. 9). İstanbul: Tarih Bilinci Dergisi.
- Olson, R. (1996). The Kurdish question and Chechnya: Turkish and Russian foreign policies since the Gulf War. *Middle East Policy*, 4(3), 106-118.
- ORSAM. (2012). *Irak Çerkesleri*. Ankara: ORSAM.
- ORSAM. (2012). *Suriye Çerkesleri, Rapor No: 130*. Ankara: ORSAM.
- ÖSYM. (2013). *Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi*. Şubat 25, 2014 tarihinde Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Web Site:
<http://www.osym.gov.tr/dosya/1-69412/h/21yabanciogrenciuyruk.pdf> adresinden alındı
- Özdal, H. H. (2012). Putin Rusyasının Mevdedevli Yılları. *Analist*, 16-21.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Özerdem ve Demirkıran, F. v. (2011). Uluslararasılaşma ve Türkiye'deki Üniversitelerin Uluslararasılaşma Anlayışları. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar*, (s. 682-689). İstanbul.

- Özoğlu, M. B. (2012). *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler*. Ankara: Seta Yayınları.
- Özsaray, M. (1998). Kafkas Halklarından Adıgelerin Eski Dinleri ve İslamiyetin Kuzey Kafkasya'ya Giriş. *Kafkas Vakfı Bülten*, s. 12.
- Öztarsu, M. F. (2010, Mayıs 06). *Stratejik Düşünce Enstitüsü*. Stratejik Düşünce Enstitüsü: <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1018/rusyanin-kuzey-kafkasya-projesi.aspx> adresinden alınmıştır.
- Öztürk, S. (2013, Nisan 17). Jeopolitiğin Rusya Federasyonu'na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan-Güney Osetya Çerçevesinde İncelenmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, s. 207.
- Papşu, M. (2009). Adıgey'in Kuruluş Tarihçesi. *Nart Dergisi*, 42-43.
- Papşu, M. (2013). Kafkasya'da Büyük Savaş ve Göç. *Atlas Tarih*(24), s. 42-53.
- Purtaş, F. (2013). Türk-Rus İlişkilerinde Aşılan Yeni Eşik: İşbirliği Alanı Olarak Kuzey Kafkasya . *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, s. 134-150.
- Rezvani, B. (2010). The Ossetian - Ingush Confrontation : Explaining a Horizontal Conflict. *Caucasian Centre for Iranian Studies*, s. 419-430.
- RFEBB. (2012). *Higher Education in Russia, Ministry of Education and Science of the Russian Federation*. Moscow: RTV-Media Publishing House.
- RFERL. (2013, Mart 4). *Radio Free Europe Radio Liberty*. Ocak 13, 2014 tarihinde Radio Free Europe Radio Liberty Web Site: <http://www.rferl.org/content/chechnya-ingushetia-border-dispute/24919250.html> adresinden alındı.
- Ritzer, G. (2007). *Balwell Encyclopedia of Sociology Online*. Ocak 26, 2014 tarihinde Balwell Encyclopedia of Sociology Online Web Site: http://www.sociologyencyclopedia.com/public/tocnode?id=g9781405124331_chunk_g978140512433110_ss2-17 adresinden alındı.
- Rusya Federal İstatistik Kurumu. (tarih yok). 18.12.2013 tarihinde Rusya Federal İstatistik Kurumu Web Sitesi: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf adresinden alındı.
- Rusya Federal İstatistik Kurumu. (tarih yok). Ocak 9, 2014 tarihinde Rusya Federal İstatistik Kurumu Web Sitesi: <http://www.gks.ru/PEREPIS/report.htm> adresinden alındı.
- Safran, W. (1991, Bahar). Diasporas in modern societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora, Journal of Transnational Studies*, 1(1), s. 83-99.

- Sağır, A. (2011, Sonbahar). Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Van-Ulupamir Kırgız Türkleri ile Oş-Karadenizli Türkler Üzerine Uygulamalı ve Kıyaslamalı Bir Çözümleme. *Turkish Studies*, 6(4), s. 263-286.
- Sakaoğlu, N. (2013). Özdemiroğlu'ndan Ferah Ali Paşa'ya Kafkasya'da Osmanlılar. *Atlas Tarih*(24), s. 20-25.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Saydam, A. (2011). Kafkas Muhacirler (1860-1870). *Büyük Çerkes Sürgünü 147. Yıl* (s. 9-47). içinde Ankara: Kaf-Dav Yayınları.
- Sediyani, İ. (2008, Eylül 06). *Circassian Center*. Ocak 27, 2014 tarihinde Circassian Center Web Site: <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0500-cerkeskoyleleri.htm> adresinden alındı
- Somuncuoğlu, A. (2001, Kış). Rusya Federasyonu'nda Merkez-Bölge İlişkilerinin Ekonomik Boyutu. *Avrasya Dosyası*, 6(4), s. 43-63.
- Sönmez, C. S. (2006). Cumhuriyet Dönemi Genel Af Tartışmaları ve Uygulamaları Üzerine. *cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*(3), s. 77-101.
- Tanrısever, O. F. (2000). Rusya'daki 2000 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Demokratikleşme Süreci Açısından Bir Analizi. *Avrasya Dosyası*, 6(2), s. 277-290.
- Taşdemir, F. (2013, Mayıs 4). *Ankara Strateji Enstitüsü*. Ankara Strateji Enstitüsü Web Site: <http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-fatma-tasdemir/kesisen-ve-ayrisan-yonleriyle-cecenistan-ve-pkk-sorunu/> adresinden alınmıştır.
- Taştekin ve Özkaya, F. v. (2002). *Kafkas Vakfı Raporları 4: Kafkasya'da Bitmeyen Sürgün ve Çeçenistan Trajedisi*. Kafkas Vakfı.
- Taştekin, F. (2002, Ağustos 26). Kafkasya'da Bitmeyen Sürgün ve Çeçenistan Trajedisi. *Kafkas Vakfı Bülteni*.
- Taştekin, F. (2002). Zor Bölgenin Zor Ekonomi-Politiği. *Kafkas Vakfı Bülteni*, 9-11.
- Taştekin, F. (2005, Ekim 24). *Radikal, Portre: Kafkasya'nın yeni alev topu Kabardey-Balkar*. Ocak 14, 2014 tarihinde Radikal Web Site: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=167883> adresinden alındı
- Taştekin, F. (2010, Haziran 10). *Radikal Gazetesi*. Şubat 9, 2014 tarihinde Radikal Gazetesi Web Site: http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fehim_tastekin/turk_rus_iliskilerinde_mahrem_alan-1001764 adresinden alındı.

- Taştekin, F. (tarih yok). *Kafkas Vakfı*. Şubat 8, 2014 tarihinde Kafkas Vakfı Web Site: http://www.kafkas.org.tr/bgkafkas/bukaf_cec_bacedo.html adresinden alındı.
- Tavkul, U. (1999). Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusya Açısından Çeçenistan'ın Stratejik Önemi. *Kök Araştırmalar*, 249-260.
- Tavkul, U. (2006). Kafkasya İçin Türkiyat Araştırmalarının Önemi. *Hacettepe Üniversitesi I.Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara.
- Tavkul, U. (2006). Kafkasya'da Konuşulan Türk Lehçeleri. *Kırım Dergisi*, 38-49.
- Tavkul, U. (2009). *Kafkasya Gerçeği*. Ankara: Selenge.
- Tavkul, U. (2012). Etnokültürel ve Jeopolitik Açısından Kafkasya. *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu, Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler* (s. 443). içinde Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Tavkul, U. (2012). Kafkas Mozağinde Türk Dilli Halklar. *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu, Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler* (s. 442). içinde Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Tavkul, U. (2012). Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar Cumhuriyetleri ve Karaçay-Malkarlar. E. B.-E. Editör içinde, *Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu, Türk Dilli Halklar- Türkiye ile İlişkiler* (s. 457-530). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TBB. (2012). Uluslararası Belediye İşbirlikleri ve Birliğimizin Rolü. *İller ve Belediyeler Dergisi*, 6-15.
- TBMM. (1995, 10 1). *TBMM Tutanak Dergisi*. Şubat 9, 2014 tarihinde TBMM Web Site:<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c094/tbmm1909401.pdf> adresinden alındı.
- TDV. (2014). *Türkiye Diyanet Vakfı İstatistikleri*.
- Timetürk. (2014, Ocak 15). *TİMETÜRK*. TİMETÜRK Web Site: http://www.timeturk.com/tr/2014/01/15/cecenistan-basbakan-yardimcisi-afyonkarahisar-da.html#.UxcoRD_V934 adresinden alınmıştır
- Toumarkine, A. (2001). *Kafkas ve Balkan Göçmen Dernekleri: Sivil Toplum ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türker, A. T. (2013). Kuzey Kafkasya'da Aşırı İslamcılığın Yükselişi: Kafkasya Emirliği Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(3), 141-164.
- UNESCO. (2006). *The Global Education Digest*. Montreal: Unesco.
- UNESCO. (2011). *Global Education Digest 2011*. Montreal: UNESCO.

- United Nations. (2006-2007). *Human Development Report 2006/2007 for the Russian Federation*. Bölüm 7. United Nations Development Program.
- USAK. (2013). *Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*. Ankara: Usak Yayınları.
- Ünal, M. (2000). *Kurtuluş Savaşında Çerkeslerin Rolü*. Ankara: TAKAV.
- Van Hear, N. (1998). *New Diasporas : The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant communities*. London: UCL Press.
- Vural ve Alkan, F. v. (2008). *Büyük Öğrenci Projesinin Değerlendirilmesi (1992-2008)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Watch, H. R. (1996). *The Ingush-Ossetian Conflict in the Prigorodnyi Region*. <http://www.hrw.org/reports/1996/Russia.htm>: Human Rights Watch.
- Yalçinkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yalçinkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler, Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yıldırım, H. (2007). *Kuzey Kafkasya'da Etnik Çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi*. Sakarya.
- Yıldız, B. (2013). Osmanlı Çerkesleri Yerleştirmekte Zorlandı. *Atlas Tarih*(24), s. 54-63.
- Yılmaz, M. E. (2010). Soğuk Savaş Sonrası dönemde Türk-Rus İlişkileri. *Akademik Fener (Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF Dergisi)*(13), s. 27-42.
- YTB. (2014). *YTB İstatistikleri*.
- Yürükel, S. M. (2004). *Batı Tarihinde İnsanlık Suçları*. İstanbul: Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.